

YOL – İQTİSADİYYAT, MƏDƏNİYYƏT, BİR SÖZLƏ,
HƏYAT DEMƏKDİR.

Heydər ƏLİYEV

Nəqliyyat hüququ

ELMİ-NƏZƏRİ, TƏCRÜBİ JURNALI REDAKSIYA ŞURASININ TƏRKİBİ:

PAŞAYEV A.M. – Redaksiya Şurasının sədri – Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru, akademik, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru.

ABBASBƏYLİ A.N. – Bakı Dövlət Universiteti Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının müdiri, professor, tarix elmləri doktoru.

EMİNƏ YAZICIOĞLU – İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru.

TİMÇENKO L.D. – Ukrayna Dövlət Vergi Xidməti Akademiyası Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin rəisi, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

VALEYEV R.M. – Kazan Dövlət Universitetinin professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru.

ƏLİYEV Ə.İ. – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin dekani, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

HÜSEYNOV L.H. – İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

VƏLİYEV İ.V. – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru.

ZEYNALOV R.M. – Beynəlxalq Yol Polisi və Nəqliyyat Təşkilatı Assambleyasının üzvü, AR NK YHTK-nun sədr müavini, AR DİN BDYPİ-nin rəisi, polis general-mayoru.

ABBASOV İ.M. – Bakı Biznes Universitetinin rektoru, professor, iqtisad elmləri doktoru.

MƏMMƏDOV H.Ə. – Bakı Mühəndislik Universitetinin rektoru, professor, texnika elmləri doktoru.

QULİYEV İ.O. – Milli Aviasiya Akademiyası Hüquqşünaslıq kafedrasının müdiri, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

MƏMMƏDOV R.F. – Bakı Dövlət Universiteti Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının müdiri, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

ƏFƏNDİYEV O.F. – Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Hüquq kafedrası, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

ƏLİYEV E.Ə. – Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının həqiqi üzvü, dosent, hüquq üzrə elmlər doktoru.

№2(51)

2004-cü ilin dekabr
ayından çıxır.

Təsisçilər:

- Milli Aviasiya Akademiyası;
- Azərbaycan Beynəlxalq Avtomobil Daşıyıcıları Assosiasiyası (ABADA) İctimai Birliyi;
- Əliyev E.Ə.

*Müəlliflə redaksiyanın
mövqeyi uyğun olmaya bilər.*

**Göndərilən əlyazmalar,
fotolar geri qaytarılmır.**

**Redaksiyanın ünvanı:
Bakı şəhəri,
Yasamal rayonu,
Yeni Yasamal y/sahəsi,
Ş.Bünyadzadə küçəsi, 12**

Tel.: +99412-533-97-90
+99412-438-87-89
mob.: +99450-210-24-42
+99455-210-24-42

vebsayt:

www.intranslaw.org

www.intranslaw.az

Elektron poçt:

a-etibar@rambler.ru

intranslaw@rambler.ru

transportlaw@intranslaw.com

REDAKSIYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ:

Baş redaktor — **ƏLİYEV E.Ə.** — Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının həqiqi üzvü, hüquq üzrə elmlər doktoru.

Məsul redaktor — **MƏMMƏDOV Ə.Q.** — BDU Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrasının müdiri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Texniki redaktor — **Zümrüd TURABXANQIZI.**

Böyük redaktorlar:

— **ABBASOV A.Q.** — BDU-nun «İngilis dili» kafedrasının müdiri, dosent, filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru.

— **AĞAKIŞIYEV Ə.Y.** — BDU-nun baş müəllimi, filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru.

Redaktorlar:

— **VƏLİYEV E.T.** — AR VN Xüsusi Rejimli Vergi Xidməti Departamentinin baş dövlət vergi müfəttişi, kiçik vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas;

— **ƏLİYEV E.E.** — Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, hüquqşünas;

— **ƏLƏSGƏROVA S.Q.** — Azərbaycan Respublikası DİN Baş DYP İdarəsinin əməkdaşı – operator;

— **ƏLİYEV F.E.** — inzibatçı, BDU BXH və Avropa hüququ kafedrası, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi Şəxslərin Dövlət Qeydiyyatı üzrə Bakı Bölgə Şöbəsinə 16 sentyabr 2004-cü il tarixdə dövlət qeydiyyatına alınmışdır (01 iyun 2006-cı il tarixli dəyişikliklərlə).

ŞƏHADƏTNAMƏ: 0104-P72-40981

12 noyabr 2019-cu il tarixdə 138
səhifə həcmində çap olunmuşdur.
Tirajı 300 ədəd.

2019

III RÜB

MİLLİ DÖVLƏTÇİLİK MARAQLARININ VƏ İCTİMAİ-SİYASİ SABİTLİYİN QORUNMASI BAŞLICA HƏDƏFDİR

İsaxan VƏLİYEV,
AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları
İnstitutunun baş elmi işçisi, hüquq
elmləri doktoru, professor.

Müstəqil Azərbaycan son illər təkcə sosial-iqtisadi deyil, ictimai-siyasi sabitlik, xüsusilə də dini-millə tolerantlıq və multikulturalizm sahəsində qazandığı uğurlarla dünyanın diqqətini cəlb edir. Fərqli dinlərə, etnik toplumlara mədəni və mənəvi dəyərlərinə liberal yanaşma xalqımızın qədim zamanlardan formalaşmış ali keyfiyyətlərindən olaraq cəmiyyətdə sivil harmoniyanın, təhlükəsizlik mühtinin formalaşmasını təmin etmişdir.

Dünyada dini-millə zəmində qarşıdurmaların artdığı bir dövəmdə respublikamızda dini radikalizm və ekstremizm meyillərinə münbit zəminin olmadığı, buna uğursuz cəhdlərin isə zamanında aşkarlanaraq xalqla hakimiyyətin möhkəm mənəvi birliyi nəticəsində əzmlə aradan qaldırıldığı danılmaz həqiqətdir. 2018-ci ilin iyul ayında Gəncə şəhərində bir qrup dini-radikal və ekstremist qrupun ölkədə ictimai-siyasi sabitliyi pozmaq, dövlətin konstitusion əsaslarını sarsıtmaq, hakimiyyəti qəsb etmək cəhdlərinin qarşısının qətiyyətlə alınması bunu bir daha təsdiqləyir.

Bir il əvvəl – 2018-ci il iyulun 3-də Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı və onun mühafizəçisinə qarşı odlu silahlə törədilmiş sui-qəsd terror aktı törətmək yolu ilə hakimiyyətin mövcud quruluşunun zorakı yolla dəyişdirilməsinə yönəlmiş daha bir cəhd kimi qiymətləndirilmişdir. Bir neçə

gün sonra – iyulun 10-da isə 150-200 nəfərdən ibarət radikal dini qruplaşmanın icra hakimiyyətinin inzibati binasının önündəki meydana toplaşaraq asayışı kobud şəkildə pozması, xidməti vəzifələrini yerinə yetirən 2 polis zabitanın əmansızlıqla qətlə yetirilməsi respublikada şəriət qanunları ilə idarə olunan dövlət qurmaq, cəmiyyətdə ajiotaj, xaos, vahimə yaratmaq, nəticə etibarlı ilə hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsini təşkil etmək kimi çirkin planın tərkib hissələri idi.

Dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev Gəncə hadisələrindən sonra haqlı olaraq demişdir ki, dini-ekstremist qüvvələrin daxildə ictimai-siyasi sabitliyi pozmaq, bu yolla respublikanın beynəlxalq imicinə zərbə vurmaq cəhdləri heç zaman baş tutmayacaqdır: «Bizim müstəqillik tariximizdə ölkəmizə qarşı bir neçə dəfə belə təxribatlar törədilmişdir, o cümlədən silahlı təxribatlar, terror aktları, dövlət çevrilişlərinə cəhd. Onların biri də baş tutmadı. Bunun başlıca səbəbi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda xalq-iqtidar birliyi var. Mən dəfələrlə bu barədə öz fikirlərimi bildirmişdim, bir daha demək istəyirəm, xalq-iqtidar birliyi sabitliyimizin əsas şərtidir. Xalq-iqtidar birliyini heç bir qüvvə - nə xarici, nə daxili qüvvə sarsıda bilməz».

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İctimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi, Administrasiyanın ictimai-siyasi məsələlər şöbəsinin müdiri Əli Həsənovun “AzərTAC”

informasiya agentliyi tərəfindən yayılmış “Dövlətin təhlükəsizliyi və milli maraqlar hər şeydən üstün olmalıdır” sərlövhəli açıqlaması isə Gəncə hadisələrinə və onun ildönümü ilə əlaqədar müəyyən destruktiv qüvvələrin fəallaşmaq cəhdlərinə bir daha obyektiv işıq salır. Dini ekstremizmin bütün təzahürlərinin yolverilməz olduğunu, belə qruplaşmaların fəallaşmaq cəhdlərinin qarşısının bundan sonra da qanun çərçivəsində alınacağını diqqətə çəkən Əli Həsənov haqlı olaraq yazır: “Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı qəsd aktı kimi dəyərləndirilən Gəncə hadisələrindən bir il ötür. Keçən müddətə aparılmış istintaq tədbirləri nəticəsində ortaya çıxan faktlar bir daha təsdiqlədi ki, Gəncə hadisələri bəzi dövlətlərin radikal klerikal dairələrinin, separatçıların və ölkə daxilində siyasi fəaliyyət pərdəsi altında şəxsi ambisiyalarını həyat keçirmək istəyən qrupların dövlət və milli maraqlarımıza qarşı birgə məkrli təxribatı idi. Mediada, xüsusən sosial mediada geniş yayılmış məlumatlardan görünür ki, həmin qüvvələrin ötən il reallaşdırmağa çalışdıqları senarinin puç edildiyi, vətəndaşlarımızın dövlətçiliyin keşiyində durduğunu nümayiş etdirdiyi Gəncə hadisələrinin ildönümü ilə əlaqədar üzvlərinin əksəriyyətini Azərbaycanın keçmiş vətəndaşları təşkil edən, radikal islamçı qruplaşmalardan biri yenidən fəallaşıb”.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ictimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi haqlı olaraq vurğulayır ki, Gəncə hadisələrinin ildönümü ilə əlaqədar qruplaşmanın sosial şəbəkələrdəki səhifə və profillərində, habelə bəzi dövlətlərin klerikal dairələri tərəfindən idarə olunan saytlarda fəallaşması birmənalı

olaraq ifrat dini radikallığın, fundamentalizmin dəstəklənməsidir. Açıqlamada həmçinin, təəssüflə vurğulanır ki, özlərinin demokrat və dünyəvi dövlət tərəfdarı olduqlarını iddia edən bəzi müxalifət liderləri və fəallarının terroru təşviq edən belə bir kampaniyaya dəstək verməsi, ifrat ekstremizmi özünə ideologiya seçmiş xarici qruplaşmaların istifadə etdiyi şüarları təkrarlaması ölkəmizin çoxəsrlik dini dözümlülük mühitini, tolerant imicini şübhə altına almaq məqsədi güdür. Demokratiya dəyərlərinə sadıq olduğunu iddia edən ifrat radikal müxalifətin, əslində, həmin dəyərlərə qənim kəsilənləri, radikalizmi, ifrat dini fundamentalizmi dəstəkləməsi onların əsl mahiyyətini bir daha nümayiş etdirir.

Şübhəsiz, xaricdəki antimillii qüvvələrlə bağlı dini-ekstremist qrupları, eləcə də dövlət və xalq mənafeləri əleyhinə olan bütün destruktiv prosesləri nümayişkəranə şəkildə dəstəkləyən ifrat radikal müxalifətin son vaxtlar apardığı kampaniya Azərbaycanda insanların guya “dini baxışlarına görə təqiblərə məruz qalmaları” kimi saxta və əsassız təsəvvür formalaşdırmağa xidmət edir. Halbuki, bu gün Azərbaycanda mövcud olan tolerant və multikultural mühit bütün səmavi dinlərin, xüsusilə də xalqımızın əsrlər boyu qəlbən tapındığı İslami dəyərlərin geniş yayılmasına və təbliğinə tam təminat verir. Ölkəmiz islam həmrəyliyi istiqamətində ardıcıl siyasət yürütməklə, dini-mənəvi dəyərlərin təkə islam coğrafiyasında deyil, bütövlükdə dünyada birgəyaşayış və sabitlik mühiti formalaşdırın təsirli vasitə olduğuna inamı möhkəmləndirir.

Azərbaycanın ciddi şəkildə dəstəklədiyi islam həmrəyliyi ideyası, dövlətimizin başçısının sərəncamı ilə 2017-ci ilin Azərbaycanında "İslam həmrəyliyi ili" elan edilməsi dünyada gərginliklərin, münaqişə ocaqlarının sürətlə artdığı indiki dövrdə insanları sülh və barışa, əməkdaşlığa çağıran nəcib təşəbbüs olmuşdur. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, respublikamız 26 illik müstəqilliyi dövründə vicdan azadlığının təmini sahəsində də böyük uğurlara imza atmışdır. Əgər SSRİ dövründə Azərbaycanda cəmi 17 məscid fəaliyyət göstərirdisə, hazırda onların sayı 2200-ə çatmışdır. Təkcə Bakı şəhərində 140-dək məscid fəaliyyətdədir. Hazırda ölkədə 300-dən çox məscid dövlət tərəfindən tarixi abidə kimi qorunur. Bibiheybət məscid-ziyarətgah kompleksi, Təzəpir məscidi, İçərişəhər Cümə və Həzrət Məhəmməd məscidləri, Əjdərbəy məscidi, Heydər məscidi, Şamaxı Cümə məscidi, Gəncə "İmamzadə" kompleksi və onlarla digər dini abidə və məscid dövlət tərəfindən əsaslı şəkildə təmir və bərpa edilərək dindarların istifadəsinə verilmişdir.

1995-ci ildə Azərbaycanda ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Konstitusiyada hər bir ölkə vətəndaşının vicdan azadlığı birmənalı təsbit edilmişdir. Belə ki, Əsas Qanunun 48-ci maddəsində (Vicdan azadlığı) göstərilir ki, «...Hər kəsin dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək; hər hansı dinə təkbəşinə və ya başqaları ilə birlikdə etiqat etmək; yaxud heç bir dinə etiqat etməmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır. Dini mərasimlərin yerinə yetirilməsi, ictimai qaydanı pozmursa və ya ictimai əxlaqa zidd deyilsə, sərbəstdir».

Konstitusiyamızın 18-ci maddəsinin 1-ci və 3-cü bəndlərində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrılır, bütün dini etiqadlar qanun qarşısında bərabərdir, insan şəxsiyyətini alçaldan, insanlıq prinsiplərinə zidd olan dinləri yaymaq və təbliğ etmək qadağandır. Bundan əlavə, "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu hər bir şəxsin dinə münasibətini müəyyənləşdirmək və ifadə etmək hüququna, bu hüququ həyata keçirməyə təminat yaradır.

Azərbaycan bu gün dünyanın nadir ölkələrindən biridir ki, burada nəinki islami, digər səmavi dinlərin təbliği ilə məşğul olan, qanuni əsasda fəaliyyət göstərən dini bütün dini qurum və konfessiyalara dövlət büdcəsindən maddi yardımlar edilir. Bunda məqsəd, şübhəsiz, həmin qurumların merkantil maraqlarını güdən müxtəlif dağıdıcı-destruktiv qüvvələrin təsiri altına düşməsinə, dini dəyərlərdən çirkin məqsədlər naminə istifadə edilməsinə yol verməməkdir. Ümumilikdə, respublikamız insanlığın nıcatına, humanizmə, insanpərvərliyə çağırış edən bütün sağlam dini qurumların fəaliyyətinə normal şərait yaratsa da, ifrat radikalizmi, ekstremizmi, zorakılığı təşviq edən, qeyri-qanuni mübarizə üsullarına, terrora çağırışlar edən dini-klerikal qruplaşmalara qarşı qanun çərçivəsində barışmaz mövqe tutur.

Müasir dünya təcrübəsi göstərir ki, dini terrorizmin «ideoloqları» öz hədəflərinin guya «Tanrı tərəfindən müəyyənləşdirildiyini» iddia edərək, coğrafi, etnik və sosial müstəvilərdə ayrı-ayrı hədəflərə qarşı hücumlar təşkil edir və qısa zaman kəsiyində qlobal səviyyəli kardinal dəyişikliklərə nail olmaq

istəklərini gizlətmirlər. Son illərdə zərərsizləşdirilən Üsamə bin Ladenin rəhbərlik etdiyi "Əl-Qayda" təşkilatı, sünni müsəlmanların birləşdiyi "HAMAS" qruplaşması, mərkəzi qərargahı Livanda olan "Hizbullah" şiə təşkilatı, ABŞ-da "Ku-klus-klan"çıların yaratdığı "xalq drujinaları", Yaponiyada fəaliyyət göstərən "Aum Sinrikyö" təşkilatı, Suriya və İraqın ərazisində mütəşəkkil silahlı qruplaşmalar formalaşdıran "İŞİD" terror qruplaşması dediklərimizə əyani sübutdur.

Ümumilikdə, Yaxın Şərqdə və digər regionlarda baş verənlər ölkəmizin milli təhlükəsizliyi baxımından dini sahədə dövlət tənzimlənməsinin vacibliyini, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini, hüquqi, siyasi və ideoloji təsir metodlarından geniş istifadəni zərurətə çevirir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 214-cü maddəsinə (terrorçuluq) yeni bir hissə əlavə edilmişdir (214.2.6). Bu əlavəyə görə dini düşmənçilik, dini radikalizm və ya dini fanatizm zəmnində terrorçuluq artıq müstəqil cinayət tərkibi kimi müəyyən edilir və çox ciddi cəzalandırılır. Təəssüf ki, bəzi dövlətlər bu müsbət təcrübədən istifadə etməmiş, cinayət qanunvericiliklərində oxşar tərkibli cinayətlər nəzərdə tutmamışlar.

Heç kimə sirr deyildir ki, bir çox dövlətlərin vətəndaşları müxtəlif din pərdəsi arxasında gizlənərək terror hadisəsi törətmək, silahlı münaqişələrdə iştirak etmək məqsədi ilə digər dövlətlərə miqrasiya edirlər. Geri döndükdə isə, psixoloji durumu dəyişmiş, dini ekstremizm meyilli, ölkə üçün təhlükəli bir vətəndaşa çevrilirlər. Belə hallarla cinayət hüququ mübarizə məqsədi ilə Cinayət Məcəlləsinin 283-1 maddəsində dəyişiklik edi-

lənərək, qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarını və ya Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxsləri, dini məzhəbləri yaymaq, dini ayinlərin icrası adı altında, yaxud dini düşmənçilik, dini radikalizm və ya dini fanatizm zəmnində Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında aparılan silahlı münaqişələrə cəlb etmə, yaxud bu məqsədlə döyüş təlimləri keçirmə, yaxud həmin məqsədlə fəaliyyət göstərən sabit qrup yaratma və ya belə qrupa rəhbərlik etmə 9 ildən 12 ilədək müddətdə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır və s.

2015-ci il dekabrın 4-də ölkə prezidenti tərəfindən imzalanmış «Dini ekstremizmə qarşı mübarizə haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu isə ölkədə dini ekstremizmə qarşı mübarizənin hüquqi və təşkilatı əsaslarını müəyyən etmək, dini ekstremizm əleyhinə mübarizəni həyata keçirən dövlət orqanlarının və vətəndaşların hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirmək məqsədindən irəli gəlmişdir. 15 maddədən ibarət Qanunun birinci fəslinin birinci maddəsində göstərilir ki, dini ekstremizm (dini ekstremist fəaliyyət) dedikdə, dini düşmənçilik, dini radikalizm və ya dini fanatizm zəmnində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası quruluşunun, o cümlədən onun dünyəvi xarakterinin zorla dəyişdirilməsinə, ərazi bütövlüyünün parçalanmasına, yaxud hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsinə yönələn hərəkətlərin törədilməsi; qanunsuz silahlı birləşmələrin və ya qrupların yaradılması, həmin birləşmə və ya qruplarda iştirak edilməsi; terror fəaliyyətin həyata keçirilməsi; Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında silahlı mü-

naqişələrdə iştirak edilməsi; milli, sosial və ya dini nifrətin salınması, milli ləyaqətin alçaldılması, milli, irqi, sosial və ya dini mənsubiyyətindən asılı olaraq vətəndaşların hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına və ya üstünlüklərinin müəyyən edilməsinə yönələn hərəkətlərin törədilməsi; şəxsin hər hansı dinə (dini cərəyana) etiqad etməyə, o cümlədən dini ayin və mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini ayin və mərasimlərdə iştirak etməyə, habelə dini təhsil almağa məcbur edilməsi və sair başa düşülür. Qanunun 8-ci maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada dini ekstremizm əleyhinə aparılan xüsusi əməliyyat zamanı dini ekstremistlərin həyatına, sağlamlığına və ya əmlakına ziyan vurulmasına yol verilir. Bu zaman dini ekstremizmə qarşı mübarizədə iştirak edən şəxs dini ekstremistlərin həyatına, sağlamlığına və ya əmlakına vurulmuş ziyana görə məsuliyyət daşımır. Düşünürəm ki, qanunun bu xəbərdaredici funksiyasından nəticə çıxarma haqqında hər kəs düşünməlidir.

Gəncə hadisələrinin ildönümü ərəfəsində respublikamızdakı ekstremist-dini qruplaşmaların fəallaşması, radikal müxalifətin isə asayışı kobud şəkildə pozduqlarına, dövlət çevrilişinə cəhd göstərdiklərinə görə həbs olunmuş şəxslərin aşkar müdafiəsinə qalxması, əslində, Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyə və dövlətin konstitusion əsaslarının sarsıtılmasına yönəlmiş növbəti destruktiv addımlardır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İctimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Əli Həsənov “Dövlətin təhlükəsizliyi və milli maraqlar hər şeydən üstün olmalıdır” sərlövhlə müsahibəsinə haqlı olaraq demişdir:

“...Müxalifətə, görəsən, hansı Azərbaycan gərəkdir? Dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sırasında yer alan, sabit, qüdrətli və demokratik Azərbaycan, yoxsa Sudan, Somali, Liiviya, Suriya və s. ölkələr kimi amansız daxili savaşı, qanlı kaosu, faciəvi vətəndaş qarşıdurmasının və terror qruplaşmalarının tüğyan etdiyi poliqon? Bəlkə onlar Azərbaycanı orta əsrlərin qaranlıq dövrünə qaytarmaq, ölkəmizi şəriət qanunları ilə idarə olunan məkana çevirmək istəyirlər?»

Ötən il Gəncədə baş vermiş zorakı hadisələri təhlil edən professor Əli Həsənov onu da bildirir ki, demokrat və dünyəvi olduqlarını vurğulayanlar anti-Azərbaycan dairələrini və onların ölkəmizdəki uzantılarını qınamaq əvəzinə terror aktlarına görə həbs olunmuş şəxsləri qəhrəmanlaşdırır, merkantil maraqların təminatı, yeni maliyyə imkanları əldə etmək naminə onları vicdan məhbusu elan edərək xüsusi siyahılara salır, azadlığa buraxılmalarına çalışırlar. Əslində, bu cür davranışın ifrat radikal müxalifətin ənənəvi qeyri-sivil və çirkin mübarizə üsullarından irəli gəldiyini də xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Cənab Əli Həsənovun vurğuladığı kimi, həmin qüvvələrin yenidən fəallaşmasının müəyyən geosiyasi reallıqlarla bağlı olduğu və Azərbaycanla bağlı mühüm yeniliklərin gözlənilmədiyi dönmə təsadüf etməsi də diqqətdən yayınmamalıdır: “Bu gün terroru təbliğ edən radikalların və onların havadarlarının yenidən fəallaşması, Azərbaycana təhdidlər ünvanlamaları isə Gəncə hadisələrinin ildönümü ilə yanaşı, TANAP-ın istifadəyə verilməyi vaxta təsadüf edir. Qərribə deyil ki, Azərbaycan dövləti və onun müstəqil siyasətinin əleyhinə son dövrlərdə Ermənistan,

bəzi dövlətlərdəki klerikal dairələr, ekstremistlər, xarici ölkələrə qaçmış, sadəcə, pula və məişət rahatlığının təminatına can atan bəzi azərbaycanlılar tərəfindən aparılan təmərkişləmiş, təhlükəli ideoloji təxribat bu günlərdə yenidən canlanıb”.

Şübhəsiz, cərəyan edən hadisələrin təhlili zamanı ən ümumi qənaət bundan ibarətdir ki, Azərbaycanın müstəqil, qüdrətli, iqtisadi cəhətdən güclü, ictimai-siyasi baxımdan sabit ölkə olması, ölkəmizdə dini və etnik zəmində hər hansı qarşıdurmanın baş verməməsi müəyyən qüvvələr ciddi narahat edir. Bu dini-ekstremist qüvvələr bir qayda olaraq fəaliyyətlərini daxili deyil, xarici maraqlara uğyun qurmağa, çirkin yolla maliyyə vəsaitləri əldə etməyə, Azərbaycanın beynəlxalq imicinə, mənafeələrinə zərbə vurmağa, daxildə ictimai-siyasi vəziyyəti gərginləşdirməyə və son nəticədə məkrli niyyətlərini reallaşdırmağa çalışırlar. Lakin cəmiyyətdə din pərdəsi altında müəyyən dövlətlərinin geosiyasi maraqlarının ifadəçisinə çevrilən, cəmiyyətdə xaosun və kataklizmlərin yaranmasına çalışan destruktiv qüvvələrin heç bir sosial bazasının olmadığı, onların dövlətin gücü qarşısında son dərəcə aciz olduqları da xüsusi qeyd edilməlidir. Şübhəsiz, ölkənin hüquq-mühafizə orqanlarının indiyə qədər olduğu kimi, bundan sonra da ictimai-siyasi sabitliyi pozmağa, dövlətin demokratik imicinə xələl gətirməyə, qəsdən qarşıdurma yaratmağa xidmət edən bütün ekstremist qruplara qarşı qanun müstəvisində barışmaz mövqe tutacaqlarını əminliklə demək olar. Odur ki, belə qəsdlərlə, ucuz təbliğat üsulları ilə vətəndaşların dövlətə və hakimiyyətə olan etimadını zəiflətmək, ölkədə

kriminogen vəziyyəti gərginləşdirmək mümkün deyildir.

Azərbaycanın yaxın tarixi keçmişində də sübut etmişdir ki, dövlətçiliyə edilmiş qəsdlər hakimiyyətin xalqa birliyi sayəsində fiasko ilə nəticələnir. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev dövlətə rəhbərliyinin ilk günlərindən milli maraq və həqiqi müstəqillik anlayışlarının Azərbaycan üçün həyati və prinsipial əhəmiyyət daşıdığını, respublikamızın hansısa dövlətin və geosiyasi güc mərkəzinin təsiri altına düşməyəcəyini, hərbi-siyasi platsdarm rolunu oynamayacağını qətiyyətlə bəyan etmişdir. Postsovet məkanında «məxbəri inqilab dalğaları» üzərində hakimiyyətə yiyələnmiş bəzi «liderlər»in zorakı yolla hakimiyyətdən uzaqlaşdırılması, bəzilərinin hətta öz ölkələrinin parçalanmasına gətirib çıxarmış ciddi siyasi səhvlərə yol verməsi fonunda Azərbaycan son 16 ildə öz pragmatik, qətiyyətli liderinin rəhbərliyi altında daxili sabitlik və dinamik inkişaf xəttini qoruyub saxlamış, qlobal maliyyə-iqtisadi böhranı şəraitində makroiqtisadi irəliləyişlərə nail olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin yürütdüyü məqsədyönlü daxili və xarici siyasət nəticəsində müstəqil dövlətimizin öz siyasi dəst-xətti, dövlətçilik siması, milli inkişaf yolu formalaşmışdır. İnsanlarımız tam əmindir ki, bu siyasət nəticəsində ölkəmizdə ictimai-siyasi sabitlik, əminamanlıq, tolerantlıq bundan sonra da qorunacaq, Azərbaycan inkişaf etmiş ölkələrlə eyni sırada dayanacaqdır.

Mənbə:

«Azərbaycan» qəzeti – 10.07.2019.

О ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ СТРАН, НЕ ИМЕЮЩИХ ВЫХОДА К ОТКРЫТОМУ МОРЮ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ

О.Ф. ЭФЕНДИЕВ,
профессор, доктор юридических наук
Ульвия КАСУМОВА,
докторант Азгосэконом университета.

В данной статье рассматриваются не только основные проблемы стран, не имеющих доступа к открытому морю, но и их актуальные вопросы, значение и роль в сложных условиях глобализации международных экономических отношений. Одновременно затронуты отдельные проблемы, касающиеся трудностей в совершенствовании транзитно-транспортных правоотношений, таможенной системы данной группы стран. Обосновывается необходимость активного осуществления внешнеэкономического сотрудничества и партнёрства всех государств на взаимовыгодной, равноправной и ци-

географическое положение, выход к морю и, соответственно, к торговым путям»(1).

С течением времени, интеллектуальным развитием человечества и других факторов, железнодорожный, наземный, морской, воздушный и трубопроводный виды транспорта, а также телекоммуникационные и современные информационные технологии сократили преимущества прибрежных стран по сравнению со странами, не имеющими выхода к морю. Однако морские перевозки по-прежнему играют центральную роль в мировой торговле, и географическое положение также имеет

Ключевые слова: международная торговля; страны, не имеющие выхода к открытому морю; транспортная безопасность; транзит; таможенная система; международно-правовые акты; новый экономический миропорядок, и др.

Как мудро отмечал в своем уникальном памятнике экономической мысли выдающийся ученый своего времени Адам Смит: «помимо наличия свободной рыночной экономики, существенное значение для показателей экономической деятельности страны имеет

ет большое политико-экономическое значение.

Согласно данным Индекса человеческого развития (2), девять из двенадцати современных государств не имеют выхода к морю (3). Хотя на долю развивающихся, подпадающих под эту группу, приходится более 12 % суши и в них живет более 4 % населения Земли, их суммарный валовый внутренний продукт составляет незначительный (всего 0,3 % мирового ВВП). Более того, не имея прямого доступа к Мировому океану, эта группа государств вынуждена тратить в среднем

15 % доходов от экспорта на оплату транспортных расходов. А для ряда африканских стран этот показатель достигает 50 %, другие развивающиеся стран расходуют на эти услуги 7% ВВП, в то время как промышленно развитые государства тратят всего 4%. Общеизвестно, что выход к морю имеет принципиальное значение не только для экономической деятельности страны и, соответственно, к торговым путям. В связи с этим, отсутствие такого выхода создает определенные проблемы, в частности, у соседних государств могут быть экономические или даже военные причины для того, чтобы заблокировать выход к морю или транзит через свою территорию.

Очевидно и то, что такая группа стран, т.е. те, у которых нет прямого доступа к морскому побережью, и которые, соответственно, не могут участвовать в морской торговле, могут иметь специфические проблемы. В отличие от своих соседних прибрежных стран, они с самого начала могут сталкиваться в своей торговой деятельности с многочисленными трудностями. Такое положение почти всегда еще больше ухудшается, если отсутствие выхода к морю усугубляется другими факторами, такими, как удаленность от основных рынков, тропический климат, большое расстояние от побережья, слаборазвитая инфраструктура или отсутствие надлежащих политических, правовых или институциональных условий. В сегодняшнем мире конкуренции страны, не имеющие выхода к морю, как правило, оказываются в трудном, неравноправном положении.

Следует отметить, Организация Объединенных Наций, сравнительно недавно, стала уделять более пристальное внимание проблемам государств, не имеющих доступа к морю, что нашло свое отражение, в частности, в работе её Экономического и Социального Совета (4). Фактически, в начале XXI в., впервые эта вдвойне «обездоленная» группа государств получила санкционированные ООН Декларация и Программу действий, которым представители стран транзита, стран-доноров, специализированных учреждений ООН, организаций гражданского общества и частного сектора выразили этой группе свою поддержку.

Современная практика и статистика свидетельствуют о том, что, в принципе, хотя международное сообщество, в том числе международные организации, банки, учреждения, оказывающие помощь на двусторонней основе, фонды и неправительственные организации, прилагают определенные усилия для содействия процессу развития, разница в доходах между богатыми и бедными странами не уменьшается, а наоборот, увеличивается. Если не считать несколько не имеющих выхода к морю стран, расположенных в Европе, большинство таких стран не являются «богатыми». Многие из самых «бедных» стран в мире, включая большое число африканских стран, не имеют выхода к морю, и их положение требует самого пристального внимания и исследования.

С другой стороны, несмотря на то, что отсутствие выхода к морю и создает определенные проблемы, они не являются

неразрешенными. У многих проблем, с которыми сталкиваются страны, не имеющие выхода к морю, существуют, например, некоторые практические решения, в том числе комплексные подходы к созданию транзитных коридоров. Или, общая деятельность по развитию региональной интеграции, реформы нормативно-правовой базы, коренные институциональные и административные преобразования, специальные механизмы международной защиты, а также углубленный анализ структуры внешнеторговой деятельности каждой страны, не имеющей выхода к морю, и ее адекватности с точки зрения транспортных трудностей.

Что касается географических факторов, то они, как известно, являются лишь одним аспектом проблемы. Примечательно, что многосторонние и региональные торговые соглашения (в экономических регионах, таможенных зонах, зонах свободной торговли, или развивающихся торговых регионах) предусматривают неуклонное снижение тарифов. Международный обмен товарами и услугами и интеграция производственных и распределительных систем стимулируются все активнее, и, следовательно, совершенствование процесса физического перемещения товаров, т. е. фактическая транспортировка в пределах суверенных территорий стран, по ним и через них, играет первостепенную роль.

Как видно, в настоящее время проблемой является уже не столько доступ к мировым рынкам, сколько фактическая доставка туда товаров без серьезных затрат и роста издержек из-за правовых,

административных, таможенных или технических барьеров. Это и есть подлинная проблема для всех стран, но особенно остро она ощущается странами, не имеющими выхода к морю, и в частности развивающимися или так называемыми «удаленными странами», не имеющими выхода к морю.

Относительно права государств на доступ к открытому морю, согласно фундаментальным нормам и принципам современного международного права, закреплённым, в частности, в Конвенции ООН по морскому праву (1982 г., часть X), внутриконтинентальные страны имеют право на доступ к открытому морю.

Практически, это право реализуется путём заключения специальных соглашений между заинтересованными государствами, не имеющими выхода к морю, и государствами транзита. Кроме того, внутриконтинентальные страны могут иметь морские суда под своим флагом, базирующиеся в иностранных портах, например, морские суда Чехии используют порт Щецин на основании договора с Польшей.

Как известно, в открытом море внутриконтинентальные страны пользуются всеми правами на равных основаниях: в частности, они имеют право осуществлять судоходство, рыболовство, полёты летательных аппаратов, прокладывать подводные кабели и трубопроводы.

На наш взгляд, представляет интерес изложение и исследование наиболее общие и существенные проблемы, с которыми практически сталкиваются страны, не имеющие доступа к морю. Однако,

надо учитывать и примеры, свидетельствующие, как отдельным государствам или организациям удалось преодолеть некоторые трудности. Здесь, в первую очередь, имеется в виду опыт и практика отдельных восточно- и центрально-европейских стран (Венгрии), постсоветских стран Центральной Азии с переходной экономикой, и Швейцарии, как стране, хотя и не имеющей выхода к морю, но добившейся, тем не менее, наибольших экономических успехов.

Так, в первую очередь, среди существенных проблем для стран, не имеющих доступа к морю, является их, так сказать, двойная уязвимость, т.е. они, как бы, а) уязвимы сами по себе и б) уязвимы вследствие зависимости от одной, даже, нескольких стран транзита. Фактически, они не только лишены выхода к морю, но, зачастую, их соседние государства не заинтересованы в том, чтобы пропускать через свои границы, например, поток товаров для них. На практике и обычно, у соседних стран могут быть дополнительные, экономические или военные основания (стимулы) для того, чтобы заблокировать выход к морю или транзит товаров через свою территорию.

Во-вторых, как известно, координация функционирования соответствующей транспортной инфраструктуры в одной стране уже является непростой задачей, а делать это через границы с другим государством, еще сложнее. Поэтому неудивительно, что высокие транспортные издержки, вызванные недостатками инфраструктуры, задержками, сборами или процедурами в стране транзита, делают

наземную часть перевозки товаров в страны, не имеющие выхода к морю, очень дорогостоящей и вынуждают эти страны хранить большой объем запасов. Для большинства стран, не имеющих выхода к морю, высокие транспортные издержки (5) остаются самым серьезным препятствием, проблемой для доступа, на справедливых и равноправных условиях, к мировым рынкам и конкуренции с другими странами.

Как видно, чем ближе расположена страна, не имеющая выхода к побережью, тем больше она может выиграть от сравнительно небольших расходов на перевозку морским транспортом. Однако если страну, не имеющую выхода к морю, связывают с побережьем судоходные внутренние водные пути, то изоляция становится еще более простой проблемой. А если к тому же имеется и необходимая инфраструктура, т.е. автомобильные и железные дороги, порты, то острота проблемы, связанной с географической удаленностью, еще больше снижается.

Однако, с другой стороны, это требует соответствующего сотрудничества и партнерства со страной транзита. Так, например, для того чтобы увеличить поток товаров в Руанду и Уганду и из них пришлось модернизировать систему железных дорог в Кении. Необходим также скоординированный подход к развитию инфраструктуры. Примером недостаточно скоординированного развития инфраструктуры на протяжении длительного времени был бассейн реки Парана в Парагвае. Только после того, как в 90-е годы было подписано соглашение с МЕР-

КОСУР, которое облегчило использование внутренних водных путей для перевозки товаров баржами, появилась возможность задействовать часть сельскохозяйственного потенциала Парагвая, не имеющего выхода к морю.

Следует иметь в виду и то, что часто расходы стран, не имеющих выхода к морю, возрастают не только из-за отсутствия надлежащей инфраструктуры, но и из-за индустриальных проблем, связанных с производственными мощностями. Например, из-за отсутствия контейнеризации и слабого развития средств обработки грузов и кончая неудовлетворительным состоянием железнодорожного, подвижного состава или судов и барж.

В результате этого страны, не имеющие выхода к морю, могут упустить имеющиеся или потенциальные возможности, поскольку они, и их партнеры по транзиту, зачастую не проявляют достаточной гибкости при реагировании на повышение спроса на товары вследствие, например, неурожая в другой части мира. Такие проблемы с мощностями, как правило, недооцениваются, и нередко возникают ещё большие трудности для приобретения новых перевозочных средств.

Очевидно, что многие из вышеупомянутых проблем обуславливают слабый экономический рост в не имеющих выхода к морю африканских странах, которые находятся далеко от рынков и морских торговых путей и которые, как правило, недоступны для океанских судов, поскольку их речные системы имеют для этих судов непроходимые пороги и

условия. Так, известно, что в Западно-африканском экономическом и валютно-союз (ЮЕМОА) некоторые из наиболее важных железнодорожных линий построены еще в колониальные времена - в 20-е или 50-е годы XX века. Для того чтобы страны, не имеющие выхода к морю, могли доставлять свои товары в порты, решающее значение имеет проблема их реконструкция. По утверждению Организации восточноафриканского сотрудничества - межправительственной организации, созданной Кенией, Угандой и Танзанией, - из объединенной дорожной сети этих трех стран 84% требуют немедленного принятия мер, т. е. только 16% дорог время от времени обновляются или обслуживаются каким-либо иным образом (6). Однако, примечательно то, что в Африке имеется три страны, не имеющие выхода к морю (Ботсвана, Лесото и Свазиленд), в которых наблюдаются, относительно, одни из самых устойчивых темпов роста.

В современную эпоху экономико-производственные трудности для данной группы стран усугубляются ещё тем, что в настоящее время в мире всё шире распространяются новые методы производства и торговли, такие, как глобальные сети поставки сырья и материалов, а также производственные системы, работающие, например, по принципу «точно в срок», и другие факторы.

Естественно, нельзя не учитывать то, что эти тенденции делают, в частности, транспортные издержки и сроки поставок, основными факторами, определяющих современный характер развития мировой

торговли, а также структуру иностранных инвестиций. А это, в свою очередь, ведёт к тому, что государства, не имеющие доступа к морю, из-за высоких только транспортных издержек и географической удалённости от портов и мировых рынков, как правило, оказываются в невыгодном, ущемлённом положении, когда возникает вопрос их конкурентоспособности на этих рынках.

Не вызывает сомнения и тот факт, что для достижения экономических успехов эта группа стран должна иметь возможность конкурировать в равноправных и взаимовыгодных условиях, что, как известно, зависит от наличия и состояния так называемого преференциального доступа их экспортных товаров к портам и мировым рынкам. А их соседние государства, в частности, страны транзита, должны не только проявить свою «добрую волю», но и предоставить им более льготный, лёгкий доступ к морским портам.

Естественно, это не относится к тем странам транзита, которые принадлежат к развивающимся государствам, которые должны экспортировать как можно больше своей продукции, товаров, иногда, одного и того же сорта и характера. Поэтому возникает дополнительная необходимость поддержки их экономики со стороны стран-доноров с тем, чтобы они, в свою очередь, могли оказать помощь странам, не имеющим доступа к морю.

Страны транзита могут также относиться к категории развивающихся и нуждаться в поддержке, в результате которой, в свою очередь, могут выиграть

и государства, не имеющие выхода к морю. Особенно, если в странах транзита будут развиваться железные и автомобильные дороги, трубопроводы, порты, водные пути и аэропорты и их инфраструктуры, что будет способствовать развитию и достижению экономических успехов, как в странах транзита, так и в государствах, не имеющих доступа к морю. Тем не менее, может возникнуть ситуация, когда упомянутые страны будут иметь обоюдную пользу.

Как правило, при осуществлении внешнеэкономической деятельности, участники торговли сталкиваются с необходимостью пересекать государственные границы, режим которых устанавливается в соответствии с его внутренним законодательством и его международными договорами. Современная практика такова, что обычно решаются вопросы содержания границы, её пересечения пассажирами и транспортными средствами, перемещения товаров и грузов, ведения в районе границы хозяйственной и иной правомерной деятельности.

В данном случае особое значение приобретает вопрос о неукоснительном соблюдении международно-правового статуса государственной границе, поскольку её наличие имеет соответствующие юридические последствия. С учётом данного обстоятельства, в законодательстве подавляющего большинства современных государств, в том числе постсоветского пространства, для разрешения вопросов соблюдения режима государственных границ, урегулирования и недопустимости пограничных инцидентов, поддер-

жания сотрудничества и партнёрства, в том числе по внешнеэкономической деятельности, предусмотрено на договорной основе создание института пограничных представителей (комиссаров, уполномоченных).

В экономическом аспекте, один только тот факт, что приходится пересекать границы, уже существенно увеличивает общий объем расходов и формальностей, которые приходится выполнять участникам торговли. Если наличие границы приводит к возникновению таких значительных издержек в торговле между высокоразвитыми странами, то вполне очевидно, что страны со слаборазвитой торговой и таможенной инфраструктурой сталкиваются с еще более дорогостоящими препятствиями, включая даже пограничные конфликты. Поэтому крайне необходимо найти возможности международно-правового урегулирования таких вопросов, как например: а) упрощение таможенных процедур при согласовании соответствующей документации; б) внедрение и осуществление на практике электронной обработки документации, в) создать благоприятных институциональных условий для прогресса в этой области, и др.

Опыт некоторых современных государств, даже в зонах с высоким уровнем экономической интеграции и наличием твердых политических обязательств, таких, как Европейский союз, на согласование таможенных процедур и отмену в конечном итоге внутренних границ ушло определенное время. Здесь имеется в виду, в частности, опыт вступления в

ЕС Венгрии, осуществившей необходимые реформы с принятием соответствующих законодательных мер, укрепление административного и оперативного потенциала. Была также проведена разработка систем в области информационных технологий и подготовку кадров, координация деятельности правоохранительных и таможенных органов.

Особое международно-правовое значение имела и разработка соглашений на международном уровне в целях расширения сотрудничества и партнёрства в таможенной области, что, в конечном счёте, служит всего лишь примером того, что необходимо сделать для любого государства в интересах упрощения перемещения товаров через национальные и международные границы.

Последствия отсутствия выхода к морю определяются также такими факторами, как близость к рынкам и структура экспорта. Существует четкая взаимосвязь между наличием основных рынков "сразу же за границей", как это имеет место в случае европейских стран, не имеющих выхода к морю, и способностью уменьшить последствия отсутствия выхода к морю, т. е. необходимость нести большие транспортные расходы.

Существует также взаимозависимость между отсутствием выхода к морю и выбором в пользу экспорта товаров с высокой стоимостью, особенно товаров с высокой добавленной стоимостью. В этом случае, на транспортные издержки приходится гораздо меньшая часть конечной стоимости, и факт отсутствия выхода к морю становится несуществен-

ным. Так на протяжении веков обстояло дело со Швейцарией. В дополнение к таким другим факторам, как благоприятные торговые соглашения и близость к крупным рынкам, экспорт товаров с высокой добавленной стоимостью являлся важной причиной того, что отсутствие выхода к морю не играло для этой страны особой роли.

Вместе с тем, доступ стран, не имеющих выхода к морю, к рынкам и их способность торговать, т. е. эффективно и экономично перемещать экспорт и импорт, являются ключевыми элементами поддержания уровней потребления и содействия экономическому росту. Торговля имеет также первостепенное значение с точки зрения экономической перестройки не имеющих выхода к морю развивающихся стран, которые зачастую ищут средства для компенсации последствий ухудшения условий торговли, гражданских беспорядков или стихийных бедствий. Дорогостоящая и ненадежная перевозка затрудняет развитие торговли и осложняется проблемой транзита.

Помимо этих проблем еще одно препятствие, с которым сталкиваются страны, не имеющие выхода к морю, которое заключается в том, что им приходится прибегать к транзиту через территорию другой страны, т. е. суверенного субъекта международного права со своими собственными экономическими, политическими, военными и транспортными задачами. Конкурентоспособность стран, не имеющих выхода к морю, в торговле еще больше снижается из-за "транзитных сборов", которые они не могут непо-

средственно контролировать. Например, портовые сборы, дорожные сборы, комиссия за экспедиторские услуги могут устанавливаться в двусторонних или многосторонних соглашениях со страной или странами транзита.

Современная практика такова, что, например, товары, импортируемые фирмой в Вене и произведенные в Японии, могут поступить на территорию Евросоюза в Гамбурге, откуда они грузятся на транспортные средства для автомобильной транспортировки в Вену. Если на них распространяется действие транзитного режима (7), то пошлины и налоги уплачиваются не в Гамбурге, а в Вене, куда товары поступают на рынок. В этом случае, в пути между двумя городами, товары, как правило, не облагаются пошлинами и не могут поступить в свободное обращение.

В настоящее время существует ряд действующих (с соответствующими дополнениями и изменениями) документов, касающихся проблем международно-правового регулирования транзитного режима, одной из которых является Конвенция МДП – Таможенная конвенция о международной перевозке с применением книжки международной дорожной перевозки (1975 г.) (7). Данная Конвенция продолжает использоваться огромным количеством транспортных компаний в более чем 50 государствах Европы, Центральной Азии и Ближнего Востока, дающая возможность, например, операторам автотранспорта пересекать границы при международных и транзитных перевозках без выполнения сложных транзитно-та-

моженных процедур и соответствующих расходов (8).

Международно-правовое значение данной Конвенции, в частности, в том, что она позволяет ограничивать применение документа (книжка МДП), а также предусматривает соответствующие международные гарантии на случай нарушений и при согласовании таможенных процедур.

Примечательно, что страны, не имеющие выхода к морю, могут зависеть от одной или нескольких стран транзита или могут иметь несколько вариантов выхода к портам с использованием автомобильных дорог, внутренних водных путей или железных дорог. Условия использования транзитных коридоров обычно содержатся в двусторонних соглашениях о транзите, в результате чего у стран, не имеющих доступа к морю, практически не остается выбора.

Обычно включаются также положения о перевозке опасных грузов и правила, которые должны соблюдаться в таких случаях, процедурах импорта/экспорта с подробным указанием необходимых таможенных документов, необходимых страховых полисов или банковских гарантий. В некоторых соглашениях могут быть также указаны квоты на выдачу разрешений, экологические ограничения и налоги или дорожные сборы. Даже в Европе услуги автомобильного транспорта традиционно регулировались двусторонними межправительственными соглашениями, на основе которых правительства ежегодно согласовывали квоты на выдачу разрешений для транзитных

перевозок как грузовым, так и пассажирским автомобильным транспортом. В 80-е годы с введением квот Сообщества началась постепенная либерализация, которая в настоящее время привела к почти полной отмене ограничений.

Данные обстоятельства и юридические вопросы, можно отметить, не являются окончательными, однако дают четкое представление о том, в какой трудной ситуации могут оказаться страны, не имеющие выхода к морю. В большинстве случаев ситуацию еще больше осложняют недостатки инфраструктуры, проблемы с содержанием объектов, длительные таможенные процедуры, плохая обработка грузов в терминалах и отсутствие взаимодействия между различными учреждениями, участвующими в осуществлении транзита. Или, неудовлетворительная организация работы в портах может привести к задержкам в портах, превышающим фактическое время морской перевозки товаров. Однако, можно отметить, что во многих случаях страны транзита, как и страны, не имеющие выхода к морю, сами являются развивающимися и сталкиваются с теми же самыми проблемами в том, что касается инфраструктуры, институциональной, административной и нормативно-правовой базы.

В современную эпоху, помимо недостатков в транзитно-транспортной системе и инфраструктуре, серьезной проблемой, в целом, остаётся транспортная безопасность (9) представляющая особое значение не только для транзитных стран, но и не имеющих выхода к морю, поскольку транзит, по существу, является

дорогостоящим предприятием как для стран, не имеющих выхода к морю, так и для стран транзита, и его легче и дешевле его осуществлять в условиях интеграции, при их активности в сотрудничестве и партнёрстве (10), с учетом общей перспективы, возрастания благосостояния как стран транзита, прибрежных стран, так и стран, не имеющих выхода к морю.

Общепризнано, что обеспечение транспортной безопасности при любых международных перевозках является также одной из ключевых проблем современного международного транспортного права. Её решение есть не только важная задача для международных транспортных организаций, но и рассматривается как составная часть политики государства в транспортной сфере. Поэтому, не случайно, некоторые авторы рассматривают понятие транспортной безопасности как «состояние, отражающее степень защищённости участвующих в перевозке лиц от транспортных происшествий и их негативных последствий» (11).

Среди вопросов международно-правового регулирования торгово-экономических проблем стран, не имеющих выхода к открытому морю, особое место в их решении занимает проблема региональных подходов, в частности, при определении и установки соответствующих транспортных коридоров, которые позволяют максимально расширить взаимовыгодное и равноправное внешнеэкономическое сотрудничество. Одним из доказательств, примером, такой целесообразности является действующий транс-

портный коридор Европа-Кавказ-Азия, существующий в соответствии с проектом ТРАСЕКА.

Время убедительно показало, появление и существование транспортного коридора ТРАСЕКА, организованного в соответствии с программой Евросоюза в 1993 г., не только способствует максимальному расширению выгодного межрегионального сотрудничества и партнёрства, но и является важным и эффективным примером для экономического развития принявших в ней участие государств.

В практическом плане, усилия некоторых постсоветских стран, например, Азербайджана, Грузии и Казахстана по увеличению объёмов перевозок по данному коридору, важно для реализации контейнерных грузов с использованием таких морских портов, как Актау-Баку-Поти/Батуми для развития инфраструктуры по данному проекту и другим проектам, как например, Карс-Ахалкалаки-Тбилиси-Баку (12). Таким образом, приоритетной задачей экономического развития упомянутых стран стала задача налаживания и использования смешанных перевозок грузов в западном направлении (13). А функционирование ещё с начала 2006 г. маршрута Поти-Баку-Актау-Алматы, таким образом, создало благоприятную обстановку для повышения эффективности транспортного коридора ТРАСЕКА и развития (прямых портовых) контейнерных перевозок (14).

Сегодня этот международный транспортный коридор официально признан ведущими международными организа-

циями одним из естественных транзитных мостов, соединяющих Европу с Азией, как возрожденный Великий Шелковый Путь (15). Одной из главных задач коридора является осуществление скоординированного подхода к концепции международных грузовых перевозок. Другая важная задача - систематически согласовывать законы и вносить в них изменения с тем, чтобы они отвечали требованиям международно-правовым нормам и принципам, а также принятие новых законодательных актов в целях регулирования и совершенствования международных грузовых перевозок. Третий, существенный аспект проекта ТРАСЕКА - изначально способствовать охвату других стран. Так, проект стимулировал подписание двусторонних договоров, например, с Румынией - страной, расположенной в бассейне реки Дунай, - и вызвал интерес в Республике Корея, Китае, Италии, Польше и Эстонии к изучению возможности создания железнодорожных коридоров.

Однако, так или иначе, в любом соглашении о транзите между странами, не имеющими выхода к морю и странами транзита, «деятельность» любых коридоров требует тщательного анализа, поскольку они, в конечном счёте, определяют самые ключевые вопросы, как сумму общих или неофициальных расходов, так и время, затрачиваемое на транзит. Это весьма важно для стран, не имеющих выхода к морю, так как у них, естественно, могут быть определенные возможности отстаивать свои, прежде всего, экономические интересы. Потоки

ее товаров служат источником поступлений для страны транзита и очень нужны для того, чтобы сделать имеющиеся мощности рентабельными. С этих соображений зачастую страны транзита весьма заинтересованы в заключении «благоприятных» соглашений в целях привлечения широких потоков грузов и пассажиров.

Среди базовых критериев, которые позволяют сравнивать, оценивать и выбирать транзитные коридоры, есть некоторые особо важные факторы, заслуживающие пристального внимания, и, в некоторых случаях, должны упоминаться в официальных соглашениях о транзите, например, когда сопоставляются транзитные маршруты через различные страны, а также положения о средствах упрощения процедур торговли. К ним, в первую очередь, относятся процедуры и документы необходимые для импорта/экспорта и по таможенным процедурам, унификация нормативных положений в области транспорта, механизмы контроля, дающие возможность как стране транзита, так и стране, не имеющей доступа к морю, контролировать соблюдение предусмотренных в соглашении пунктов, и др.

Важное значение для улучшения процессов транзитных перевозок, как для стран, имеющих, так и не имеющих такого выхода, приобретает вопрос об упрощении и стандартизации процедур и документации, существенно способствующих преодолению первостепенных трудностей. Одним из серьёзных препятствий являются, например, устаревшие и неэффективные процедуры транзита, соз-

дающие возможности для правонарушений, мошенничества и злоупотреблений в процессе транзита грузопотоков.

Очевидно, что одним из наиболее целесообразных подходов к вопросу транзита является комплексный региональный подход, который охватывает все соответствующие вопросы, ориентирован на поиск возможных решений и поддержку позитивных реформ во всех странах, через которые перемещаются товары, в том числе из стран, не имеющих выхода к морю. При этом, считается, что важным предварительным условием являются соответствующие межгосударственные соглашения, поскольку они способны регулировать доступ к транзитным коридорам и их использование и потенциально способствуют упорядочению и согласованию нормативных актов.

Эффективным средством осуществления и обеспечения соблюдения согласованных положений является трансграничное сотрудничество и партнёрство между учреждениями, например между таможенными органами одного региона или субрегиона, в котором могут даже участвовать транспортные операторы, благодаря чему процедуры транзита будут более тщательно соблюдаться и контролироваться, о чем свидетельствует пример контактной группы по вопросам транзита, созданной под эгидой Европейской конвенции об общем транзите.

В настоящее время, в региональном аспекте, центрально-азиатские страны, не имеющие доступа к морю, в отличие, например, от государств Центральной Европы, географически расположены относительно далеко от рынков, что яв-

ляется не только серьёзным фактором, но и явным недостатком для активной экономической деятельности. Особенно, это касается тех постсоветских стран, в которых идёт процесс рыночных преобразований.

Хотя, как известно, у стран этого региона весьма своеобразное историческое наследие, однако до начала XX в. темпы их урбанизации были очень низкими, равно, как и участие в международной торговле. Более того, в XX в. геополитическое положение центрально-азиатского региона привело к сокращению обмена товарами и услугами в рамках региона, с тем, чтобы строго следовать централизованной бывшей, советской политике ориентации торговли, в основном, на страны СЭВ.

Примечательно и то, что не имеющие выхода к морю страны центральной Азии, по существу, торгуют с древних времен, причем торговля бурно развивалась ещё с 3000 г. до нашей эры. Находясь вдоль древнего Шелкового пути, они активно участвовали в торговле, как с Востоком, так и с Западом. Только за последнее десятилетие, благодаря быстрорастущим научно-техническим, технологическим и другим достижениям и факторам, транспортные и торговые маршруты, в поисках альтернативных сухопутных и морских направлений, стали относительно устойчивыми и безопасными, хотя чрезмерно высокие транспортные расходы во многих случаях достигают более половины стоимости импортных товаров.

Тем не менее, за последние 10 годы, странам Центральной Азии удалось создать и запустить ряд транзитных марш-

рутов, включая столь важные трубопроводы для экспорта энергоносителей через территорию Российской Федерации, Азербайджанской Республики, Казахстан, Туркменистан. Кроме того, для транзитных перевозок по железной дороге и автомобильным транспортом более активнотала использоваться территорию Китая, Индии, Ирана. Паромные переправы через Каспийское море позволяют,ещё в больших масштабах, осуществлять транзит железнодорожным, автомобильным, трубопроводным транспортом.

Эти основные транспортные коридоры уже создали для центрально-азиатских стран, не имеющих выхода к морю, хорошие предпосылки и возможности для развития торговли, хотя многое еще предстоит сделать, особенно в плане содержания, модернизации и восстановления инфраструктуры. А это, в свою очередь, является первоочередной задачей по реализации и развитию проектов по оказанию помощи в развитии транспорта, осуществляемых при поддержке ряда международных учреждений (16). Относительно, как регионального, так и субрегионального сотрудничества или интеграции, можно отметить то, что страны Центральной Азии пока не добились желаемых успехов, которые пока, видимо, возможны теоретически. В действительности, развитию благоприятных пограничных отношений, и соответственно потокам и транзиту товаров в рамках региона в направлении других рынков, препятствуют многочисленные трудности – от безопасности до вооружённых конфликтов.

Однако, для сравнения, можно отметить, что, в частности, Швейцария, являясь одной из наиболее важных европейских стран, как стран-экспортёров с высокими экспортными квотами, так и транзитных маршрутов, добилась наибольших успехов среди всех стран, не имеющих выхода к морю, не страдает от его отсутствия и не испытывает от этого каких-либо негативных последствий. Более того, Швейцария обладает коммерческим флотом, что закреплено рядом авторитетных международно-правовых актов (17).

Кратко говоря, Швейцария нашла решения для устранения препятствий в деле перевозок, уделив больше внимания транспортной политике и альтернативным перевозкам. Стране удалось снизить воздействие возможных высоких транспортных издержек, которые зачастую связаны с отсутствием выхода к морю, с помощью индустриальной и торговой политики, благоприятствующей экспорту изделий с высокой стоимостью и высокой добавленной стоимостью, а также услуг. Швейцария искала альтернативы и ответы в региональном контексте, не присоединяясь при этом к основным региональным группировкам. И что весьма важно, транспортные маршруты прокладывались, и соглашения о перевозках заключались с учетом экономических, а не политических соображений.

Как видно, проблемы, связанные с географическим положением, в целом, поддаются решению. Географическое положение, фактор отсутствия выхода к морю, естественно, влияет на решения

в сфере экономики, инфраструктуры и политики, однако нельзя списывать на него все проблемы экономического, социального и политического развития, с которыми сталкивается страна.

Ясно, что отсутствие выхода к морю очень тесно переплетено и взаимосвязано с рядом сложных задач и проблем, и поэтому данная задача не может решаться изолированно. Правительства не имеющих выхода к морю и прибрежных стран, а также международное сообщество и учреждения-доноры как правило, придают больше значения этому многогранному сочетанию задач и аспектов. Естественно, существуют приоритетные меры, усилия по которым предпринимаются международным сообществом, например, по упрощению торговых и таможенных процедур, развитию инфраструктуры в пограничных районах или координации и осуществлению региональных или субрегиональных подходов. Всё это имеет исключительное, судьбоносное значение для формирования и укрепления, в целом, нового экономического правопорядка.

Именно, решению этих задач и других актуальных вопросов, было посвящено на высоком дипломатическом уровне совещание (в июле 2014 г., г. Алматы) постоянных представителей при ООН Группы развивающихся стран, не имеющих выхода к морю (18). Целью мероприятия являлось обсуждение хода реализации Алматинской программы действий (АПД), принятой на Международной конференции министров развивающихся стран, не имеющих выхода к морю (август 2003 г.). Данная программа является

практически единственной, которая является "дорожной картой" в интересах обеспечения торгово-экономических потребностей развивающихся стран, не имеющих выхода к морю. В ней предусмотрены конкретные меры и рекомендации относительно стратегии и политики в области транзитных перевозок и развития транспортной инфраструктуры, а также положения об оказании финансовой и технической помощи странам указанной группы.

Усилия Казахстана, как самой крупной страны, не имеющей доступа к морю, не случайны, поскольку он, реально, достиг существенных политико-экономических успехов на пути к устойчивому развитию, несмотря на отсутствие морского побережья. Особую роль Казахстан играет в продвижении интересов этой группы стран как в вопросе большей привлекательности для них иностранных инвесторов, так и в вопросе принятия юридически обязывающих средств и инструментов глобального и регионального характера.

Использованная научная литература:

1. См. А. Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов. Изд-во «Наука». М., 1993.
2. ИЧР-интегральный показатель, который ежегодно официально рассчитывается ООН для межгосударственного сравнения и измерения уровня жизни, грамотности, образования и долголетия, как основных характеристик человеческого потенциала исследуемой территории, и являющийся инструментом при общем сравнении уровня различных стран и регионов. Индекс пуб-

ликуется в рамках Программы развития ООН в ежегодных отчётах о развитии человеческого потенциала с 1990 г. (подробнее см. Интернет-материал из Википедии — свободной энциклопедии)

3. В других случаях, в изданиях ООН, называется 30 таких стран, как это, в частности, заявил представитель ООН по наименее развитым странам, развивающимся странам и малым островным развивающимся странам А. К. Чоудхури (см. Хроника ООН. № 4. 2003. стр. 13; www.un.org/chronicle)
4. В частности, его Европейской экономической комиссии, Комитета по развитию торговли, промышленности и предпринимательства (шестая сессия, май 2002 г, тема: «Страны, не имеющие выхода к морю») (см. документ ООН TRADE/2002/23; настоящий документ был выпущен в качестве справочного материала к Международному форуму по упрощению процедур торговли (29-30 мая 2002 года) и к "круглому столу" Комитета по внедрению мер по упрощению торговли в странах с переходной экономикой (31 мая 2002 года).
5. То, как географическое положение страны определяет транспортные издержки, можно проиллюстрировать следующими примерами. Стоимость морской перевозки стандартного контейнера из Балтимора (Соединенные Штаты) до Берега Слоновой Кости составлял в то время примерно 3 000 долл. США. Стоимость отправки этого же контейнера в Центральноафриканскую Республику, не имеющую выхода к морю, составил 13 000 долл. США (см. Hausmann, Ricardo, Prisoners of Geography in "Foreign Policy", January 2001). Еще более показательным является пример доставки стандартного контейнера из Роттердама в Нидерландах в Дар-эс-Салам в Танзании, куда расстояние по воздуху составляет 7 300 км, за 1 400 долл. США, а затем перевозки в Кигали в Руанде автомобильным транспортом на расстояние 1 280 км, что стоит в два раза дороже (см. Sachs Jeffrey D., Mellinger Andrew D., Gallup John L., The Geog-

raphy of Poverty and Wealth, Center for International Development at Harvard University, in Scientific American Magazine, March 2001) и др.

6. См., например, Economic Commission for Africa, Economic Report on Africa 2000: Transforming Africa's Economies, Addis Ababa, 2001.
 7. В числе других документов следует отметить такие как: Конвенция ООН о транзитной торговле внутриконтинентальных государств 1965 г.; Генеральное соглашение по тарифам и торговле (статья V); Международная конвенция по упрощению и согласованию таможенных процедур (Киото, 1973 г.); Конвенция о договоре международной дорожной перевозки грузов 1956 г.; Международная конвенция о согласовании условий проведения контроля грузов на границе 1982 г. и др.
- Права на транзит были также закреплены в таких гораздо более «старых» документах, как Конвенция и Статут о свободе транзита Лиги Наций 1921 г.; Конвенция и Статут о международном режиме морских портов Лиги Наций 1923 г.; Декларация Лиги Наций о признании права на флаг за государствами, не имеющими морского побережья 1921 г.; или же один из старейших документов, касающихся транзита, а именно Пересмотренная конвенция о судоходстве по Рейну 1868 г. и др.
8. Система МДП может использоваться в настоящее время, например, для транспортировки товаров из Казахстана в Португалию (направление Восток - Запад). На тысячах грузовых автомобилей в Европе установлены таблички с буквами "TIR", которые свидетельствуют о том, что они используют таможенную транзитную процедуру МДП (в год осуществляется около 3 млн. операций МДП).
 9. См., например, О.Ф. Эфендиев. Международно-правовое регулирование экономического сотрудничества государств в транспортной сфере. Изд-во АДС Групп. Москва. 2011, стр. 7-27; Э. Алиев, О. Эфендиев.

- Международное транспортное право и его институты. Учебник. Изд-во «Гюнаш-Б». Бак. 2016, стр. 168-206 идр.
10. См. О.Ф. Эфендиев. О проблематике сотрудничества и партнёрства в международном праве// Транспортное право. № 4. Баку, стр. 6-22 идр.
 11. См.. Э. Алиев, О. Эфендиев, указ.соч., стр. 168.
 12. О значении решения этой проблемы см., к примеру, Р. Мирзаев. Транспортные коммуникации и геополитика в регионе Великого шёлкового пути // Центральная Азия и Кавказ. 2005. № 2 (38), стр. 109-119.
 13. Согласно проекту, ещё в декабре 2005 г. из порта г. Потти в Баку прибыл первый контейнеровоз из 26 вагонов, что, по существу, в значительной степени увеличило объём перевозок грузов по данному транспортному коридору.
 14. См. Э. Алиев, О. Эфендиев, указ.соч., стр. 653
 15. Как известно, этот коридор берет свое начало в странах Восточной Европы (Болгария, Молдова, Румыния, Украина), и также пересекает Турцию. Далее маршрут следует через Черное море к портам Потти и Батуми в Грузии, затем задействует транспортную сеть стран Южного Кавказа, а также Иран, используя наземное сообщение с этим регионом из Турции. Из Азербайджана посредством каспийских паромных переправ (Баку - Туркменбаши, Баку - Актау) маршрут TRACECA выходит на железнодорожные сети государств Центральной Азии Туркменистана и Казахстана, транспортные пути которых связаны с направлениями в Узбекистане, Кыргызстане, Таджикистане и достигают границ с Китаем и Афганистаном, тогда как с Ираном страны Центральной Азия имеет как сухопутное, так и морское сообщение.
 16. Например, Специальная программа ЕЭК ООН и ЭСКАТО для стран Центральной Азии (СПЕКА); Европейский банк реконструкции и развития; Азиатский банк развития; Программа развития ООН (ПРООН), Всемирный банк; Исламский банк развития; проект ТРАСЕКА Европейского союза). Кроме того, важное место среди задач многих из вышеупомянутых международных учреждений в области развития инфраструктуры занимают усилия по восстановлению бывшего Шелкового пути.
 17. Например, Декларацией Лиги Наций о признании права на флаг за государствами, не имеющими морского побережья (1921 г), Конвенцией ООН об открытом море (1958 г.), Конвенции ООН по морскому праву (1982 г.) и другими документами. В свете потребностей, которые возникали во время двух мировых войн, торговый флот сохранялся для того, чтобы у швейцарских транспортных компаний были возможности для развития. Торговый флот, который первоначально принадлежал правительству, был продан частным инвесторам и судоходным компаниям и продолжает успешно функционировать.
 18. Нельзя не отметить, что ещё в Алматы (в августе 2003 г.) была принята Декларация и Программа действий по обеспечению доступа государств к морским перевозкам. Данная Программа является практически единственной, которая является «дорожной картой» в интересах обеспечения особых потребностей развивающихся стран, не имеющих выхода к морю. Она содержит конкретные меры и рекомендации относительно политики в области транзитных перевозок и развития транспортной инфраструктуры.
- На последнем мероприятии среди участвующих представителей были: зам. Генсека ООН, представитель ООН по не имеющим выхода к морю развивающимся странам Г.Ч. Ачария, министр иностранных дел Казахстана, ответственный секретарь министерства транспорта и коммуникаций Казахстана, а также представители некоторых международных организаций таких, как ЮНКТАД, ЭСКАТО и ВТО.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ GÖMRÜK HÜQUQU: ANLAYIŞI VƏ PREDMETİ

E.Ə.ƏLİYEV,

BDU “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ” kafedrasının profesoru, hüququ üzrə elmlər doktoru.

a-etibar@rambler.ru

Q.N. NOVRUZOV,

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyasının rəisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Məqalədə müəllifləri tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük hüququ, onun anlayışı və nizamasalma predmeti ilə bağlı məsələlər nəzərdən keçirilir, gömrük hüququna dair definisiya formulə edilir.

Əsas sözlər: gömrük hüququ, görük işi, gömrük münasibətləri, gömrük tənzimlənməsi, gömrük fəaliyyəti, gömrük-hüquq normaları.

Müasir dövrdə hüquq doktrinasında «gömrük hüququ» terminindən istifadə olunmağa başlanılmışdır. Bu terminin nisbətən «cavan» olmasına baxmayaraq, elmi ədəbiyyat səhifələrində də işlədilməsinə rast gəlinir. (1) Bəs gömrük hüququ dedikdə nə başa düşülür?

Qeyd etmək lazımdır ki, yaşadığımız ictimai həyatda və cəmiyyətdə digər fəaliyyət növləri ilə yanaşı, həm də xarici ticarət-iqtisadi əlaqələr fonunda və bazar iqtisadiyyatı şəraitində gömrük fəaliyyəti həyata keçirilir. (2) Gömrük əməliyyatlarının aparılması nəticəsində ölkə büdcəsinə xeyli miqdarda vəsait toplanılır; statistik göstə-

ricilərə görə, məsələn, 2018-ci il ərzində bu vəsaitin məbləği 3,44 milyard manatdan çox olmuşdur. (3)

Gömrük fəaliyyətinin – gömrük işinin həyata keçirilməsi zamanı müəyyən növ iqtisadi xarakterə malik ictimai münasibətlər əmələ gəlir; söhbət gömrük münasibətlərindən gedir.

«Gömrük» anlayışının mənə yükü altında ölkəyə gətirilən və ya ölkədən çıxarılan mallardan, nəqliyyat vasitələrindən alınan gömrük ödənişləri (gömrük rüsumları, vergilər, gömrük yığımları, dövlət rüsumu və haqq) başa düşülür.

Gömrük işi – gömrük sərhədindən keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri barəsində gömrük-tarif tənzimlənməsi tədbirlərindən, xarici ticarət fəaliyyəti iştirakçıları tərəfindən gömrük qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qadağalara və məhdudiyyətlərə riayət olunmasını təmin edən üsullar toplusundan, gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin digər vasitələrindən ibarətdir.

Gömrük tənzimlənməsi isə gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirmək hüququndan istifadə edən şəxslərin riayət etməli olduğu norma və qaydaların müəyyən olunmasıdır. Gömrük tənzimlənməsi gömrük qanunvericiliyinə və xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinə dair qanunvericiliyə, habelə beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq həyata keçirilir. (4)

Azərbaycan Respublikasının həm gömrük orqanları, həm də digər şəxslər gömrük münasibətlərinin iştirakçısı ola bilərlər. Belə ki, gömrük münasibətləri, hər şeydən

əvvəl, gömrük orqanları və digər şəxslər arasında yaranır. Digər şəxslər dedikdə, bir qayda olaraq Azərbaycan Respublikasının gömrük sferasında xarici ticarət fəaliyyəti iştirakçıları (fiziki və hüquqi şəxslər) başa düşülür. Gömrük münasibətləri həm də gömrük orqanlarının öz aralarında əmələ gəlir. Gömrük orqanı gömrük münasibətlərində məcburi tərəf kimi iştirak edir; gömrük orqanının iştirakı olmadan gömrük münasibətlərinin yaranmasından söhbət gedə bilməz.

Gömrük münasibətləri müvafiq hüquq normaları vasitəsi ilə tənzimlənir ki, onlar Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsində (GM) və digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuşdur. Məhz həmin normaların sistemi gömrük hüququ adlanır. Gömrük hüququnun təşəkkül tapması və inkişafı üçün əsas kateqoriya kimi «gömrük fəaliyyəti» çıxış edir. Başqa sözlə, gömrük fəaliyyəti (iş) hüquqi anlayış kimi «gömrük hüququ»nun əmələgəlmə (genesis) əlamətidir.

Gömrük hüququnun məna yükü gömrük fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində əmələ gələn müvafiq gömrük münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemini (məcəmusunu) əhatə edir. Məhz gömrük orqanları ilə fiziki və hüquqi şəxslərin iştirakı ilə onların arasında yaranan bu münasibətlər, yeni gömrük münasibətləri iqtisadi xarakter daşımaqla gömrük hüququnun tənzimləmə sferasına daxildir.

Gömrük münasibətləri dövlətin gömrük siyasətinin həyata keçirilmə vasitələri ilə əlaqədar yaranır. Gömrük siyasəti dedikdə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində gömrük nəzarəti və mal dövriyyəsinin daha səmərəli tənzimlənməsi, daxili bazarın qorunması, milli iqtisadiyyatın in-

kişafının stimullaşdırılması, dövlətin iqtisadi siyasətindən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi, habelə beynəlxalq normalara uyğun gömrük işinin aparılması nəzərdə tutulur. Gömrük siyasəti Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi olub, müxtəlif vasitələr əsasında həyata keçirilir ki, gömrük ödənişlərinin alınması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədlərindən keçirilməsi, gömrük nəzarəti və s. belə vasitələrə aiddir. Bir sözlə, gömrük münasibətləri gömrük işi sferasında yaranan münasibətlərdir.

Eyni zamanda qeyd etməliyik ki, gömrük fəaliyyəti (iş) ölkədə gömrük siyasətinin və onun məqsədlərinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə, habelə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının (insan haqlarının) qorunmasına yönəlmiş və dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar olaraq dövlət-idarəetmə fəaliyyətinin xüsusi növüdür. Həm də dövlət-idarəetmə fəaliyyəti dövlət hakimiyyətinin üç qolundan biri sayılan «icra hakimiyyəti» qoluna mənsubdur.

Gömrük işi üzrə fəaliyyəti xarakterizə edən bir sıra əlamətlər mövcuddur ki, onlara aşağıdakılar aiddir:

a) bu, gömrük işi sahəsində ictimai münasibətlərin qorunması və təmin olunması, gömrük hüquqpozmalarına qarşı mübarizə aparılması sferasında xüsusi icra hakimiyyəti strukturlarına rəhbərlik edilməsi, onların işinin təşkil olunması və əlaqələndirilməsi üzrə fəaliyyətdir; bu baxımdan, idarəetmə fəaliyyətinin, əsasən, bütün cəhətləri (təşkilati, nəzarət, dövlət-hakimiyyət fəaliyyəti, səlahiyyətli orqanlar qarşısında cavabdehlik və s.) gömrük fəaliyyətinə xasdır;

b) gömrük işi üzrə fəaliyyət dövlət idarəetməsinin xüsusi növüdür; bu əlamət iki məqamla şərtlənir.

Birinci, gömrük fəaliyyəti sahəsində iştirak edən əsas tərəflərdən (gömrük orqanları – fiziki və hüquqi şəxslər) birinin digərinə xidməti təbəçiliyi yoxdur, yəni onlar bütün horizontal hüquq münasibətlərində bərabər dərəcədə yalnız qanuna təbədir; gömrük-hüquq pozuntusu törətmiş şəxsə qarşı gömrük orqanı tərəfindən inzibati məcburiyyət tədbirləri görüldükdə isə vertikal hüquq münasibətləri fonunda həmin şəxin gömrük orqanına təbəçiliyi yaranır.

İkinci, gömrük fəaliyyətinin xüsusi xarakterə malik olması, bu fəaliyyət növünün əsasını təşkil edən və onun məzmununa daxil olan «qoruma» (mühafizə) anlayışından irəli gəlir. Belə ki, «qoruma» funksiyasının əsas istiqaməti gömrük işi sahəsində hüquqazidd davranışın qarşısının alınmasına və aradan qaldırılmasına yönəlmişdir; onun başlıca məqsədi subyektlərin pozulmuş hüquqlarını və mənafelərini müdafiə etməkdən ibarətdir. Gömrük mühafizəsi zamanı xüsusi üsullardan istifadə olunur ki, həmin üsullar qorumanın vacib elementi sayılır. Geniş spektrli bu üsullara gömrük fəaliyyətinin xüsusi metodları da deyilir; onlara aşağıdakılar aiddir: inzibati gömrük nəzarəti, inzibati məcburetmə, gömrük təminatı, gömrük informasiyasının toplanması və s.

Beləliklə, gömrük fəaliyyəti dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi üçün sərəncamında xüsusi aparatı olan icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilən vacib əhəmiyyətli hüquq-mühafizə fəaliyyəti sayılır. Gömrük orqanlarının

hüquq-mühafizə fəaliyyəti, onların hüquq və vəzifələri gömrük qanunvericiliyində birbaşa təsbit olunmuşdur (Gömrük Məcəlləsi – bundan sonra GM, maddə 8,9, 17-20).

c) gömrük fəaliyyətinin səciyyəvləndirilməsi üçün inzibati gömrük nəzarət və inzibati gömrük məcburetmə metodları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu kontekstdə hər iki metodu ümumiləşdirərək qeyd edə bilərik ki, gömrük fəaliyyəti nəzarət-məcburetmə fəaliyyətidir;

d) gömrük fəaliyyəti öz hüquqi təbiətinə görə xüsusi peşə fəaliyyətidir; peşəkarlıq bu fəaliyyət növünün spesifik əlamətidir (GM, maddə 53). Gömrük fəaliyyətini həyata keçirən əməkdaşın (dövlət qulluqçusunun) ümumi hazırlıq, peşə və xidməti hazırlıq keçməsi, habelə mənəvi və digər keyfiyyətlərə malik olması barədə müvafiq göstərişlər gömrük qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır (GM, Etik Davranış Kodeksi, «Gömrük orqanlarında xidmət haqqında» Əsasnamə və s.). Hüquq-mühafizə orqanlarının, o cümlədən gömrük orqanlarının bilavasitə insanlarla işlədiyini və gündəlik fəaliyyətlərində insan hüquqları ilə bağlı təminatların gücləndirilməsi zəruriliyi ilə qarşılaşdığını nəzərə alsaq, bu orqanların əməkdaşlarının insan hüquq və azadlıqlarının mübadiləsi sahəsində bilik və bacarıqlarının artırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. (5)

e) gömrük fəaliyyəti öz xarakterinə görə aşkardır, cəmiyyətin və onun hər bir üzvünün qanuni mənafeyinə xidmət edir. Gömrük orqanları öz fəaliyyəti haqqında qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada dövlət orqanlarına və əhaliyə məlumat verir. Hər kəs sorğu vermək yolu ilə, qa-

nunla qorunan sirlər və konfidensial məlumatlar istisna olmaqla, gömrük qanunvericiliyinin tətbiqinə dair istədiyi məlumatı gömrük orqanlarından əldə edə bilər (GM, maddə 39);

f) gömrük işi sahəsində fəaliyyət müəyyən normativ-hüquqi əsasda, yəni müvafiq hüquq normaları sistemi əsasında həyata keçirilir. Bu normaları iki yerə bölmək mümkündür: maddi-hüquq normaları və inzibati-prosessual normalar. Göstərilən normalar sistemi bütövlükdə gömrük orqanlarının vəzifələrini, hüquqlarını və məsuliyyətini, eləcə də onların fiziki və hüquqi şəxslərlə qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənləşdirir, gömrük işi sahəsində inzibati xətalardan konkret hallarını, inzibati tənbehləri və onları tətbiq edən səlahiyyətli orqanları ehtiva edir, məcburetmə təsir tədbirlərinin tətbiq qaydasını, həmçinin inzibati xətalardan haqqında işlər üzrə icraat qaydasını təfəssilatı ilə tənzimləyir və digər münasibətləri nizama salır. Bu hüquq normaları sistemi məcmu şəklində «gömrük hüququ»nu formalaşdırır.(6)

Gömrük fəaliyyətini xarakterizə edən fakultativ əlamətlər də vardır ki, onların sırasında aşağıdakıları göstərmək olar: məsələn, gömrük fəaliyyətini «gömrük işi sahəsində cinayətlərə dair işlər üzrə təhqiqat və istintaq aparılması», «əməliyyat-axtarış fəaliyyəti» kimi səciyyələndirən əlamət, şəxslərə müvafiq hallarda gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə əməliyyatların həyata keçirilməsində yardım göstəriləsi və s.

Göründüyü kimi, doğrudan da gömrük işi sferasında əmələ gələn ictimai münasibətləri tənzimləyən müvafiq hüquq normalarının sistemi gömrük hüququnu yaradır.

Müasir dövrdə formalaşma mərhələsində olan gömrük hüququ müxtəlif variantlarda işləndiyinə görə çoxcəhətli anlayışdır və o, aşağıda göstərilən dörd əsas mənada işlədilir:

- 1) obyektiv mənada;
- 2) qanunvericilik mənasında;
- 3) elmi mənada;
- 4) tədris kursu mənasında.

Obyektiv mənada gömrük hüququ dedikdə gömrük işi sahəsində fəaliyyət ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür; onlara gömrük-hüquq normaları deyilir. Buna görə də obyektiv mənada gömrük hüququ müvafiq gömrük-hüquq normalarından ibarətdir. Bu normaların əsas təyinatı və başlıca funksiyası gömrük-hüquq münasibətlərini tənzimləməkdir.

Obyektiv mənada gömrük hüququ, qeyd etməliyik ki, milli hüquq sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Onun hüquqi statusuna dair məsələyə növbəti paragrafların birində aydınlıq gətirəcəyik. Obyektiv mənada gömrük hüququ bundan sonra, sadəcə olaraq «gömrük hüququ» termini ilə əhatə olunacaqdır. Buna görə də, təbii ki, «obyektiv mənada gömrük hüququ» və «gömrük hüququ» ifadələri eynimənalı, sinonim anlayışlar kimi başa düşülməlidir.

Qanunvericilik mənasında gömrük hüququ dedikdə gömrük fəaliyyəti sahəsində əmələ gələn ictimai münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktların – gömrük haqqında qanunvericilik sənədlərinin məcmusu başa düşülür. Gömrük haqqında qanunvericilik massivinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Gömrük Məcəlləsi, «Gömrük tarifi haqqında» Qanun,

«Antidempinq, kompensasiya və mühafizə tədbirləri haqqında» Qanun, onlara uyğun olaraq qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr daxildir (GM, maddə 4).

Elmi mənada gömrük hüququ dedikdə gömrük hüququna aid olan məsələlər (gömrük hüququnun subyektləri, gömrük-hüquq münasibətləri, gömrük-hüquq normaları və digər məsələlər) barədə fikirlərin, ideyaların, nəzəriyyələrin, fərziyyələrin, şərhlərin, postulat və konsepsiyaların və s. mülahizələrin məcmusu başa düşülür; o, gömrük fəaliyyətinə aid olan məsələləri tədqiq edir, öyrənir və bu səbəbdən də gömrük hüquq elmi adlanır; bəzən ona gömrük hüquq doktrinası da deyilir. Gömrük hüquq elminin öyrənmə (tədqiqətmə) predmetinin təkmilləşdirilməsi müasir dövrdə aktual vəzifələrdən sayılaraq, xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Tədris kursu mənasında gömrük hüququ dedikdə tələbələrə və oxucu auditoriyasına gömrük hüququ barədə biliklər və sistmləşdirilmiş informasiya verən tədris fənni başa düşülür. Bu mənada onu gömrük hüququ tədris fənni adlandırmaq olar¹; o, nə tənzimləyir, nə tədqiq edir, nə də öyrənir, yalnız öyrədir. Buna görə də gömrük hüququ fənninin özünəxas öyrətmə predmeti vardır; onun əsas vəzifəsi gömrük-hüquq normalarını, onların məzmununu və tətbiq praktikasını, həmçinin gömrük hüquq elmini tələbələrə öyrətməkdən ibarətdir. Bununla o, gömrük işi sahəsində müvafiq hüquqi qabiliyyətə malik olan kadr və mütəxəssislər hazırlayır.

Beləliklə, şərh olunanları nəzərə alaraq, gömrük hüququna aşağıdakı kimi elmi (doktrinal) anlayış verə bilərik:

– gömrük hüququ dedikdə ölkə daxilində gömrük işi sahəsində fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu və sistemi başa düşülür.

Milli hüquq sistemində gömrük hüququnun ayrılmasını aşağıdakı arqumentlərlə əsaslandırmaq olar: (7)

– birinci, gömrük hüququ öz tənzimləmə predmetinə malikdir (gömrük işi sahəsində ictimai münasibətlərin geniş dairəsi);

– ikinci, gömrük hüququnun öz tənzimləmə subyekt dairəsi mövcuddur (bir tərəfdən – gömrük orqanları və bu orqanların qulluqçuları, digər tərəfdən – fiziki və hüquqi şəxslər);

– üçüncü, gömrük hüququ öz tənzimləmə obyektlərinə malikdir (gömrük sərhədindən keçən mallar və nəqliyyat vasitələri);

– dördüncü, gömrük hüququ üçün inzibati-hüquqi və mülki-hüquqi nizamlaşdırma üsulları ilə əlaqələndirilən kompleks hüquqi tənzimləmə metodu xarakterikdir;

– beşinci, gömrük hüququ özünəməxsus tənzimləmə mənbələrinə malikdir (GM, GTQ və s.).

Eyni zamanda qeyd etməliyik ki, gömrük işi sahəsində münasibətlərin tənzimlənməsində gömrük-hüquq normaları sistemində milli hüququn digər sahələrinə (məsələn, konstitusiyaya hüququ, inzibati hüquq, mülki hüquq, əmək hüququ, ekologiya hüququ və s.) xas olan hüquq normaları da bu və ya digər dərəcədə iştirak edir.

Milli hüquq sisteminin hər bir tərkib hissəsinin özünəməxsus nizamlaşdırma predmeti vardır. Bu sözləri eyni ilə gömrük hüququ haqqında da söyləmək mümkündür.

Belə ki, gömrük hüququ özünəxas nizamlaşma predmetinə malikdir; onun nizamlaşma predmeti belə bir suala cavab verir: gömrük hüququ hansı növ ictimai münasibətləri tənzimləyir?

Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük işi sferasında yaranan bəzi gömrük-idarəetmə münasibətləri inzibati-hüquq normaları ilə, daha dəqiq desək, inzibati hüquq sahəsinin tərkibində formalaşmış gömrük-hüquq normaları vasitəsilə tənzimlənir.¹ Deməli, gömrük hüququ vasitəsilə hansı qrup ictimai münasibətlər tənzimlənirsə, o münasibətlər də məhz onun nizamlaşma predmentini təşkil edir. Bu münasibətlərin dairəsini müəyyənləşdirmək üçün, ilk nöbədə, nəzərə alınmalıdır ki, gömrük işi sahəsində idarəetmə fəaliyyəti ilə əlaqədar yaranan münasibətlər gömrük hüququnun predmeti olmaqla, dövlət-idarəetmə münasibətlərinin bir növüdür.

Lakin burada bir məqama diqqət yetirmək lazımdır ki, inzibati hüquqla tənzimlənən ictimai münasibətlərin hamısı bütövlükdə dövlət-idarəetmə münasibətlərinə aid deyildir. Məsələn, inzibati xəta törətmiş şəxsə qarşı inzibati tənbehin tətbiq olunması idarəetmə münasibətləri deyil, hüquqi məsuliyyət münasibətləridir. (8)

Dövlət-idarəetmə və gömrük münasibətlərinin müqayisəli təhlili göstərir ki, idarəetmə əlaməti hər iki növ münasibətləri inzibati-hüquqi təsir sferasında vahid tam halında birləşdirməklə yanaşı, eyni zamanda «normativ hüquqi təsir» spesifik cəhət nəzərə alınmaqla fərqləndirilir və həmin münasibətlərin ayrı-ayrı müxtəlif «mühitdə» mövcud olmalarını şərtləndirir («daxili» hakimiyyət mühiti – dövlət-idarəetmə münasibətləri, «xarici» mühit – gömrük münasibətləri).

Dövlət-idarəetmə və gömrük işi sferasında mövcud olan ictimai münasibətləri fərqləndirən digər əlamət onların subyektləri tərəfindən yerinə yetirilən sosial funksiyada da özünü biruzə verir. Belə ki, dövlət-idarəetmə subyektlərinə xidməti əlaqələrdə subordinasiya ilə bağlı «dövlət qulluqçusu» kimi xarakterik cəhət xasdır. Gömrük işi sahəsində münasibətlərdə isə tipik subyektlər adi mülki hüquqi statusa malikdirlər (məsələn, fiziki və hüquqi şəxslər). Dövlət-idarəetmə və gömrük işi sahəsində fəaliyyət sferasında subyektləri başqa əlamətlər üzrə də fərqləndirmək mümkündür.

Gömrük-hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətləri aşağıda göstərilən əsas qrupa bölmək olar:

- I. Təşkilati – gömrük münasibətləri;
- II. Nəzarət – gömrük münasibətləri;
- III. İnzibati – gömrük məcburetmə münasibətləri və s.

Təşkilati-gömrük münasibətləri gömrük işi sahəsində fəaliyyətin həyata keçirilməsi üzrə gündəlik işin təşkili ilə sıx surətdə bağlıdır. Bu qrup münasibətlərə aşağıdakılar aiddir:

– gömrük işinin təmin edilməsi üzrə gömrük naryadlarının (keşik çəkmə, patrulluq, müşahidə və s.) təşkili, təlimatlandırılması və bölüşdürülməsi üzrə münasibətlər;

– gömrük işinin təmin edilməsi sahəsində gömrük orqanları arasında qarşılıqlı fəaliyyət tədbirləri üzrə münasibətlər;

– gömrük işi sahəsində fəaliyyətin həyata keçirilməsi üzrə yaranan digər təşkilati-gömrük münasibətləri.

Nəzarət-gömrük münasibətləri gömrük işi sahəsində fəaliyyətin həyata keçirilməsi

prosesində vacib əhəmiyyətə malikdir. Bu qrup münasibətlərdə bir tərəfdən – gömrük orqanları, digər tərəfdən isə – fiziki və hüquqi şəxslər iştirak edir. Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük hüququnun predmetini təşkil edən belə münasibətlər ən tipik, geniş yayılmış və gömrük qaydalarının qorunmasında mühüm yer tutan münasibətlərdir. Göstərilən nəzarət-gömrük münasibətləri gömrük işi sahəsində təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının (insan haqlarının) müdafiə olunmasına birbaşa toxunur.

Gömrük-hüquq münasibətləri ilə tənzimlənən münasibətlər qrupunda inzibati-məcburetmə münasibətləri mühüm rol oynayır. Söhbət, gömrük-məcburetmə münasibətlərindən gedir; onlar iki növə bölünür:

– gömrük işinin təhlükəsizliyi üçün təhdid yaranması ilə əlaqədar münasibətlər – belə münasibətlər qarşısıalınmaz fiziki hadisələrin (məsələn, zəlzələ, yanğın, uçqun və s. təbiət hadisələri) baş verməsi və yaxud hüquq qaydalarından kənarlaşma faktları nəticəsində əmələ gəldikdə inzibati-delikt münasibətlərindən fərqli olaraq, bilavasitə məcburetmə tədbirləri formasında hüquq-mühafizə reaksiyasının göstərilməsini tələb edir.

İnzibati xətal faktından əmələ gələn münasibətlər isə daha mürəkkəb inzibati-məcburetmə münasibətləridir; onlar inzibati-delikt (günah, təqsir, qəbahət) münasibətləri də adlanır. Belə münasibətlər yarıdanıqda hüquq-mühafizə reaksiyasının başqa formada – inzibati məsuliyyət tədbirləri formasında göstərilməsi tələb olunur. Məsələn, inzibati xətalər qanunvericiliyinə görə, gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta törədilməsi qadağan edilir (İXM,

maddə 479-509). Hər hansı şəxs tərəfindən belə qadağaların pozulması, yəni inzibati xəta törədilməsi hallarında həmin şəxsə qarşı inzibati tənbeh tətbiq edilməsinin özünün tənzimlənməsini tələb edən münasibətlər yaranır.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, gömrük işi sferasında fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə bağlı yuxarıda göstərdiyimiz əsas qrup münasibətlər – təşkilati-gömrük, nəzarət-gömrük və inzibati-məcburetmə münasibətləri gömrük hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edir.

Hüquq doktrinasına görə, hər hansı hüquqi qurumun (sahə, yarımsahə, institut və s.) özünün ayrıca, yəni özünəxas hüquqi tənzimlənmə metodu (yunanca «methodos» - üsul) olmalıdır. Düzdür, bu şərt həlledici amil olmasa da, hüquqi qurumun ayrı-ayrı hüquqi hissələrə (tərkib hissələrə) bölünməsinin əsas meyarlarından və əlamətlərindən biridir.

Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük hüququnun nəinki özünəməxsus hüquqi tənzimlənmə predmeti, həmçinin xüsusi tənzimlənmə metodu vardır. Hüquqi tənzimlənmə metodu – cəmiyyətdə insanların davranışına təsir göstərmək metodudur və o, ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinə dair hüquqi vasitə və üsulların məcmusundan ibarətdir. Başqa sözlə desək, idarəetmənin metodu idarəetmənin məqsəd və vəzifələrinə nail olmaq üçün idarəetmə subyektlərinin idarəetmə obyektinə göstərdiyi təsir üsuludur. (9) Gömrük hüququnun metodu, şübhəsiz ki, inzibati hüquq metodundan törəmə olsa da, öz təsiretmə hüdudlarında müəyyən spesifik cəhətlərə malikdir.

Gömrük hüququnun özünəxas metodunun mahiyyəti onun predmeti ilə şərtlənir,

ikinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir, predmetdən asılı olub, ondan törəyir. Hüququn predmeti obyektiv məzmunu malik olmaqla, prinsip etibarilə, qanunvericinin iradəsindən asılı deyildir. Metod isə, predmetdən fərqli olaraq, subyektiv xarakter daşıyır. Belə ki, nizama salınan münasibətlərin xarakteri və təbiəti bu və ya digər metoddan istifadə olunmasına əsas verir. Metod qanunvericinin iradəsindən mühüm dərəcədə asılıdır. Metod predmetlə sıx surətdə bağlı və qarşılıqlı əlaqədə olmaqla, birlikdə gömrük hüququnun hüquqi qurum kimi ayrılması üçün əsas rol oynayır, gömrük hüquq sisteminin qurulmasında və yaranmasında vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Gömrük hüququnun metodu dedikdə gömrük işi sahəsində şəxslərin üzərinə onların aktiv davranışına dair vəzifələrin qoyulması (pozitiv məcburetmə, sərəncamvermə), sərbəst hərəkət etmələrinə aid hüquqların verilməsi (icazəvermə, səlahiyyətvermə) və hüquqazidd əməllərin törədilməsindən çəkinmək öhdəliyinin qoyulması (qadağanetmə) üzrə ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin hüquqi vasitə və üsullarının məcmusu başa düşülür.

Hüquq ədəbiyyatı səhifələrində göstəriləndi kimi, inzibati hüquq üç hissədən ibarətdir: (9)

– ümumi xarakterli idarəçilik münasibətlərini tənzimləyən, yəni bütün idarəetmə üçün ümumi olan normalar qrupu;

– idarəetmənin bu və ya digər sahəsinin və ya bölməsinin ictimai münasibətlərini tənzimləyən normalar qrupu;

– inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti sahəsində yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən normalar qrupu.

Gömrük işi sahəsində fəaliyyətə münasibətdə, qeyd edə bilərik ki, inzibati hüquq sistemində üç yarım sahə fərqləndirilir: idarəetmə hüququ, gömrük hüququ və inzibati-yurisdiksiya hüququ. Əgər idarəetmə və inzibati-yurisdiksiya hüququ üçün pozitiv məcburetmə və icazəvermə yolu ilə tənzimləmə üsulları üstünlük təşkil edərsə, gömrük hüququnda isə göstərdiyimiz bütün hüquqi tənzimləmə üsulları müxtəlif proporsiya və nisbətdə həyata keçirilməklə yanaşı, əsas tənzimləyici funksiyaları qadağanedicilə normalar yerinə yetirir. Başqa sözlə desək, qadağanedicilə normalar gömrük fəaliyyəti sahəsində subyektlərin davranışına təsir göstərmək üsulu kimi gömrük hüququnda əsas və başlıca yer tutsa da, eynizəmanda digər təsir üsulları kimi müəyyən dərəcədə mühafizəedicilə rol da oynayır. Məsələn, fiziki şəxs gömrük qaydalarının qadağanedicilə normalarını pozmaqla gömrük inspektoru ilə hüquq-mühafizə münasibətinə daxil olur; bu zaman fakt üzrə konkret hüquqi əlaqə (rabitə) yaranır: qadağanedicilə normaları pozan şəxsə (fiziki şəxsə) münasibətdə digər iştirakçı (gömrük inspektoru) arasında. Təbii ki, elə bu andan «icazəverici» üsul təsir göstərməyə başlayır. Lakin hüquq pozuntusu faktının özünə gömrük hüququnun qadağanedicilə normalarının (mühafizə olunan normaların) pozulması nəticəsində yaranan hal (inzibati xəta) kimi baxmaq lazımdır.

Qadağan – subyektlərin müəyyən əməllərdən çəkinməsinə nəzərdə tutan «passiv» hüquqi vəzifədir. İnzibati-hüquqi qadağanlar müəyyən şəxslərin üzərinə hüquq pozuntularının (inzibati xətələrin) törədilməsindən çəkinmək vəzifəsi qoyur və buna görə də gömrük işi sahəsində şəxslərin (fiziki

və hüquqi şəxslərin) davranışını tənzimləyir.

Hüquqi qadağanlar gömrük hüququnun predmetini təşkil edən ictimai münasibətlərin reqlamentləşdirilməsində vacib rol oynayır; onlar ikili hüquqi təbiətə malikdir:

– ölkənin iqtisadi suverenliyinin qorunmasına, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, ətraf mühitin mühafizəsinə, dövlətin iqtisadi və maliyyə mənafehlərinin müdafiəsinə, sanitariya-karantin tədbirlərinin həyata keçirilməsinin təmin olunmasına və s. istiqamətlərə yönəlmiş qadağanedici hüquq normaları, əsasən və başlıca olaraq, Gömrük Məcəlləsi, İnzibati Xətalara Məcəlləsi, Cənayət Məcəlləsi, Vergi Məcəlləsi və digər normativ hüquqi aktlarda ehtiva olunur;

– bütün şəxslər üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hüquqların, azadlıqların və onların qanuni mənafehlərinin hüquqazidd əməllərdən qorunmasına istiqamətlənmiş hüquqi qadağanlar; bu qadağanedici normalar gömrük hüququnun nəzarət-gömrük və inzibati-məcburetmə tədbirləri vasitəsilə realizə olunur.

Hüquqi qadağanlar, əsasən, «gömrük orqanı – fiziki və hüquqi şəxslər» gömrük-hüquq münasibətləri subyektlərinin vəziyyətini (hüquqi statusunu) şərtləndirir və bu da, öz növbəsində, «gömrük hüququnun metodu» məhfumunun daha aydın başa düşülməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Başqa sözlə, gömrük hüququnun özünəxas metodunun formalaşmasına gömrük fəaliyyəti subyektlərinin hüquqi statusu önəmli təsir göstərir.

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, gömrük hüququnun özünəməxsus metodunun

formalaşmasında mərkəzi yer tutan qadağanedici normalar, daha doğrusu, tənzimləyici-qadağanedici normalar müəyyən edici (sərəncamverici) və icazəverici normalardan təcrid edilmiş halda deyil, onlarla birlikdə fəaliyyət göstərir. Bu hüquqi vasitə və üsulların sistemi və məcmusu bütövlükdə gömrük hüququnun özünəxas vahid metodunu yaradır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Hüquq mühafizə orqanı əməkdaşının insan hüquqlarına dair məlumat kitabı Fuad Ələsgərovun rəhbərliyi ilə. Bakı, 2009, s.6.
- 2//. Бекяшев К.А., Моисеев Е.Г. Таможенное право. Учебник. М., 2010, с.29.
- 3.// Халипов С.В. Таможенное право. Учебник. М., 2006, с. 44-45.
4. Бекяшев К.А., Моисеев Е.Г. Таможенное право. Учебник. М., 2010, с. 8-9.
5. Пирийев Я.С. Азярбайжан Республикасынын щцгуг мщцафиза органлары. Дярслик. Бақы, 2005, с.435; Правоохранительные органы Российской Федерации. Учебник / Ю.А.Дмитриев, М.А.Шапкин. М., 2008, с.278; Qəfərov M.S., Eyvazov H.Q. Hüquq-mühafizə orqanları. Dərslik. Bakı, 2012, s.276 və s.
6. Шергин А.П. Проблемы административно-деликтного права // Государство и право. 1994, № 8-9, с. 55; Братусь С.Н.Юридическая ответственность и законность. М., 1976, с. 135; Abduləli Abdullayev, Fəxrəddin Nağıyev. İnzibati hüquq. Dərslik. Bakı, 2008, s.675 və b.
7. Abduləli Abdullayev, Fəxrəddin Nağıyev. İnzibati hüquq. Dərslik. Bakı, 2008, s.678-690.
8. Abduləli Abdullayev, Fəxrəddin Nağıyev. İnzibati hüquq. Dərslik. Bakı, 2008, s.122.
9. Aduləli Abdullayev. İnzibati hüquq (I-II hissə). Dərs vəsaiti. Bakı, 2005, s.33-34 və b.

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA XAMMAL VƏ EMAL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MARKETİNG FƏALİYYƏTİ VƏ ONUN TƏŞKİLATI STRUKTURU

Z.Q.Quliyev,
Bakı Biznes Universiteti, i.ü.f.d.
Bakı AZ1122, H.Zərdabi küçəsi 88a
e-mail: zakirquliyev@inbox.ru

ayrı sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə marketinqin tətbiqi səviyyəsi eyni deyil. Bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal olunan müəssisələrdə marketinq

daha zəif tətbiq olunur və onun elementlərindən aşağı səviyyədə istifadə olunur. Bu müəssisələrdən fərqli olaraq qida və emal sənayesi müəssisələrində marketinqin tətbiqi daha yaxşıdır və sözügedən müəssisələr marketinqin bir sıra funksiyalarını bilavasitə özləri icra edirlər. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bu müəssisələrə müxtəlif şirələr, konservlər, bitki yağları, tütün məmulatları və s. istehsal edən müəssisələr aiddirlər. Bu müəssisələr bu

Kənd təsərrüfatı xammal müəssisələrində marketinqin təşkilinin və idarə edilməsinin müasir vəziyyəti faktiki materiallar əsasında hərtərəfli təhlil edilərək, lazımı ümumiləşdirmələr aparılmışdır. Burada aqrar bazarın formalaşması və inkişafı, onun təşkili nəzərdən keçirilir. Marketinqin təşkilində iqtisadi mexanizmlərin rolu və əhmiyyəti araşdırılır.

Ölkədə aqrar bazarın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi mexanizmləri açıqlanır. Məqalədə dövlət aqrar bazarın idarə edilməsində və təşkilində xammal və emal müəssisələrinin marketinq fəaliyyəti və onun təşkilati strukturunun rolunun daha da gücləndirilməsi göstərilmişdir.

Açar sözlər: marketinq, qida və emal sənayesi, aqrar-sənaye kompleksi, marketinq fəaliyyəti, marketinq konsepsiyası, kənd təsərrüfatı xammalı, emal müəssisələri, marketinqin təşkilati strukturu, marketinq tədqiqatları, marketinq bölməsinin planlaşdırması

1. GİRİŞ

Aparılan araşdırmalar və müşahidələr göstərir ki, aqrar-sənaye kompleksinin ayrı-

və ya digər dərəcədə bazar araşdırmaları aparır, özlərinin rəqiblərinin fəaliyyətlərini izləyir, istehsal etdikləri məhsullara istehlakçıların münasibətlərini öyrənir, məhsulların qablaşdırılması prosesini təkmilləşdirir, məhsullara tələbin formalaşdırılması üzrə məqsədyönlü tədbirlər işləyib hazırlayır və reallaşdırırlar.

Bununla yanaşı onu da qeyd etmək lazımdır ki, hələlik Azərbaycanın qida və emal sənayesi müəssisələrində də marketinqin tətbiqi ilə bağlı problemlər mövcuddur. Bu müəssisələrdə də marketinqin müəssisəyə

tam inteqrasiyasından söhbət gedə bilməz. Belə ki, hələlik qida və emal sənayesi müəssisələrinin az bir qismində marketing xidməti adlanan şöbə var, qalan müəssisələrdə isə marketing xidmətinin əvəzinə satış şöbəsi fəaliyyət göstərir və bu şöbə marketingin yalnız bir qisim funksiyalarına (məhsulun bölüşdürülməsi və lazımı məntəqəyə çatdırılması, satışın planlaşdırılması və təşkili, satışın stimullaşdırılması və s.) yerinə yetirir. Buna baxmayaraq hazırda qida və emal sənayesi müəssisələrində yerinə yetirilən marketing funksiyaları kifayət qədər peşəkarcasına icra olunur. Məsələn, bu müəssisələrdə satışın stimullaşdırılmasına və reklama çəkilən xərclərin əsaslandırılmasına, xərclərin səmərəliliyinin dəqiqləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bütün bunlar qida və emal sənayesi müəssisələrdə marketingin tətbiqinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün imkanlar yaradır.

1. MÜƏSSISƏNİN MARKETİNG XİDMƏTİNİN FUNKSİYALARI

Azərbaycanın qida və emal sənayesində fəaliyyət göstərən müəssisələrinin bəzilərinin məhsulları yaxın və uzaq xarici ölkələrin bazarlarına ixrac olunur və ixracın həcmi get-gedə artır. Məsələn, aparılan tədqiqatlar göstərir ki, 2013-2018-ci illər ərzində ölkəmizdə bitki yağlarının ixracı 17024,6 tondan 22545 tona qədər və yaxud 1,3 dəfə, meyvə-tərəvəz konservlərinin ixracı 2058, 3 tondan 3372,9 tona qədər və yaxud 1,6 dəfə, meyvə-tərəvəz şirələrinin ixracı 17138,5 tondan 4869,5 tona qədər və yaxud 2,4 dəfə, cay ixracı 1852,9 tondan 5988,4 tona qədər və yaxud 3,2 dəfə, təzə tərəvəzin

ixracı 11640,9 tondan 52183,9 tona qədər və yaxud 4,5 dəfə, təzə meyvənin ixracı 128554,9 tondan 191390,0 tona qədər və yaxud 1,5 dəfə artmışdır.

Aparılmş araşdırmalar və tədqiqatlar göstərir ki, “Azərsun Holding” şirkətinin, “Tovuz Baltiya” şirkətinin, “Gilan Holding” şirkətinin məhsulları yaxın və uzaq xarici ölkələrin ərzaq bazarında kifayət qədər yaxşı tanınır və sadalanan şirkətlərin xarici bazarlarda məhsulların tələb kifayət qədər böyükdür.

Qida və emal sənayesi müəssisələrinin məhsullarına daxili və beynəlxalq bazarlarda tələbin artması həmin müəssisələrin istehsalının artımına rəvac vermişdir. Təhlil olunan illər ərzində əsas növ qida və emal sənayesi müəssisələrinin istehsal etdikləri məhsulların miqdarında əhəmiyyətli səviyyədə artımlar baş vermişdir. Məsələn, aparılan tədqiqatlar göstərir ki, 2013-cü illə müqayisədə 2018-ci ildə kolbasa məmulatları istehsalı 1172 tondan 2549 tona çatmış və yaxud 2,2 dəfə artmışdır. Həmin illər ərzində kərə yağının istehsalında artım 2,1%, pendir və kəsmik istehsalında artım 4,9%, marqarin istehsalında artım 1,9 dəfə, meyvə və tərəvəz konservləri istehsalında artım 1,9%, çörək və çörək məmulatları istehsalında artım 1,4 dəfə, makaron məmulatları istehsalında artım 5,3 dəfə, mineral sular istehsalında artım 13,6 dəfə, alkoqolsuz içkilər istehsalında artım 3,3 dəfə, qənnadı məmulatları istehsalında isə artım 1,2 dəfə təşkil etmişdir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, sadalanan qida məhsullarının bəzilərinin idxalı da artmışdır. Xarici ölkə məhsulları istehsalçıların göstərilən qida məhsulları üzrə Azərbaycanın ərzaq bazarına ekspansiyası

ilbə-il güclənir. Onlar ərzaq bazarına ekspansiyanın qarşısının alınması üçün qida və emal sənayesi müəssisələrində marketinqin tətbiqinə daha geniş yer verilməli və onun istehsal-satış fəaliyyətinin yüksəldilməsi üzrə yaratdığı imkanlardan bacarıqla istifadə olunmalıdır.

Son illər ölkədən qida və emal sənayesi müəssisələrinin ixrac etdikləri məhsulların artımı, yəni müəssisələrin ixrac potensialının artması sözügedən müəssisələrdə marketinqlə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsindən və marketinq fəndlərinin tətbiqindən bilavasitə asılı olmuşdur [4].

Azərbaycan marketinqin müvəffəqiyyətlə tətbiq edildiyi müəssisələr sırasında “European-Tobacco-Baku” özünəməxsus yer tutur. Bu müəssisədə marketinqlə bağlı ayrı-ayrı tədbirlər işlənib hazırlanır və reallaşdırılır. Müəssisə bütün məmulatları və s. siqaret bazarının araşdırılmasına xüsusi diqqət yetirir, istehsal etdiyi məhsulların marketinq kanallarının vaxtaşırı təhlillərini aparır, səmərəli hesab etmədiyi kanallar haqqında strateji xarakterli qərarlar qəbul edir. Hazırda sözü gedən müəssisədə 24-dən artıq növbə siqaret istehsal edilir və bu müəssisənin istehsal etdiyi siqaret markaları Azərbaycanda ucuz və orta qiymətli siqaretlərə olan tələbatların əksər hissəsini ödəməklə yanaşı 15 xarici ölkəyə də ixrac olunur.

Müəssisədə marketinq xidməti adlanan şöbə fəaliyyət göstərir və bu şöbənin nəzdində marketinqin ayrı-ayrı funksiyalarının icra olunması ilə bağlı qruplar formalaşdırılmışdır. “EMBAVOD” müəssisənin istehsal-satış fəaliyyətinə investisiya yatırımları ilə bəslənir və bu müəssisənin fəaliyyəti (si-

qaret istehsalı, daşınmaz və satış) nəticəsində ölkədə 20000-25000 vətəndaşın işlə təmin olunmasına imkanlar yaradılıb. Bu imkanlar əlbəttə, xeyli dərəcədə müəssisənin nəzdində fəaliyyət göstərən marketinq xidməti şöbəsinin fəaliyyəti sahəsində təmin olunub. Belə ki, marketinq xidməti şöbəsinin həyata keçirdiyi araşdırmalar əsaslanmadan məhsul istehsalının və satışının təmin olunması indiki şəraitdə çox çətin, bəlkə də heç mümkün olmazdı və bu müəssisə Azərbaycanın siqaret bazarında özünə məxsus yeri tuta bilməzdi.

Azərbaycanın qida sənayesi müəssisələri sırasında “ZAQATALA KONSERV ZAVODU” ticarət sənaye şirkəti də istehsal-satış fəaliyyətində marketinq konsepsiyasını müvəffəqiyyətlə tətbiq edən müəssisələr qrupuna aid edilə bilər. Hazırda bu müəssisədə 50-yə yaxın çeşiddə il ərzində 30 milyon şərti bankadan artıq məhsul istehsal edilir. Müəssisə ilbəlil öz fəaliyyətinin diversifikasiyasını həyata keçirir (yeni məhsullarla yeni bazara çıxır) və məhsul portfelini marketinq təhlilləri əsasında təkmilləşdirir. “Miri Pak” ticarət və sənaye şirkətinin məhsulları nəinki daxili bazarda, eləcə də beynəlxalq bazarlarda müvəffəqiyyətlə satılır və hətta bu müəssisə özünün maliyyə resurslarının əhəmiyyətli hissəsini beynəlxalq bazarlar hesabına formalaşdırır. Müəssisənin məhsulları Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə, bir sıra Avropa dövlətlərinə, MDB dövlətlərinə, Cənubu Koreyaya və s. satılır. Son dövrlər müəssisənin istehsal etdiyi məhsulların əhəmiyyətli hissəsi – 96,0%-dən çoxu beynəlxalq bazarlarda reallaşdırılmışdır. Bu müəssisənin istehsal etdiyi məhsullar beynəlxalq sərgilərdə nümayiş etdirilir və həmin məhsulların əksəriyyəti beynəlxalq

standartlara (İSO9000) uyğundur. Müəssisənin istehsal etdiyi məhsulların keyfiyyət xüsusiyyətlərinin beynəlxalq bazarların tələblərinə uyğunlaşdırılması məsələləri onun marketoloqlarına daim diqqət mərkəzində saxladıqları məsələlər sırasına daxildir.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, aqrar-sənaye kompleksinin ayrı-ayrı vəsilələrində marketingin tətbiqi səviyyəsi və imkanları eyni deyil. Bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfatlarda marketingin tətbiqi zamanı daha çox saylı problemlər meydana çıxır. Bu təsərrüfatlarda əsas çətinlik onların gəlirlilik səviyyəsinin və istehsal etdikləri məhsullara formalaşan qiymət səviyyələrinin aşağı olması ilə bağlıdır. Marketingin tətbiqi ilə bağlı olan bu problem bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi ölkələrdə də mövcuddur və fermerlərin problemi kimi etiraf olunur. Aqrar sahədə bilavasitə bazar mexanizminin təsiri altında gedən proseslər bu sahədə məhsul istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin marketing fəaliyyətində meydana çıxan problemi həll etməyə imkan vermir. Ona görə də məhsul istehsalçıların marketing fəaliyyətinin həyata keçirilməsi məqsədilə məqsədli proqramların işlənilməsinə və reallaşdırılmasına ehtiyac yaranır. Sözügedən proqramların işlənilməsi və tətbiqi vasitəsilə təsərrüfatların inkişafı baxımından bazar mexanizminə müəyyən təsirlər göstərir və təsərrüfatların istehsal-satış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün imkanlar çoxaldılır.

Kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrində marketing konsepsiyasını həyata keçirmək üçün marketing xidmətini yaratmaq zəruridir. Bunun əsas vəzifəsi marketing

tədqiqatlarını (tələb və təklifin perspektiv inkişafını, məhsulun keyfiyyətinə qarşı müştərilərin tələbləri; potensial rəqiblərin mövcudluğunu və s. öyrənməyə) həyata keçirməkdir [2].

Kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrinin marketing strukturu xeyli dərəcədə bu müəssisələrin resurslarının miqdarından, buraxılan məhsulların (xidmətlərin) xüsusiyyətlərindən, onların reallaşdırıldığı bazarların növündən, müəssisələrin mövcud olan strukturundan asılıdır.

Məhsulların və bazarların sayı çox da böyük olmayan müəssisələrdə funksional marketing xidmətinin tətbiqi məqsədə uyğun hesab edilir. Bu halda bazarlar və istehsal edilən məhsullar eyni cins hesab edilir və bunlarla işləmək üçün ixtisaslaşdırılmış şöbələr yaradılır.

Müəssisədə marketing xidmətinin funksional strukturu onun funksiyalarına uyğun təşkil edilməlidir.

Kənd təsərrüfatı emal müəssisələrində marketing xidmətinin funksiyaları aşağıdakılar daxildir.

1. Bazarın kompleks öyrənilməsi;
2. Məhsul çeşidinin planlaşdırılması;
3. Satış və bölgü;
4. Reklam və satışın həvəsləndirilməsi;

Hər bir kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrində bazarın kompleks öyrənilməsi zamanı aşağıdakılar həyata keçirilir:

- bazarın əsas göstəricilərinin tətbiqi və təhlili;
- inkişaf proqnozu;
- istehlakçıların öyrənilməsi;
- bazarın seqmentləşdirilməsi və seqment parametrlərinin təhlili.

3. KƏND TƏSƏRRÜFATI XAMMALI EMAL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ MARKETİNQİN TƏŞKİLATI STRUKTURU

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrində məhsul çeşidinin planlaşdırılması zamanı çeşid strukturunun planlaşdırılması və işlənib hazırlanması, məhsulun inkişaf tendensiyasının təhlili, məmulatın istehlak və texniki parametrlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyən edilməsi, yeni məhsul növlərinin işlənib hazırlanmasına dair təkliflərin verilməsi, məhsulun rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, qiymət siyasəti üzrə tövsiyələrin işlənib ən vacib məsələlərdən hesab edilir.

Kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrində marketinqin təşkilati strukturunda ən başlıca yerlərdən birini satış bazarı və bölgü tutur. Bu müəssisələrdə satış və bölgü zamanı əsasən aşağıdakılar həyata keçirilir:

- satış kanallarının və məhsul hərəkətinin seçilməsi;
- satışın təhlili və proqnozu;
- çeşid növləri üzrə mal dövriyyəsinin planlaşdırılması;
- məhsulun realizasiyanın optimal şəraitinin müəyyən edilməsi.

Kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrində marketinqin təşkilati strukturunda ən başlıca yerlərdən birini də reklam və satışın həvəsləndirilməsi tutur. Bu zaman müəssisələrdə əsasən kommunikativ əlaqələrin inkişafı, kütləvi informasiya vasitələrinin tətbiqi ilə reklam, qeyri-kommersi-

yanın prestij tədbirlərində iştirak etmək; istehlakçıların mükafatlandırılması, satış işlərinin həvəsləndirilməsi, müəssisənin imicinin formalaşdırılması işləri həyata keçirilir.

Konkret olaraq marketinqin təşkilati strukturunu dedikdə, bilavasitə bu və ya digər dərəcədə marketinq fəaliyyəti ilə məşğul olan işçilərin çalışdığı şöbə və ya bölmələrin məcmusu başa düşülür. Marketinqin təşkilati strukturunun düzgün və bazar situasiyasına uyğun qurulması müəssisənin bazar fəaliyyətinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini, onun rəqabət mübarizəsində rəqabət üstünlüyü əldə etməsini təmin edir [1].

Regionun kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrində marketinqin təşkilati strukturuna bir sıra amillər təsir edir. Bu emal müəssisələrinin marketinq xidmətinin təşkilati strukturunu konkret olaraq müəssisənin böyüklüyündən və idarəetmə strukturundan, onun istehsal etdiyi məhsulların çeşidinin genişliyindən, fəaliyyət ərazisindən, bazar tipindən, real bazar situasiyasından, rəhbərliyin biznesə baxışından və idarəetmə fəlsəfəsindən və bu kimi digər amillərdən asılı olaraq qurulur.

Kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrinin marketinq xidmətinin tərkibində, bir qayda olaraq marketinq tədqiqatları, satış, planlaşdırma, kommunikasiya və servis xidmətləri bölmələri yaradılır.

Satış struktur vahidi effektiv satış siyasətinin hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə, məhsul göndərmələr üzrə müqavilələrin bağlanmasına, bu müqavilələrin vaxtlı-vaxtında və tam çeşiddə yerinə yetirilməsinə və məhsul satışı ilə əlaqədar olan

digər vəzifələrin yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyır.

Satış struktur vahidi ona həvalə edilmiş vəzifələr yerinə yetirmək üçün effektiv satış fəaliyyətini təmin edən tədbirlər hazırlayır, illik və operativ satış planları tərtib edir və onların yerinə yetirilməsinə nəzarət edir; məhsulların testləşdirilməsini və sınaq satışını həyata keçirir; məhsul göndərmələrə dair müqavilələr hazırlayır; müəssisənin satış-bölüşdürmə şəbəkəsinin yaradılmasına və onun təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlayır və onları həyata keçirir; yarmarka və sərğilər təşkil edir və onlarda iştirak edir, tədavül xərclərinin həcmi və səviyyəsini təhlil edir və onun aşağı salınmasına dair təkliflər hazırlayır, məhsul satışının uçotunun aparır və müvafiq hesablamalar hazırlayır, əmtəlik ehtiyatların optimal həcmi müəyyənləşdirir və onların səviyyəsinə nəzarət edir, satış heyətinin işini və ixtisas artırılmasını təşkil edir, satış və satışdan sonrakı dövrdə istehlakçılara xidmət göstərilməsinə və məhsullardan istifadə qaydalarına dair tövsiyələr verir və s [5].

Marketing bölməsinin planlaşdırılması struktur vahidinin vəzifəsi bütünlükdə müəssisə, onun ayrı-ayrı strateji struktur vahidləri və məhsullar üzrə marketingin planlaşdırılmasını həyata keçirilməsi, strateji və illik marketing planlarının və proqramlarının tərtib edilməsi, marketing strategiyasının hazırlanması, müəssisənin biznes planlarına aid təkliflər hazırlanması və planlaşdırmaya aid olan digər tədbirlərin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak etməkdir.

Marketing bölməsinin planlaşdırma ilə məşğul olan struktur vahidi ona təhkim edilmiş vəzifələri yerinə yetirmək üçün

marketingin planlaşdırılması, marketing planlarının və strategiyasının tərtib edilməsi üçün zəruri olan informasiyanı toplayır, onları təhlil edir və ümumiləşdirir, müəssisənin zəif və güclü tərəflərini, təhlükələri və imkanları müəyyənləşdirir. Müəssisənin inkişaf imkanlarını aşkar edir, strateji və illik marketing planlarını tərtib edir, zəruri hallarda bu planlarda dəyişikliklər edir, müvafiq bölmələrlə birlikdə marketingin büdcəsini tərtib edir, ayrı-ayrı struktur vahidləri və məhsullar üzrə resursların bölüşdürülməsini həyata keçirir, rəqib müəssisələrin və təşkilatların fəaliyyətini öyrənir və struktur vahidinin vəzifəsindən irəli gələn digər funksiyaları yerinə yetirir.

Kommunikasiya struktur vahidinin əsas vəzifəsi reklam fəaliyyətinin, satışın həvəsləndirilməsi tədbirlərinin, ictimaiyyətlə əlaqənin və kommunikasiya sisteminin digər elementlərinin təşkil edilməsi və həyata keçirilməsi, istehlakçıların müəssisəyə və onun məhsullarına olan münasibətinin müsbət istiqamətdə dəyişdirilməsinə nail olmaqdır [3].

Kommunikasiya struktur vahidi qeyd edilən bu vəzifələrə uyğun olaraq müəssisənin effektiv reklam, satışın həvəsləndirilməsi və ictimaiyyətlə əlaqə siyasətini hazırlayır və həyata keçirir, reklam və satışın həvəsləndirilməsi üzrə planlar tərtib edir, reklam və satışın həvəsləndirilməsinə ayrılmış vəsaitləri ayrı-ayrı məhsullar və reklam növləri üzrə bölüşdürür, satışın həvəsləndirilməsi forma və metodlarını seçir, reklam və həvəsləndirmə kompaniyaları təşkil edir, müstəqil reklam agentliklərinin və tədqiqat təşkilatlarının fəaliyyətini öyrənir, onların müəssisənin reklam fəaliyyətinə

cəlb edilməsinə dair təkliflər hazırlayır, müəssisənin fəaliyyətini və onun məhsullarını xarakterizə edən kataloqlar, bukletlər, reklam plakatları, ekspress-informasiyalar və s. hazırlayır və onların yayımını təmin edir; müxtəlif xeyriyyə tədbirləri təşkil edir, reklam fəaliyyəti, ictimaiyyətlə əlaqənin yaradılması və satışın həvəsləndirilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsinə nəzarət edir və s.

Servis xidməti struktur vahidinin əsas vəzifəsi müəssisənin realizə etdiyi məhsullara satış prosesində və satışdan sonrakı dövrdə yüksək keyfiyyətli servis xidmətinin göstərilməsinin təşkili və təmin edilməsi, onların zəruri ehtiyat hissələri ilə təmin edilməsi və xidmətlə əlaqədar olan digər işlərin yerinə yetirilməsidir.

Servis xidməti struktur vahidi ona həvalə edilmiş vəzifələri yerinə yetirmək üçün müəssisənin servis xidməti siyasətini hazırlayır, göstəriləcək xidmətlərin çeşidini müəyyənləşdirir, ayrı-ayrı rayon və regionlarda servis xidmətini həyata keçirən xidmət şəbəkəsinin yaradılmasını təşkil edir, istehlakçılarla və müəssisənin müvafiq struktur bölmələrlə birlikdə məhsulların stent sınaqlarının keçirilməsini, habelə onların istismar şəraitində yoxlanılmasını təşkil edir [6].

4. NƏTİCƏ

Kənd təsərrüfatı xammalı emal müəssisələrində marketing tədqiqatlarının struktur vahidinin əsas vəzifəsi müəssisənin fəaliyyət bazarlarının və bu bazarların ətraf mühitinin təbiiq edilməsi, bazarın tutumunun müəyyən edilməsi və onun proqnozlaşdırılması, stra-

teji və illik marketing planlarının tərtib edilməsi, müəssisənin marketing strategiyasının hazırlanması və s. ilə əlaqədar olan digər əməliyyatları həyata keçirməkdir.

Marketing tədqiqatları struktur vahidi marketing tədqiqatlarının məqsədini və istiqamətini müəyyən edir; bu tədqiqatların aparılmasını, onun üçün zəruri olan informasiyanın toplanması, işlənməsini və marketing informasiya sisteminin yaradılmasını təşkil edir; bazarın konyukturasına və ona təsir edən amillər təhlil edir; bazarın tutumunu, onun firma və məhsul strukturunu, müəssisənin satışının həcmi və bazar payını müəyyənləşdirir və proqnozlaşdırır; istehlakçıların davranışını və alış motivlərinin öyrənilməsinə həyata keçirir; rəqiblərin bazar strategiyasını öyrənir, onların zəif və güclü tərəflərini aşkar edir və marketing tədqiqatlarına aid olan digər tədbirləri həyata keçirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İbrahimov E.R. "Heydar Əliyev və dövlət aqrar siyasəti" Bakı, "Gənclik", 2003.
2. İbrahimov İ. H. Kənd təsərrüfatının inkişafı və sahibkarların formalaşması problemləri. Bakı, 2005.
3. Salahov S.V. Aqrar iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi problemi. Bakı, 2004.
4. Quliyev E.A. Etibarlı ərzaq təminatı sistemi: kooperasiya və integrasiya problemləri. Bakı, 2013.
5. Balayev R. Y. Yrbanuzasiya şəhər iqtisadiyyatı və ərzaq problemləri. Bakı, 2007.
6. Salahov S.V. Aqrar iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi problemi. Bakı, 2004.

СТРУКТУРА ОРГАНИЗАЦИИ И МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПЕРЕРАБОТКИ СЫРЬЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Гулиев З.Г.,
д.ф.э.н., Вакинский Университет Бизнеса.

На основании обобщенных фактических материалов проведен всесторонний анализ управления и организации маркетинга на предприятиях переработки сырья в сельском хозяйстве. Здесь рассматриваются организация, развития и формирования аграрного рынка. Обоснованы значения и роль экономического механизма в организации маркетинга.

Показываются механизмы государственного регулирования аграрного рынка в республике. Необходимо отметить, структура организации и маркетинговой деятельности на предприятиях переработки сырья что усиливается роль государства в организации и управлении аграрного рынка.

Ключевые слова: *маркетинг, пищевая и перерабатывающая промышленность, аграрно-промышленный комплекс, маркетинговая деятельность, маркетинговая концепция, сельскохозяйственное сырье, перерабатывающая промышленность, структура организации маркетинга, маркетинговые исследования, планирования маркетинговых участков*

MARKETING ACTIVITIES OF AGRICULTURAL PROCESSING ENTERPRISES AND ITS ORGANIZATION STRUCTURE

Guliyev Z.G.,
E.P.H.D Baku Business University.

A comprehensive analysis of the current situation of marketing and management of agricultural raw materials on the basis of actual materials and the necessary generalizations have been made. Here, the formation and development of the agrarian market and its organization are being considered. In the organization of marketing is investigated the role and importance of economic mechanisms.

The mechanisms of regulation of the agrarian market in the country are disclosed by the state. It is correctly stated that the state marketing activities of agricultural processing enterprises and its justifies the further strengthening of its role in the management of the agrarian market.

Keywords: *marketing, food and processing industry, agro-industrial complex, marketing activity, marketing concept, agricultural raw materials, processing enterprises, marketing organization structure, marketing research, marketing department planning*

SİLAHLI MÜNAQIŞƏLƏR DÖVRÜNDƏ UŞAQLARIN BEYNƏLXALQ HÜQUQİ MÜDAFİƏSİ

Mehralızadə Fəridə İsa qızı,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
“Beynəlxalq Hüquq” şöbəsinin elmi
işçisi.

e-mail: faridamzade@gmail.com

Açar sözlər: silahlı münaqişələr, uşaq hüquqları, Cenevrə Konvensiyası, beynəlxalq humanitar hüquq, müharibə, qurban, uşaqların müdafiəsi.

Giriş

Müasir dövrdə silahlı münaqişələr zamanı fundamental məsələlərdən biri kimi mülki əhalinin, xüsusən də uşaqların müdafiəsinin təmin edilməsi çıxış edir. Sözügedən münaqişələr zamanı mülki əhalinin bir kateqoriyası kimi uşaqların müdafiəsi beynəlxalq humanitar hüquq normaları vasitəsilə realizə olunur. Beynəlxalq humanitar hüquq normalarına uyğun olaraq, beynəlxalq silahlı münaqişə beynəlxalq hüquq subyektlərinə malik olan iki və daha çox dövlət və ya digər silahlı qüvvələr arasında yaranan və mövcud olan silahlı qarşıdurmanı ifadə edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, silahlı münaqişələr hüququ kimi tanınan beynəlxalq humanitar hüquq iki qoldan – Cenevrə hüququ və Haaqa hüququndan ibarətdir. Cenevrə hüququ döyüşdə artıq iştirak etməyən hərbiçilərin və döyüş əməliyyatlarında bilavasitə iştirak etməyən şəxslərin, yəni mülki əhalinin mühafizəsinə yönəldiyi halda, Haaqa hüququ hərbi əməliyyatlar zamanı döyüşən tərəflərin

hüquq və vəzifələrini müəyyən edir və düşməne qarşı istifadə edilən vasitələri məhdudlaşdırır. [8]

Ümumi olaraq, uşaqlar silahlı münaqişələrdən üç şəkildə əziyyət çəkirlər: [7]

1) Birbaşa hədəfə alınaraq – işaqlara qarşı vəhşiliklər etmək, bir əhalini vahimələndirmək üçün olduqca güclü bir vasitədir. Uşaqların birbaşa hədəfə alınmasının digər bir səbəbi isə, onların asanlıqla ələ alınma biləcəyi, əsgər və ya canlı bomba kimi istifadə olunmasıdır.

2) Ümumi şəkildə, qeyri-mütənasib hərbi əməliyyatlar nəticəsində – əksər hallarda ərazilərin minalanması və ya yaşayış məntəqələrində geniş təsirli partlayıcı silahların istifadəsi uşaqlar da daxil olmaqla, mülki əhaliyə qarşı vasitə kimi istifadə olunur.

3) Silahlı münaqişələrin dolayı təsirləri nəticəsində – yaşayış sahələrini itirmə, aclıq, zədələnmiş infrastruktur və xəstəxanalar, səhiyyə və sanitariya imkanlarının olmaması kimi fəsadlar uşaqları dolayı yolla münaqişənin qurbanlarına çevirir.

Beynəlxalq subyektlər tərəfindən bu məsələ ilə əlaqədar atılmış bütün addımlara baxmayaraq, silahlı münaqişələr dövründə uşaqların qarşılaşdığı və öz həllini gözləyən çoxsaylı problemlər mövcuddur. Bu məqsədlə BMT Təhlükəsizlik Şurası beynəlxalq humanitar hüquq normalarına uyğun olaraq münaqişə şəraitində uşaqlara qarşı kobud rəftarın aşağıdakı altı növünü ön plana çəkib:

- öldürmək və şikəst etmək;
- uşaqlardan əsgər kimi istifadə etmək;
- seksual zorakılıq etmək;
- oğurlamaq;

- məktəb və xəstəxanalara hücum etmək;
- humanitar imkandan imtina etmək.

Silahlı münaqişələr dövründə uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlər

Beynəlxalq humanitar hüquqda uşaqların hüquqi müdafiəsi məsələsi, əsasən, birinci və ikinci dünya müharibələrindən sonra diqqət mərkəzində olmuşdur. Buna səbəb uşağın ümumi olaraq, humanizm prinsipinə əsasən “insan” anlayışı daxilində düşünülməsi və yetişkinlərdən ayrı hüquqlara sahib olma ehtimalına yetərincə diqqət yetirilməməsidir. Bu prinsip 1899-cu və 1907-ci il Haaqa konvensiyalarında təsbit olunmuşdu. Lakin hər iki dünya müharibəsi zamanı uşaqlar da daxil olmaqla, çoxsaylı mülki əhalinin məhv olması bu təminatların yetərli olmadığını göstərdi.

Birinci dünya müharibəsinin sonunda milyonlarla uşağın həlak olması, yaralanması və valideynlərini itirməsi Avropada uşaq hüquqlarının qorunması probleminə daha çox diqqət yetirilməsini zəruri etdi. Həmin dövrdə Eglantye Jebbin “uşaqları qurtarın” şüarı və bu yoldakı söyləri lazım olan diqqəti gördü və o, 1919-cu ildə uşaqlara kömək göstərərək, onların müdafiəsini təmin etmək məqsədi ilə “Uşaqlara Yardım Fondu”nun əsasını qoydu. 1920-ci ildə bu fond, “Beynəlxalq Uşaqlara Yardım Fondu”na çevrildi. 1923-cü il sentyabr ayının 26-da Beynəlxalq Uşaqlara yardım fondu Uşaq Hüquqları Bəyannaməsinin (Cenevrə Bəyannaməsi) ilkin layihəsini hazırladı. Bu Bəyannamə dünyadakı bütün uşaqlara minimum davranış qaydalarının müəyyən edilməsini əsas götürmüşdür. Sözügedən Bəyannamə

Millətlər Liqası tərəfindən 26 sentyabr 1924-cü qəbul edildi və o, uşaq hüquqları sahəsində qəbul olunmuş ilk beynəlxalq razılaşma hesab olunur [10].

Uşaq hüquqları sahəsində atılan bütün bu addımlara baxmayaraq, 1939-cu ildən etibarən başlayan ikinci dünya müharibəsi Millətlər Liqasının tənəzzülünə gətirib çıxardı və bununla əlaqədar olaraq da, Cenevrə Bəyannaməsində nəzərdə tutulmuş müddəalar yalnızca kağız üzərində qalmış oldu.

İkinci dünya müharibəsindən sonra uşaqlar yenidən aclıq və xəstəliklərlə üzləşməli oldular. 1946-1947-ci illərin qışında Avropada milyonlarla insan hələ də lazımı sığınacaq, yanacaq, geyim və ərzağa malik deyildi. Bu situasiyadan xüsusilə əziyyət çəkən kateqoriya isə uşaqlar idi. Buna misal olaraq belə bir statistikanı qeyd etmək lazımdır ki, fəlakətlərdən daha çox zərər çəkmiş bir sıra ərazilərdə doğulan bütün uşaqların 50 faizi onların heç 1 yaşı olmamış həyatlarını itirirdilər [6].

11 dekabr 1946-cı ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi tərəfindən müharibənin nəticələrindən əziyyət çəkən uşaqları təcili ərzaq və sağlamlıq vasitələri ilə təmin edən bir qurum olan Beynəlxalq Fövqəladə Uşaqlara Yardım Fondu yaradıldı (UNICEF). Həmin dövrdə UNICEF-in əsas məqsədi Çin, Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrindəki uşaqları ərzaqla və quru südlə təmin etmək, həmçinin uşaq və analara humanitar yardım etmək idi. 1950-ci ildə BMT-də UNICEF-in müharibə ilə bağlı öz missiyasını artıq yerinə yetirməsi əsas gətirilərək, onun fəaliyyətinin dayandırılması istiqamətində fikirlər ortaya atılırdı. Lakin Afrika, Asiya və Latın Amerikasında müharibə səbəbindən olmasa da, acınacaqlı vəziyyətdə yaşayan aclıq və xəstəliklərə məruz qalan uşaqların taleyi ilə bağlı arqumetlər UNICEF-in yar-

dımlarına hələ də ehtiyacın olduğunu göstərdi və bu qurum fəaliyyətinə davam etdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, hələ də müharibə dövründə mülki əhalinin müdafiəsinə dair ayrıca beynəlxalq sənəd mövcud deyildi və belə bir sənədin qəbul edilməsi artıq zərurətə çevrilmişdi. Nəhayət, 1949-cu ildə İsveçrənin Cenevrə şəhərində keçirilən konfransda dörd Cenevrə Konvensiyası qəbul edilmişdir. Bu Konvensiyalardan dördüncüsü, “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi haqqında” Konvensiya adlanır və Konvensiyanın 24-cü maddəsi uşaqların mənafeyinə aid tədbirləri əhatə edir. Həmin maddəyə əsasən:

– Münaqişənin tərəfləri müharibə nəticəsində yetim qalmış və ya öz ailələrindən ayrı düşmüş 15 yaşınadək uşaqların başbaşa qalmaması və bütün hallarda onların saxlanması, öz dini etiqadlarını həyata keçirmələrini və təlim-tərbiyəsini asanlaşdırmaq üçün zəruri tədbirlər görməlidirlər. Onların təlim-tərbiyəsi, imkan daxilində, eyni mədəni ənənələrə malik olan şəxslərə tapşırılmalıdır

– Münaqişənin tərəfləri, əgər varsa, Himayəçi Dövlətin razılığı ilə bu maddənin birinci hissəsində təsbit olunmuş prinsiplərə əməl etmək şərti ilə, bu uşaqların münaqişə müddətində neytral ölkədə qəbul edilməsinə kömək göstərməlidirlər

– Bundan başqa onlar 12 yaşınadək bütün uşaqların şəxsiyyətinin tanınma lövhəciyi gəzdirməsi ilə və ya hər hansı digər üsulla müəyyən edilə bilməsi üçün zəruri tədbirlər görməyə çalışmalıdırlar

XX əsrin 70-ci illərində uşaqlarla bağlı bir neçə problem mövcud idi. Birincisi, uşaqlar daha kövrək şəxslər kateqoriyası kimi xüsusi müdafiə hüququna malik olsalar da, bu prinsip dördüncü Cenevrə Konvensiyasının heç bir maddəsində dəqiq şəkildə

ifadə olunmamışdı. İkincisi, uşaqların hərbi əməliyyatlarda iştirakı da kəskin problemlərdən biri kimi ortaya çıxmışdı [4]. 1977-ci ilin diplomatik konfransında 1949-cu il Cenevrə konvensiyasına iki Əlavə protokol qəbul olundu. Onlardan birincisi beynəlxalq silahlı münaqişə qurbanlarının, ikincisi isə beynəlxalq xarakter daşımayan silahlı münaqişə qurbanlarının müdafiəsinə aid idi. 1 nömrəli Əlavə Protokolda beynəlxalq silahlı münaqişə dövründə uşaqların xüsusi müdafiəsi prinsipi ilk dəfə olaraq dəqiq şəkildə formulə edilmişdi. Orada göstərilirdi ki, uşaqlar xüsusi hörmətə layiqdir və onların istənilən qəsdlərdən müdafiəsinə təminat verilir. Münaqişə tərəfləri onlar üçün yaşlarına və ya istənilən digər səbəbə görə tələb olunan müdafiə və yardımını təmin edirlər [5]. Əlavə protokollarla uşaqların hərbi əməliyyatlarda iştirakı məsələsi də tənzimlənir. Həmin protokollara görə 15 yaşı tamam olmamış şəxslərin hərbi əməliyyatlarda birbaşa iştirak etməməsi üçün bütün mümkün tədbirlər görülməlidir. Silahlı münaqişə ilə bağlı həbs edilmə, tutulma və ya nəzarət altına alınma hallarında uşaqlar böyüklərdən ayrı saxlanılmalıdırlar. Protokollar hüquq pozuntusunun törədildiyi an 18 yaşı tamam olmayan şəxslərə qarşı ölüm hökmünün tətbiqini qadağan edir.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ən mühüm sənədlərdən biri, 1989-cu ildə qəbul olunmuş uşaqların Maqna Kartası olaraq da xarakterizə edilən “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyadır. Bu Konvensiya dünyanın hansı nöqtəsində yaşamasından asılı olmayaraq, bütün xalqlar üçün eyni mənanı daşımaqdadır və irq, dil, din, cins, etnik və ya ictimai fərqlilik və digər əsaslarla fərq qoymadan bütün uşaq üçün bərabər hüquqlar müəyyən edir. Sözügedən konvensiyanın 38-ci maddəsi beynəlxalq humanitar

hüquqa həsr olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən:

1. İştirakçı dövlətlər silahlı münaqişələr zamanı onlara tətbiq edilən və uşaqlara aidiyyəti olan beynəlxalq humanitar hüquq normalarına hörmət bəsləməyi və onlara əməl olunmasını təmin etməyi öhdələrinə götürürlər

2. İştirakçı dövlətlər 15 yaşına çatmayan şəxslərin hərbi əməliyyatlarda birbaşa iştirak etmə – məsini təmin etmək üçün bütün mümkün tədbirləri görürlər

3. İştirakçı dövlətlər 15 yaşına çatmayan hər hansı şəxsi öz silahlı qüvvələrində xidmətə çağırmaqdan çəkinirlər. İştirakçı dövlətlər 15 yaşına çatmış, lakin 18 yaşı hələ tamamilə olmamış şəxslərin orduya cəlb edilməsi zamanı daha yaşlı şəxslərə üstünlük verməyə çalışırlar

4. Silahlı münaqişələr zamanı mülki əhalinin müdafiəsi ilə bağlı beynəlxalq humanitar hüquq üzrə öz öhdəliklərinə uyğun olaraq iştirakçı dövlətlər silahlı münaqişənin toxunduğu uşaqların müdafiəsini və onlara baxılmasını təmin etmək üçün bütün mümkün tədbirləri görürlər

Uşaq hüquqları sahəsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sənədlərdən biri də, 1990-cı ildə qəbul edilmiş “Uşaqların hüquqları və rifahı haqqında” Afrika Xartiyasıdır. Bu Xartiya, “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyadan sonra, uşaqların sosial, mülki, siyasi, iqtisadi, sağlamlıq və mədəni hüquqlarının tam spektrini tanımaq və qorumaq üçün yeganə hökumətlərarası müqavilə kimi məşhurdur. Afrika Birliyinin demək olar ki, bütün dövlətləri tərəfindən ratifikasiya edilmişdir. Xartiyanın 22-ci maddəsi uşaqların silahlı münaqişədə istifadəsi, onların əsgər kimi işə cəlb edilməsi və müharibədə

bilavasitə iştirakı məsələlərinə birbaşa olaraq toxunur.

BMT Baş Məclisi 2000-ci il yanvarın 26-da Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyaya “Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə dair” Fakultativ Protokol daxil etmişdir. Eyni zamanda, 1998-ci ildən etibarən BMT Baş Katibinin uşaqlar və silahlı münaqişələr üzrə ilk xüsusi nümayəndəsi öz işinə başlamış və BMT Təhlükəsizlik Şurası bu məsələ ilə bağlı ilk açıq müzakirələrini keçirmişdir.

Azərbaycanda silahlı münaqişələrin qurbanı olmuş uşaqlar və onların müdafiəsi

Qeyd etmək lazımdır ki, bugünədək Azərbaycan Respublikasında silahlı münaqişələr dövründə uşaqların müdafiəsini tənzim edən xüsusi qanunvericilik aktı qəbul edilməmişdir. Respublikamızda uşaqların sosial və hüquqi müdafiəsi ilə bağlı məsələlər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və bir sıra qanunverici və normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənir. Bu sahədə əsas normativ sənəd 1998-ci il mayın 19-da qəbul edilmiş “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Həmin Qanunun 4-cü fəslə əlverişsiz şəraitə düşmüş uşaqların müdafiəsi ilə əlaqədardır. Azərbaycan Respublikasının hərbi münaqişələrə cəlb edildiyi ərazilərdə uşaqların beynəlxalq hüquq normalarına uyğun müdafiəsini təmin etməsi, döyüş əməliyyatları zonasında olan uşaqların təhlükəsiz yerlərə köçürülməsi, onların həyat və sağlamlığının mühafizəsi üçün bütün mümkün imkanlardan istifadə etmək vəzifəsi, 15 yaşına çatmamış uşaqların hərbi əməliyyatlarda iştirakının birbaşa qadağan

edilməsi, uşaqların hərbi-təhsil müəssisələrinə cəlb edilməsi ilə əlaqədar müddəalar 37-ci maddənin əsas tərkib hissəsidir.

Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyasında olan materiallar sübut edir ki, erməni tərəfi "Müharibə qurbanlarının müdafiəsinə dair" 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarını, onların insan haqları ilə əlaqədar tələblərini kobud surətdə pozur, Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı məqsədli soyqırımı siyasəti yeridir. Uşaqlar da daxil olmaqla, dinc əhalinin kütləvi şəkildə qırılması, girov götürülməsi, dözülməz işgəncələrə məruz qoyulması, heysiyyətlərinin tapdanması, şantaj, hədə-qorxu, alver obyektinə çevrilməsi qeyd olunanlara əyani bir sübutdur [11].

1992-ci ildə Xocavənd rayonunun işğalı zamanı ermənilər Qarabağlı kəndindən girov götürdükləri 117 nəfər dinc sakini Xankəndinə apararkən yolda onların 76 nəfərini güllələmiş, onlardan 20 nəfəri 10-12 yaşına qədər uşaq olmuşdur.

Erməni vandalizminin ən bariz nümunələrindən olan və təəssüf ki, bütün dünyanın göz yumduğu Xocalı soyqırımı zamanı erməni və rus yaraqlılarının qətlə yetirdikləri 613 nəfər Xocalı sakinin 63 nəfərini azyaşlı uşaqlar təşkil edirdi. 487 nəfər şikəst edilmiş əhalidən isə 76-sı uşaq idi. Xocalı faciəsi nəticəsində 25 uşaq hər iki valideynini, 130 uşaq isə bir valideynini itirmişdir.

Ölkəmizdə hal-hazırda kövrək qruplara aid olan uşaq təbəqəsi var ki, onlar Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün qurbanları olan qaçqın və məcburi köçkün uşaqlardır. Çadır şəhərciklərində və kompakt yaşayış məskənlərində uşaq hüquqları haqqında bütün qanunvericilik aktlarının təcürbədə həyata keçirilməsi və reallaşdırılması

üçün zəruri olan şərtlərdən məhrum olmuş uşaqların bütöv bir nəsli yetişmişdir. Respublikanın işğal olunmuş rayonlarında yüz mindən artıq uşağın təhsil aldığı 616 məktəb dağıdılmışdır. Ümumilikdə münaqişə dövründə 53 uşaq itkin düşmüş, 18 uşaq isə bu günədək Ermənistanda əsirlikdədir [12].

Təəssüf ki, ölkəmizdə azyaşlıların müharibə qurbanlarına çevrilməsi hələ də davam edir. Bunun ən bariz nümunəsi 2017-ci ildə 2 yaşlı körpənin ermənilər tərəfindən qətlə yetirilməsi faktıdır. 2017-ci il iyulun 4-də saat 20:40 radələrində Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən Füzuli rayonunun Alxanlı qəsəbəsi 82 və 120 millimetrlik minaatanlardan və dəzgahlı qumbaraatanlardan atəşə tutulmuşdur. Ermənistan tərəfinin bu təxribatı nəticəsində 14 aylıq Zəhra Quliyeva Quliyeva qətlə yetirilmişdir.

Nəticə

Müasir dövrdə demokratiya, hüquqi dövlət və insan hüquqları ideyalarının inkişafına, müharibə qanunları və adətləri ilə bağlı bir sıra mühüm beynəlxalq sənədlərin qəbul edilməsinə baxmayaraq, statistikalar onu göstərir ki, dövlətlərarası və beynəlxalq xarakterli müxtəlif silahlı münaqişələr və onların acı nəticələri hələ də bəşəriyyəti narahat edən ciddi problemlərdən biri olaraq qalır və bütün dünyada silahlı münaqişələrlə əlaqədar olaraq uşaqların ölümü baş verməkdə davam edir. Araşdırmalara əsasən, münaqişələr nəticəsində orta hesabla, döyüşçülərdən beş dəfə daha çox uşaq öldürülür [7].

“Uşaqların Xilasını” təşkilatı tərəfindən edilən yeni təhlillərə əsasən, son illərdə münaqişədən zərər çəkən və uşaqlar üçün ən

pis hesab olunan 10 ölkə aşağıdakı şəkildə müəyyən olunmuşdur (əlifba sırası ilə):

- 1) Əfqanıstan
- 2) Mərkəzi Afrika Respublikası
- 3) Konqo Demokratik Respublikası
- 4) İraq
- 5) Mali
- 6) Nigeriya
- 7) Somali
- 8) Cənubi Sudan
- 9) Suriya
- 10) Yəmən

Təəssüf doğuran fakt isə odur ki, BMT tərəfindən silahlı münaqişələr dövründə uşaqların hüquqlarının pozulması ilə bağlı məlumatlar toplamağa başlandıqdan sonrakı statistika göstərir ki, 2018-ci ildə silahlı qarşıdurmada öldürülən və ya şikəst olan uşaqların sayı ən yüksək həddə çatmışdır. Ümumilikdə, bu məsələ ilə əlaqədar, 2018-ci ildə 20 münaqişə vəziyyətində 24 mindən çox pozuntu qeydə alınmışdır. Digər qanun pozuntularının sayı azalmış və ya nisbətən sabit qalmış olsa da, 12 mindən çox uşaq öldürülmüş və ya şikəst edilmişdir.

Bu gün münaqişə qurbanı olan uşaqların üzləşdiyi böhranın üç əsas səbəbini göstərmək olar:

– Dövlətlər və silahlı qeyri-dövlət subyektləri öz davranışlarında standartlara əməl edə bilmirlər, müttəfiqləri və digər aidiyyəti şəxsləri bu barədə təkid etmək istəmirlər;

– Dövlətlər qanun pozuntularını törədənləri cinayət məsuliyyətə cəlb etmək üçün yetərli tədbirləri görürmülər;

– Münaqişə qurbanları olan uşaqları qorumaq və onların sağalmasına dəstək olmaq üçün kifayət qədər vəsait ayrılır.

– Göstərilənlərə əsasən, deyə bilərik ki, dövlətdaxili və beynəlxalq səviyyədə insan hüquqlarının müdafiəsi mexanizmlərinin reallaşdırılması, bu sahədə mövcud mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması, habelə yeni səmərəli mexanizmlərin tətbiqi, beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulmasına görə məsuliyyət tədbirlərinin daha da gücləndirilməsi, münaqişə qurbanlarının qorunmasında və reabilitasiya olunmasında müvafiq qurumlar tərəfindən vəsaitlərin ayrılması silahlı münaqişə dövründə insan hüquqlarını, xüsusilə də uşaq hüquqlarının müdafiəsi probleminin həllində müsbət rol oynaya bilər.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi haqqında” Cenevrə Konvensiyası, 1949.
2. “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, Qanun, 1998.
3. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya, 1989.
4. Сингер С. Защита детей в условиях вооруженных конфликтов. Дети и война. Сборник статей. М.: МККК, 1995, с. 29.
5. Действующее международное право. Т.2. М.: Московского независимого института международного права, 1997, с. 779.
6. 1946-2006 Sixty Years for Children, UNICEF publications, 2006, p. 40.
7. Stop the war on children Report, Save the Children publications, 2019.
8. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2015/avqust/450536.htm>
9. <http://huquq.org.az/az/publication/implementation-of-international-law-norms-to-national-legislation-on-protection-of-the-rights-of-women-and-children-during-armed-conflicts/>
10. <http://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/>
11. <http://supremecourt.gov.az/static/view/182>.
12. <http://www.mfa.gov.az/content/112>.

**МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА ДЕТЕЙ
В ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ**

**Мехрализде Фарида Иса кызы,
Национальная Академия Наук Азербайджана
Институт права и прав человека
научный сотрудник отдела Международного Права.
e-mail: faridamzade@gmail.com**

Защита детей в вооруженных конфликтах всегда занимала важное место в международной политической повестке дня. В этой статье обсуждалось большинство соответствующих документов о международно-правовых основах защиты детей в вооруженных конфликтах. В первой части статьи рассматривается положение детей в вооруженных конфликтах со ссылкой на «шесть серьезных нарушений», определенных Советом Безопасности ООН. Во второй главе анализируется защита, предоставляемая международным гуманитарным правом и международным правом прав человека. В третьей главе рассказывается о жертвах нагорно-карабахского конфликта, и в конце анализ заканчивается существующими проблемами и рядом рекомендаций.

Ключевые слова: *вооруженные конфликты, права ребенка, Женевская конвенция, международное гуманитарное право, война, жертвы, защита детей.*

**THE INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION
OF CHILDREN IN ARMED CONFLICTS**

**Mehralizada Farida Isa,
Azerbaijan National Academy of Sciences
Institute on Law and Human Rights
Researcher of “International Law Department”.
e-mail: faridamzade@gmail.com**

The protection of children in armed conflict has always been high on the international political agenda. In this article, most of the relevant documents about the international legal framework for the protection of children in armed conflict was discussed. The first part of the article reviews the position of children in armed conflict by reference to the “six grave violations as” identified by the UN Security Council. The second chapter analyses the protection offered by international humanitarian law and international human rights law. The third chapter highlights victims of Nagorno-Karabakh conflict and in the end, the analysis concludes with existing problems and a number of recommendations.

Key words: *armed conflicts, children rights, Geneva Convention, international humanitarian law, war, victim, child protection*

GUAM VƏ AZƏRBAYCANIN İŞTİRAKI

Osmanlı Samir Səyyad oğlu,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu
“Beynəlxalq hüquq” şöbəsinin böyük
elmi işçisi.

email: samir446@mail.ru

Açar sözlər: GUAM, sammit, əməkdaşlıq, inkişaf, üzv dövlətlər, layihə, toplantı, təşkilat

GUAM təşkilatının quruluşu

GUAM keçmiş SSRI məkanında baş verən proseslərin qiymətləndirilməsi nəticəsində iqtisadi və təhlükəsizlik məsələləri üzrə mövqeləri üst-üstə düşən 4 dövlətin (Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova) birliyi. Birliyin fəaliyyətinin əsasında şəffaflyq və aşkarlıq prinsiplərinə uyğun üzv ölkələrin qarşılıqlı əməkdaşlığı durur.

10 oktyabr 1997-ci ildə Strasburq şəhərində Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova prezidentlərinin görüşündə GUAM adlı siyasi-məsləhətləşmə forumu yaradılmışdır. Strasburq Bəyannaməsi GUAM ölkələri arasında siyasi və digər əməkdaşlıq səviyyəsini yüksəltmək, keçmiş SSRI məkanında və beynəlxalq aləmdə baş verən əsas məsələlər və proseslər üzrə mövqelərini uzlaşdırmaq, onların bir təşkilat çərçivəsində əməkdaşlığını möhkəmləndirmək məqsədilə yaradılmışdır. 24 aprel 1999-cu il tarixdə Vaşinqtonda üzv dövlətlərin dövlət başçılarının sammiti zamanı GUAM-a Özbəkistan Respublikası da qoşuldu. Beləliklə, birlik genişləndirilərək 5 ölkəni əhatə etmiş və

GUÖAM adlandırılmışdır. Təşkilatın məqsədi sosial iqtisadi inkişafa, ticarət əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi və genişləndirilməsinə yardım etməklə, üzv ölkələrin təhlükəsizlik məsələləri də daxil olmaqla onların sıx əməkdaşlığına nail olunmasıdır. Bu qurum həmçinin üzv ölkələrin nəqliyyat - kommunikasiya sisteminin və onların ərazisində yerləşən müvafiq infrastrukturların GUAM-ın maraqlarına uyğun inkişafı və səmərəli istifadə olunması ilə də məşğul olur. GUAM-ın digər vəzifəsi bütün fəaliyyət sahələrində regional təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, elm, mədəniyyət və humanitar sahələrdə münasibətlərin inkişafı məsələləridir. Təşkilat 2003-cü ilin dekabrından BMT-in Baş Məclisində müşahidəçi statusuna malikdir. 7 iyun 2001-ci ildə Ukraynanın Yalta şəhərində GUÖAM-ın üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının növbəti zirvə görüşü keçirilib. Görüşdə GUÖAM-ın təşkilat kimi rəsmən qeydə alınması üçün BMT-yə müraciət qəbul olunmuşdur. Sammitdə üzv ölkələrin prezidentləri Yalta xartiyasını imzalanmış və bu sənəddə təşkilatın statusu, funksional sistemi, o cümlədən sədrlik məsələsi öz həllini tapmışdır.

GUAM-ın Yalta sammiti bu regional birliyin formalaşmasında yeni bir mərhələ olmuşdur. Sammit zamanı GUÖAM çərçivəsində əməkdaşlığın inkişaf səviyyəsi və perspektivləri, xüsusi ilə üzv ölkələrin ərazilərindən keçən, o cümlədən Avropa - Qafqaz - Asiya nəqliyyat dəhlizinin (TRASEKA), nəqliyyat kommunikasiyaları infrastrukturunun inkişafı, səmərəli fəaliyyəti və təhlükəsizliyinin təminatı ilə bağlı məsələlər müzakirə olunmuşdur.[1]

Sammitin nəticələri əsasında GUÖAM-ın Yalta Xartiyası, Konsulluq məsələləri üzrə qarşılıqlı yardımın təqdim edilməsi haqqında GUÖAM ölkələrinin Konvensiyası imzalanıb. Dövlət başçıları GUÖAM çərçivəsində azad ticarət zonasının yaradılması haqqında saziş layihəsi üzərində işin bitirilməsinin vacibliyini qeyd ediblər.[7]

GUAM-ın növbəti sammiti də Yaltada 20 iyul 2002-ci il tarixində keçirilib. Bu Yalta görüşü «GUÖAM-ın üzvü olan dövlətlər arasında azad ticarət zonası yaradılması haqqında saziş» və «Terrorizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq və digər təhlükəli cinayətlər ilə mübarizə sahəsində GUÖAM-a üzv olan dövlətlərin hökumətləri arasında saziş»in imzalanması ilə nəticələnmişdir. Üzv ölkələr arasında əməkdaşlığın daha da sürətləndirilməsi strategiyasını dəstəkləyən GUAM çərçivəsində hazırda beynəlxalq maliyyə təşkilatları tərəfindən iki proqram maliyyələşdirilir. Bunlardan birincisi, TESIS çərçivəsində regional fəaliyyət proqramına əsasən Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin (TRASEKA) gələcək inkişafına yönələn bir sıra layihələrin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Qeyd edilməlidir ki, bütün GUAM ölkələri TRASEKA proqramının iştirakçılarıdır. İkincisi isə 23 dekabr 2002-ci il tarixli GUÖAM-ABŞ bəyanatına müvafiq olaraq, ABŞ tərəfinin GUÖAM ölkələri üçün ticarət və daşımalarda, sərhəd və gömrük nəzarətinin təmin edilməsində, terrorçuluq, mütəşəkkil cinayətkarlıq və narkotiklərin yayılması ilə mübarizədə yardım üzrə proqram layihəsidir. Layihə üzv ölkələrin sərhəd infrastrukturalarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən lazımı tikinti işlərinin aparılması, buraxılış məntəqələri üçün müvafiq avadanlığın alınması, işçi heyəti üçün təlimlərin keçirilməsi və

Dünya bankının konsessiya kreditlərinin alınmasına dair təkliflərin hazırlanmasını nəzərdə tutur.

Layihənin həyata keçirilməsinin məqsəd və mexanizmləri 4 iyul 2004-cü il tarixində Yaltada imzalanan ticarət və daşımalara yardım layihəsinin həyata keçirilməsinə dair Memorandumda əks etdirilib.

2005-ci ilin may ayında Özbəkistan prezidenti İ.Kərimov GUÖAM-ın o dövrdəki sədri Moldova prezidenti V.Voroninə məktub göndərərək təşkilatı tərk etmək niyyətində olduğunu bəyan edib. Bunun səbəbini isə ölkənin coğrafi mövqeyinin belə bir əməkdaşlığa imkan verməməsi ilə izah edilmişdir.

GUAM-ın formalaşması və inkişafına xüsusi xidmətləri olan Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev təşkilat çərçivəsində olduqca əhəmiyyətli hesab edilən 24 aprel 1999-cu il tarixli Vaşinqton, 7 iyun 2001-ci il və 20 iyul 2002-ci il tarixli Yalta Zirvə görüşlərində şəxsən iştirak edib.

22 may 2005-ci il tarixində GUAM-ın Kişinyovda keçirilmiş Zirvə Toplantısı təşkilata üzv olan dörd dövlətin hər birinin demokratik cəmiyyət qurulması, Avropaya inteqrasiya, dayanıqlı iqtisadi inkişaf, regionda sabitlik və təhlükəsizlik məsələlərinə dair yekdil fikirdə olduqlarını nümayiş etdirmişdir. Dövlət başçıları GUAM əsasında beynəlxalq təşkilatın yaradılması zərurətini qeyd edərək, bunun reallaşdırılması üçün GUAM Xarici İşlər Nazirləri Şurasına müvafiq tapşırıqlar vermişlər. Dövlət başçılarının bu qərarı 22-23 may 2006-cı il tarixin-də GUAM-ın Kiyev Zirvə Toplantısı zamanı həyata keçmişdir. Belə ki, bu toplantıda 1997-ci ildən mövcud olmuş birlik əsasında Demokratiya

və İqtisadi inkişaf naminə Təşkilat - GUAM təsis olunmuşdur. [1]

Kiyev Zirvə Toplantısında Prezidentlər GUAM-ın Nizamnaməsini qəbul etmişlər. GUAM-ın Nizamnaməsinə görə demokratik dəyərlərin bərqərar olunması, davamlı sosial - iqtisadi inkişafın təmini, beynəlxalq və regional təhlükəsizliyin qorunması, Avropaya sıx inteqrasiya, üzv dövlətlərin iqtisadi, humanitar və sosial sahələrdə əməkdaşlığının genişləndirilməsi Təşkilatın başlıca məqsədləridir.[2]

Həmçinin, GUAM dövlət başçıları tərəfindən Kiyev Zirvə Toplantısında qəbul olunmuş «Demokratiya və İqtisadi inkişaf naminə Təşkilat - GUAM-ın yaradılması haqqında Kiyev Deklarasiyası»nda aşağıdakı məsələlərin vacibliyi qeyd olunmuşdur:

Demokratiyanın - möhkəmləndirilməsi, əsas insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, dövlətlərdə iqtisadi inkişafın və siyasi sabitliyin təmin olunması, təhlükəsizliyi qorunması;

GUAM dövlətlərinin davamlı sosial-iqtisadi inkişafı məqsədilə, dinamik iqtisadi artım və ətraf mühitin mühafizəsi vasitəsi ilə qarşılıqlı əlaqələrinin gücləndirilməsi;

Dövlətlərin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə təhdidlər törədən və regionun iqtisadi inkişafını çətinləşdirən, Avropaya inteqrasiya prosesinə əngəllər törədən həll olunmamış münaqişələrin nizamlanması məqsədilə fəal əməkdaşlıq;

Beynəlxalq terrorçuluq, ekstremizm və aqressiv separatizmin bütün növlərinə və onlarla bağlı olan digər mənfi hallara qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi;

İqtisadiyyat, ticarət və nəqliyyat sahəsində əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azad Ti-

carət Zonası haqqında Sazişin həyata keçirilməsi.[1]

GUAM təşkilatına daxil olan dövlətlərin əməkdaşlığının real nəticəsi kimi Virtual mərkəz və Dövlətlərarası İnformasiya - Təhlil Sistemi (VM\DİTS) layihəsi və Ticarətə və Nəqliyyata Yardım (TNY) layihəsi həyata keçirilməkdədir. TNY ticarət və nəqliyyat sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi və intensivləşdirilməsi, VM\DİTS məlumat mübadiləsi isə ticarət və nəqliyyatın inkişafına, onun effektiv və təhlükəsiz fəaliyyət göstərməsinə yardım etmək məqsədilə həyata keçirilir. Hər iki layihə GUAM-ABS Çərçivə Proqramının əsas elementləri hesab olunmaqla bir-birini tamamlayır və onların paralel şəkildə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. VM\DİTS layihəsi çərçivəsində hər bir GUAM dövlətində Milli İnformasiya-Təhlil Mərkəzi və İşçi qruplar yaradılmışdır.[3]

Kiyev Zirvə Toplantısında qəbul olunmuş «Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat - GUAM dövlət başçılarının münaqişələrin nizamlanması üzrə Birgə Bəyannamə» sində aşağıdakı əsas məqamlar öz əksini tapmışdır:

GUAM dövlətlərinin ərazilərindəki münaqişələrin həlli yalnız dövlətlərinə suveren hüququnun qorunması, ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınan sərhədlərinin toxunulmamazlığı əsasında həyata keçirilə bilər və bu GUAM çərçivəsində əməkdaşlığın üstün istiqamətlərindən hesab edilir;

Dövlətlərin ərazisi hərbi işğal obyektinə ola bilməz;

Separatçılıq və dezinteqrasiya perspektivsizdir. Güc tətbiqi, etnik təmizləmə və ərazi işğalı universal ümumdünya və Avropa dəyərlərinə, sülh, demokratiya, sabitlik və regional əməkdaşlıq prinsiplərinə ziddir;

Nəzarət olunmayan ərazilərin məxsus olduqları dövlətlərə – reintegrasiyası, məcburi köçkünlərin daimi yaşayış yerlərinə qayıtmaları və müxtəlif etnik qrupların dövlətlərin beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində sülh şəraitində birgə yaşamaları, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı, bu ərazilərdə dağıdılmış infrastrukturun bərpa edilməsi və həmçinin kommunikasiyaların bütün tərəflərin maraqları naminə istifadə edilməsi yolu ilə GUAM dövlətlərinin ərazilərindəki münaqişələrin həllində bu dövlətlərin və beynəlxalq ictimaiyyətin səylərinin birləşdirilməsi;

Köçkün düşmüş əhalinin öz yurdlarına geri qayıtması və etnik icmaların sülh şəraitində birgə yaşamaları məqsədilə münaqişə zonalarının hərbişləşdirilməsi və bu zonalarda BMT və ATƏT çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin yerləşdirilməsi vasitəsilə təhlükəsizliyin təmin olunması;

GUAM Xarici İşlər Nazirləri Şurasının bu Bəyanatın müddəalarının həyata keçirilməsi məqsədilə konkret tədbirlərin hazırlanması.

GUAM dövlətləri ərazilərində mövcud olan münaqişələrin həlli məqsədilə bir sıra tədbirlər görməkdədirlər. Belə ki, onların BMT və digər beynəlxalq təşkilatlarda birgə mövqedən çıxış edərək məqsədyönlü şəkildə fəaliyyət göstərmələri üçün razılaşma əldə olunmuşdur. Bu istiqamətdə aparılan işlərin nəticəsi kimi «GUAM ərazisində uzanmış münaqişələr və onların beynəlxalq sülhə, təhlükəsizlik və inkişafa təsiri» adlanan təklifləri BMT-nin 61-ci sessiyasının gündəliyinə daxil edilmişdir. 5 dekabr 2007-ci il tarixində bu bənd altında eyni adlı qətnamə layihəsi baxılması üçün BMT-nin Baş Assambleyasında rəsmi sənəd kimi yayılmışdır.

1 iyul 2008-ci il tarixində Gürcüstanın Batumi şəhərində GUAM-ın növbəti Zirvə Toplantısı keçirilmişdir. “GUAM – Avropanın Şərqi integrasiya edərək” şuarı altında keçən Batumi Zirvə Toplantısında Təşkilata üzv ölkələrinin dövlət başçıları “GUAM-ın nəqliyyat dəhlizinin inkişaf etdirilməsinə dair” bəyanatla çıxış etmiş və GUAM-ın nəqliyyat dəhlizinin kompleksli konsepsiyasının hazırlanması Təşkilata üzv ölkələrin hökumətlərinə tapşırılmışdır.

26 fevral 2009-cu il tarixində Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 9-cu iclası baş tutmuş, eyni zamanda Kiyevdə yerləşən GUAM Katibliyinin binasının rəsmi inauqurasiya mərasimi keçirilmişdir. Tədbirdə GUAM üzv dövlətlərinin xarici işlər nazirləri, GUAM-ın tərəfdaş ölkələrindən nümayəndələr və Kiyevdə akkreditə olunmuş diplomatik korpus iştirak etmişdir.

1 dekabr 2009-cu il tarixində Afinada ATƏT-in Xarici İşlər Nazirləri Şurasının iclası çərçivəsində GUAM XİNŞ-in 11-ci iclası keçirilmiş, iclas zamanı Təşkilatın illik fəaliyyəti müzakirə olunmuşdur. 1 yanvar 2010-cu il tarixindən etibarən bir il müddətinə GUAM da Sədrlik Ukraynaya keçmişdir.

2010-cu ildə GUAM-ın bir çox sahələri əhatə edən işçi və alt-işçi qruplarının iclasları, eyni zamanda üzv dövlətlərdən olan ekspertlər səviyyəsində görüşlər mütəmadi olaraq keçirilmişdir. Belə görüşlər zamanı üzv dövlətlər həm siyasi, həm də iqtisadi sahədə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün görüləcək tədbirlər barəsində müzakirələr aparmışlar.

2011-ci il sentyabrın 29-da Varşavada Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat – GUAM ölkələrinin Xarici İşlər Na-

zirləri Şurasının növbəti iclası keçirilmişdir. İclasda GUAM ölkələri arasında əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi ilə bağlı məsələlər müzakirə edilmişdir. İclasın yekunlarına dair Əməkdaşlığın Perspektivləri və Avropaya İntegrasiya haqqında Varşava bəyanatı qəbul edilmişdir. [1]

Təşkilatın məqsədi və əməkdaşlıq istiqamətləri

GUAM-da aşağıdakı qurumlar fəaliyyət göstərir:

- Dövlət Başçıları Şurası (DBŞ);
- Katiblik;
- Xarici İşlər Nazirləri Şurası (XİNŞ);
- Milli Koordinatorlar Komitəsi (MKK);
- Daimi Nümayəndələr Şurası (DNŞ).

Nizamnamənin 3-cü maddəsinin 2-cı bəndinə əsasən Dövlət Başçıları Şurası, öz işini dörd səviyyədə həyata keçirən qurumun əsas orqanıdır: dövlət başçıları səviyyəsində (sammitlər ildə bir dəfə), xarici işlər nazirləri səviyyəsində (ildə iki dəfə), milli əlaqələndiricilər səviyyəsində (ildə dörd dəfə)) və daimi nümayəndələr (GUAM-da müvəqqəti olaraq Katibliyin yerləşdiyi yerdə). GUAM Katibliyi GUAM-ın fəaliyyətinə təşkilati və texniki dəstək verən Şuranın köməkçi orqanıdır. Katibliyin funksiyaları və fəaliyyət qaydaları Nizamnamə, Maliyyə Qaydaları, Prosedur Qaydaları və Katiblik haqqında Əsasnamə ilə müəyyən edilir (Nizamnamənin 3-cü maddəsinin 4-cü bəndi).

Katiblik Baş Katibin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir və Xarici İşlər Nazirləri Şurasına hesabat verir (Nizamnamənin 8-ci maddəsi). Baş katib Katibliyin baş inzibat-

çısıdır, Katibliyin tapşırıq və funksiyalarının icrasına cavabdehdir. Baş katib dörd illik müddətə təyin olunur (Katibliyin İşçi Qaydalarının 6-cı maddəsi). [5]

Beynəlxalq heyət vəzifələrinin bölgüsünə uyğun olaraq proqram koordinatorları (Katiblik haqqında Əsasnamənin 6-cı maddəsinin 3-cü bəndi) GUAM-ın fəaliyyətinə cavabdehdir.

GUAM Xarici İşlər Nazirləri Şurası, GUAM dövlət başçılarının görüşləri arasında Birliyə üzv dövlətlər arasında əməkdaşlığı təmin edən və əlaqələndirən icra orqanıdır (Nazirlər Şurası haqqında Əsasnamənin 1-ci bəndi). Xarici İşlər Nazirləri Şurasının üzvləri GUAM üzvü olan ölkələrin xarici işlər nazirləridir. [6]

Nazirlər Şurasının iclasları tərəflərin razılığı ilə, lakin ildə ən azı iki dəfə, habelə dövlət başçılarının görüşləri ərəfəsində keçirilir. İclaslarda Nazirlər Şurasının üzvləri və ya səlahiyyətli şəxslər iştirak edirlər. GUAM-ın fəaliyyətində müşahidəçi statusu almış dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların və strukturların nümayəndələri Nazirlər Şurasının açıq iclaslarında iştirak edə bilərlər. Xarici İşlər Nazirləri Şurasının ümumi razılığı ilə açıq iclaslarda digər dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların və strukturların nümayəndələri qonaq qismində iştirak edə bilərlər. Milli Koordinasiya Komitəsi, iştirakçı dövlətlərin fəaliyyətini əlaqələndirən, dövlət başçılarının görüşlərinə və XİNŞ-in iclaslarına hazırlığı təmin edən GUAM-ın işçi orqanıdır. MKK milli koordinatorlardan - dövlətlərin nümayəndələrindən və GUAM iştirakçılarından, hər bir dövlətdən ibarətdir. Milli mərkəzləri öz dövlətlərinin xarici işlər nazirləri təyin edirlər. Daimi Nümayəndələr Şurası GUAM-

in fəaliyyət göstərən bir qurumdur və davamlı olaraq fəaliyyət göstərir. DNŞ-nin tərkibinə katibliyinin yerləşdiyi yerdə GUAM-da daimi akkreditə olunmuş tərəflərin daimi nümayəndələri daxildir (Nizamnamənin 7-ci maddəsi). Bundan əlavə, GUAM-da aşağıdakı işçi qrupları və alt qruplar yaradılmışdır:

- İqtisadi və ticarət məsələləri üzrə işçi qrupu;
- Nəqliyyat üzrə İşçi Qrupu;
- Enerji İşçi Qrupu;
- İnformasiya Texnologiyaları üzrə İşçi Qrupu;
- Terrorizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq və narkotik ticarəti ilə mübarizə üzrə işçi qrupu. Alt qruplar:
- İnsan alverinə və qanunsuz miqrasiyaya qarşı mübarizə alt qrupu; Narkotik ticarəti üzrə alt işçi qrup;
- Terrorla mübarizə üzrə işçi qrupu;
- Korrupsiya və çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə üzrə işçi qrupu;
- Təcili işçi qrupu;
- Mədəniyyət, elm və təhsil üzrə işçi qrupu;
- Turizm İşçi Qrupu. [4]

Azərbaycanın təşkilatda səmərəli iştirakı

Ölkəmizin GUAM-a üzv olan digər dövlətlərlə mütəşəkkil cinayətkarlıq, terrorizm və narkotiklərlə mübarizə, sərhəd idarəçiliyi, nəqliyyat dəhlizinin inkişafı, turizm və digər sahələrdə reallaşdırdığı layihələr regionda əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmışdır.

GUAM-da Azərbaycanın Sədrliyi 19 iyul 2007-ci ildə Bakı Zirvə Toplantısından başlayaraq 1 iyul 2008-ci il Batumi Zirvə Toplantısına qədər davam etmişdir. «GUAM: qitələri birləşdirərək» şüarı altında keçirilmiş Bakı Zirvə Toplantısı Təşkilatın inkişafının uzunmüddətli prioritetlərini müəyyən etmiş, onun institusional quruluşunu möhkəmləndirmiş və tərəfdaş ölkələrlə «GUAM» formatında əməkdaşlığın üstünlüklərini nümayiş etdirmişdir. Azərbaycanın Respublikasının Sədrlik proqramında əksini tapmış bu strateji istiqamətlər Təşkilatın 2007-2008-ci illər üçün fəaliyyət istiqamətlərinin əsasını təşkil etmişdir. Azərbaycanın Sədrliyi üzv dövlətlərin və Katibliyin əlaqələndirilmiş səyləri nəticəsində GUAM-ın beynəlxalq mövqeyinin möhkəmlənməsi və Təşkilatın keyfiyyətə yeni inkişafı ilə yadda qalmışdır.

Bakı Zirvə Toplantısının əsas ideyasını təşkil edən regionda ümumi inteqrasiya və təhlükəsizlik məkanının yaradılması ideyası Azərbaycanın başlıca vəzifəsi idi. Bu dövrdə Azərbaycanın qarşısına qoyduğu başlıca strateji istiqamət GUAM-ın regional əhəmiyyətinin yüksəldilməsi və ona beynəlxalq dəstəyin gücləndirilməsi, üzv dövlətlərin ümumi maraqlarının uyğunlaşdırılması və Təşkilat daxilində əməkdaşlıq sisteminin inkişaf etdirilməsi olmuşdur.

Bakı Zirvə Toplantısında GUAM Dövlət Başçıları Şurası Təşkilat çərçivəsində sahələr üzrə əsas əməkdaşlıq istiqamətlərini müəyyənləşdirən GUAM-ın sahəvi Əməkdaşlığının İnkişaf Strategiyasını qəbul etmişlər. Azərbaycanın bir illik Sədrliyi kifayət qədər səmərəli və fəal olmuşdur.

Azərbaycanın bir illik Sədrliyi kifayət qədər aktiv keçmişdir. Sədrliyimizin fəallı-

ğının bariz nümunəsi kimi Bakı Zirvə Toplantısından sonra keçirilmiş 27 sentyabr 2007-ci il tarixli Nyu-Yorkda GUAM Xarici İşlər Nazirləri Şurasının (XİNŞ) iclasını, GUAM-ABŞ və GUAM-Polşa görüşlərini, 10 oktyabr 2007-ci il tarixli GUAM+ formatında Vilyandada GUAM-ın onilliyinə həsr olunmuş Zirvə Toplantısını, 30 oktyabr 2007-ci il tarixli Vaşinqtonda GUAM-ABŞ görüşünü, 29 noyabr tarixli Madriddə GUAM XİNŞ-in növbəti iclasını, 4-5 dekabr 2008-ci il tarixli Tokioda GUAM-Yaponiya görüşünü, “GUAM ərazisində uzadılmış münaqişələr və onların beynəlxalq sülh, təhlükəsizlik və inkişafa təsiri” adlı qətnamə layihəsinin BMT Baş Assambleyasında yayılmasını, GUAM-Aİ əlaqələrinin gücləndirilməsi üçün “GUAM-ın Aİ-də dostları qrupu” formatında GUAM və Aİ dövlətlərinin xarici işlər nazirliklərinin ekspertləri səviyyəsində görüşü, 19 mart 2008-ci il tarixli GUAM-Avropa Şurası görüşünü, 15-16 aprel 2008-ci il tarixli GUAM dövlətlərinin ərazisində münaqişələrin həllinin prinsiplər əsasları, 29-30 aprel 2008-ci il tarixli “GUAM-tranzit” və 29-30 may 2008-ci il tarixli Bakıda “GUAM-ın inkişaf strategiyası” beynəlxalq konfranslarını və digər tədbirləri xatırlatmaq olardı. Azərbaycanın Sədrliyi müddətində Təşkilatın fəaliyyətinə dair ətraflı məlumat Batumi Zirvə Toplantısında GUAM Dövlət Başçıları Şurası tərəfindən təsdiq olunmuş Hesabatda öz əksini tapmışdır. [1]

Nəticə

Nəticə etibarlı ilə GUAM-Azərbaycan əlaqələri və GUAM çərçivəsində Azərbaycanla digər üzv ölkələr arasında münasibət-

lərin inkişaf tendensiyası aydın göstərdi ki, təşkilatın yaranması Qərbə doğru inteqrasiyanın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın qurulması və inkişaf etdirilməsi baxımından vacib addım idi. Azərbaycan Respublikası GUAM formatında ən çox fəallıq nümayiş etdirən ölkədir. Belə ki, Azərbaycan zəngin enerji resurslarına malik olmaqla, enerji daşıyıcılarının əlverişli və təhlükəsiz marşrutlarla dünya bazarına çıxarılması istiqamətində xüsusi fəallıq nümayiş etdirir, dünyanın ayrı-ayrı güclü ölkələri ilə enerji sahəsində konstruktiv əməkdaşlıq qurur. GUAM çərçivəsində Azərbaycan beynəlxalq aləmlə təmaslarını daha rahat və qarşılıqlı anlaşma şəraitində qurur. GUAM xətti ilə beynəlxalq strukturlara inteqrasiya və Qərbi Avropa dövlətləri ilə sıx iqtisadi və siyasi təmaslar qurmaqla, Azərbaycan dünya enerji bazarında özünün stabil yerini təmin edə bilmişdir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. http://republic.preslib.az/az_a7-8.html
2. GUAM-ın Nizamnaməsi.
3. <http://guam-organization.org/o-guam-organizatsii-za-demokratiyu-i-ekonomicheskoe-razvitiye/>
4. Р.А.КУРБАНОВ “Право евразийских интеграционных организаций” 2016, с. 535-538.
5. Положение о персонале Секретариата Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ.
6. Положение о Совете министров иностранных дел государств ГУАМ.
7. https://w.histrf.ru/articles/article/show/guam_orghanizatsiia.

ГУАМ И УЧАСТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Османлы Самир Саяд оглы,

**Национальная Академия Наук Азербайджана Институт права и прав человека
старший научный сотрудник отдела международного права.**

email: samir446@mail.ru

В статье автором исследованы ГУАМ и участие Азербайджана в этой организации. ГУАМ - это союз четырех стран (Грузия, Украина, Азербайджан и Молдова), чьи позиции по вопросам экономики и безопасности совпадают в результате процессов, которые произошли в бывшем Советском Союзе. Деятельность Союза основана на сотрудничестве государств-членов в соответствии с принципами прозрачности и прозрачности. Первая глава статьи посвящена истории ГУАМ, странам-участницам и структуре организации. Во второй главе изложены цели организации и области сотрудничества. Третья глава посвящена участию Азербайджанской Республики в ГУАМ и общим направлениям сотрудничества. В итоге было проведено обобщение этой деятельности и были упомянуты перспективы и общие преимущества участия Азербайджана в ГУАМ.

Ключевые слова: *ГУАМ, международная организация, сотрудничество, развитие, государства-члены, проект, совещание, организация.*

GUAM AND AZERBAIJAN'S PARTICIPATION

Osmanli Samir Sayyad,

**Azerbaijan National Academy of Sciences Institute on Law and Human Rights
Senior Researcher of "International Law" department.**

email: samir446@mail.ru

In this article, the author investigated The Organization for Democracy and Economic Development – GUAM and Azerbaijan's mutual relationship. GUAM is a union of four countries (Georgia, Ukraine, Azerbaijan and Moldova), whose positions on economic and security issues coincide as a result of processes that occurred in the former Soviet Union. The activities of the GUAM are based on the cooperation of Member States in accordance with the principles of transparency. The first chapter of the article deals with the history of the Organization, member states and the structure of the organization. The second chapter outlines the Organization's goals and areas of cooperation. The third chapter shows the participation of the Republic of Azerbaijan in the GUAM and general cooperation directions. In the end, the generalization of this activity was conducted and the perspectives and general benefits of Azerbaijan's GUAM participation were mentioned.

Key words: *GUAM, international organization, cooperation, development, member states, project, meeting, organization.*

УДК 34: 343.213.5; 34: 343.241.2

CİNAYƏTLƏRİN KATEQORİYASININ DƏYİŞİLDİYİ HALLARDA CİNAYƏT MƏSULİYYƏTİNDƏN VƏ CƏZADAN AZADETMƏ MƏSƏLƏLƏRİ: CİNAYƏT QANUNUNUN ZAMANA GÖRƏ QÜVVƏSİ KONTEKSTİNDƏ

İsbəndiyarov Qələndər Köçəri oğlu,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu “Cinayət hüququ və cinayət prosesi” şöbəsinin elmi işçisi.

email: q.isbandiyarov@gmail.com

bütün cinayətlərin qəti surətdə dörd kateqoriyaya təsnifatını müəyyən edir. 1960-cı il CM-də böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır cinayətlər, xüsusilə ağır cinayətlər terminoloji olaraq fərqləndirilsə də, cinayətlərin kateqoriyalara bölgüsü fərqli qay-

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində cinayət törədilməsi ilə bağlı hüquqi nəticələr cinayətin kateqoriyasına bağlı olduğundan, cinayət qanununa əlavə və dəyişikliklər edilməsi nəticəsində cinayətlərin kateqoriyasını aşağı salan cinayət qanunlarının geriyə tətbiq zərurəti yaranır. Belə qanunlar cinayət törətmiş şəxsin müəyyən əsaslarla cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi, cəza çəkməkdə olan şəxslərin isə cəzasının azaldılması, cəzaçəkmə müəssisəsinin dəyişdirilməsi, cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə və ya vəziyyəti başqa cür yaxşılaşdıran imkanlar yaradır. Təqdim olunan məqalə belə qanunların geriyə qüvvəsinin mümkün hallarını təhlil edib sistemləşdirmək və onların tətbiqi ilə bağlı səmərəlilikdirici təkliflər irəli sürmək məqsədi daşıyır.

dada – CM-in 7-1-ci maddəsində ağır hesab olunan cinayətləri konkret olaraq sadalamaqla müəyyən edirdi (1, s.34). Qüvvədə olan CM öz sələfindən fərqli olaraq cinayətə görə bütün hüquqi nəticələri cinayətlərin kateqoriyaları ilə əlaqələndirir. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti, məhkumlu-

Açar sözlər: cinayət, cinayət qanunu, cinayətlərin təsnifatı (kateqoriyası), cinayətlərin tövsifi, cinayət məsuliyyətindən azad etmə, cəzadan azad etmə, təqsir, qəsd, ehtiyatsızlıq, cinayət qanununun zamana görə qüvvəsi

ğun ödənilməsi müddəti, cəzaçəkmə yerlərinin təyin olunması, cinayətlərin residivi və digər institut və normalar cinayətlərin kateqoriyalarına birbaşa bağlıdır. Bu isə 1999-cu il CM qüvvəyə mindiyi zaman, cinayət törətmiş şəxsin vəziyyətinin 1960-cı il CM-lə müqayisədə müəyyən hallarda yaxşılaşdırılması, müəyyən hallarda isə ağırlaşdırılmasına səbəb olmuşdu.

Qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi qanunvericilik tarixində ilk dəfə olaraq

Qeyd edək ki, qanunverici cinayətlərin təsnifatında Rusiya Federasiyasının qüvvədə olan 1996-cı il tarixli CM-in yanaşmasını əsas götürmüşdür. RF CM-in qəbul edilməsindən əvvəl hazırlanmış cinayət qanununun 1996-cı il tarixli Nəzəri modelində cinayətlərin təsnifatı məhz hazırkı qaydada təklif edilirdi. Bununla belə, Nəzəri modelin 79-cu maddəsi (qanunla nəzərdə tutulduğundan daha yüngül cəzanın təyin edilməsi) məhkəmələrə, törədilmiş cinayəti qanunla müəyyən edildiyindən daha yüngül kateqoriyaya aid etmək səlahiyyəti verirdi. Nəzəri modelin müəllifləri güman ki, Çar Rusiyasının cinayət qanunvericiliyində mövcud olmuş ənənəni bərpa etməyi düşünmüşdülər. Belə ki, Çar Rusiyasının 1845-ci il tarixli Cinayət Qanunnaməsinə (maddə 154) əsasən, əməldə iştirakın növünü, təqsirin növünü və həddini, təqsiri azaldan halları nəzərə alaraq məhkəmələr konkret cinayəti qanunla nəzərdə tutulduğundan bir və ya bir neçə dərəcə aşağı kateqoriyalı cinayət kimi qiymətləndirə bilərdilər (15, s.50-52).

Qeyd edək ki, keçmiş sovet respublikalarından heç də hamısı RF CM-in qeyd olunan ümumi həll üsulunu təkrarlamır. Məsələn, Belarus CM-in 84-cü maddəsi (14), Özbəkistan CM-in 69-cü maddəsi (11) və Estoniya CM-in 54-cü maddəsi (13) ittiham hökmünün icra müddətini cinayətin kateqoriyası ilə deyil, təyin olunmuş konkret cəzanın ölçüsü ilə əlaqələndirir; Latviya CM-in 63-cü maddəsi (12) və Özbəkistan CM-in 78-ci maddəsi (11) məhkumluğun ödənilmə müddətini cinayətin kateqoriyası ilə deyil, əmələ görə təyin edilmiş qəti cəza ilə əlaqələndirir (sovet cinayət qanunvericiliyində olduğu kimi); Estoniya CM-in 55-ci maddəsi (13) vaxtından

əvvəl şərti azad etməni; Ukrayna CM-in 80-ci maddəsi (10) müddətlərin keçməsi ilə bağlı cəzadan azad etməni sovet cinayət qanunvericiliyində olmuş qaydalara (cəzanın növündən və müddətindən asılı olaraq) uyğun tənzimləyir.

Fikrimizcə, cinayətlərin kateqoriyalara bölgüsünün nəzəri və praktiki əhəmiyyətinə rəğmən, konkret cinayətlərin müəyyən kateqoriyaya aid edilməsi cinayət-hüquq siyasətinin ən həssas məsələləri sırasında olduğundan, konkret cinayət əməlinin müəyyən kateqoriyaya aid edilməsi təcrübi reallıqlara kifayət qədər tutarlı şəkildə əsaslandırılmalıdır. Bununla belə, cinayətlərə görə hüquqi nəticələrin bütünlüklə cinayət kateqoriyalarına bağlanılmasının həddən ziyadə mexanikləşdirilmiş həll üsulu olduğu vurğulanmalıdır. Qeyd edək ki, məsələnin həllində dinamikliyə nail olmaq, o cümlədən cinayət məsuliyyətinin fərdiləşdirilməsi imkanlarını genişləndirmək məqsədilə RF CM-in 15-ci maddəsinə 2011-ci ildə əlavə edilmiş yeni norma Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyinə də nümunə ola bilər. Belə ki, həmin normaya əsasən, şəxsin əməlində yüngülləşdirici halların olduğu və ağırlaşdırıcı halların olmadığı təqdirdə məhkəmə az ağır cinayətə görə 3 ildən artıq olmayan azadlıqdan məhrum etmə cəzası və ya daha yüngül cəza; ağır cinayətə görə 5 ildən artıq olmayan azadlıqdan məhrum etmə cəzası və ya daha yüngül cəza; xüsusilə ağır cinayətə görə 7 ildən artıq olmayan azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin etdiyi hallarda törədilmiş cinayətin kateqoriyasını bir pillə aşağı qiymətləndirə bilər (9).

Cinayət qanunvericiliyinə edilən dəyişikliklər hər hansı cinayətin kateqoriyasının dəyişməsinə səbəb olduqda, bir qayda olaraq,

yeni normanın zamana görə tətbiqi ilə bağlı məsələ yaranır. Cinayətin kateqoriyasını yüksəldən qanun ağırlaşdırıcı qanun sayıldığından onun geriyə qüvvəsi istisna olunur. Buna görə, baxılan məsələ ilə bağlı yalnız cinayətin kateqoriyasını yüngülləşdirən qanunların geri qüvvəsi əhəmiyyət kəsb edir. Belə qanunlar, CM-in 10-cu maddəsinə əsasən, müəyyən cinayəti törətmiş olan şəxsin vəziyyətini yüngülləşdirdiyi üçün geriyə qüvvəyə malikdir. Hüquq nəzəriyyəsində belə qanunların tətbiqinin iki növü (sadə və təftişedici) fərqləndirilir (7, s.67). Sadə növ konkret iş üzrə hələ qəti qərarın qəbul edilmədiyi halları, təftişedici növ isə qəti qərarın qəbul edilmiş olduğu (cinayət işlərində ittiham hökmünün qüvvəyə minmiş olduğu) halları nəzərdə tutur.

Cinayət qanununda cinayətlərin kateqoriyasının dəyişdirilməsi iki üsulla həyata keçirilir:

1. Cəza sanksiyalarının dəyişdirilməsi.

1.1. Ümumi hissədə cinayət kateqoriyalarını müəyyən edən normalara dəyişiklik edilməsi. 1999-cu il CM-in qüvvədə olduğu müddətdə yalnız bir dəfə bu cür dəyişiklik edilmişdir. Belə ki, 2 uyun 2001-ci il tarixli qanunla CM-in 15-ci maddəsində az ağır cinayətlərə görə cəzanın təsnifedici yuxarı həddi beş ildən yeddi ilə, ağır cinayətə görə on ildən on iki ilə, xüsusilə ağır cinayətlərə görə on iki ildən yuxarı həddə müəyyən edilmişdir. Qeyd olunan dəyişiklik ediləndəkinə Cinayət Məcəlləsində 163 az ağır, 131 ağır və 64 xüsusilə ağır cinayət tərkibi olduğu halda, həmin dəyişiklik nəticəsində az ağır cinayətlərin sayı 213-ə yüksəlmiş, ağır cinayətlərin sayı 109-a, xüsusilə ağır

cinayətlərin sayı 40-a enmişdi (3, s.51). Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyasının müəllifləri bu dəyişikliyi məqbul hesab etmədiklərini bildirmiş, lakin nə üçün məqbul sayılmadığını əsaslandırmamışlar. Bununla belə, qeyd olunan qanun cinayət kateqoriyalarının dairəsini dəyişməklə üç kateqoriya üzrə ciddi yer-dəyişmələr edərək, həmin cinayətləri bu qanunun qüvvəyə minməsinədək törətmiş çox sayda şəxsin vəziyyətinə başqa cür yaxşılaşdırıcı təsir göstərmişdi.

1.2. Xüsusi hissənin konkret cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən normasında cəza sanksiyasının dəyişdirilməsi. 1999-cu il CM-in qüvvədə olduğu müddətdə edilmiş bu qəbil dəyişikliklərin əksər qismi ağırlaşdırıcı istiqamətdə olmuşdur. Məsələn, 14 mart 2014-cü il tarixli qanunla CM-in 114.1-114.3-ci maddələrinin, 30 may 2014-cü il tarixli qanunla CM-in 100, 103, 105, 108, 108-1, 111, 115.4, 116, 120 və bir sıra digər maddələrinin, 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla 181-ci maddəsinin sanksiyasının ağırlaşdırılması bu cinayətlərlə mübarizədə cəza siyasətinin sərtləşdirilməsinə nümunə göstərilə bilər. Cəzanı ağırlaşdırdığı üçün bu qanunların geriyə tətbiqi istisna olunur.

2. Dispozitiv dəyişikliklər – Xüsusi hissə maddələrinin dizpozisiyasında əməlin obyektiv cəhətinin konstruksiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi yolu ilə realizə olunur. Belə dəyişikliklər konkret əməllərin tam və ya qismən dekriminallaşdırılmasına səbəb ola bilər. Məsələn, 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla CM-in 177-ci maddəsinə edilmiş dəyişiklik ağırlaşdırıcı hallar olmadan oğurluğun 500 manatadək məbləğdə törədildiyi halların cinayət olmasını aradan qaldırmışdır.

Bu qanunun qüvvəyə minməsi 500 manatdan yuxarı olmayan məbləğdə oğurluq əməli törətmiş və hələ barəsində ittiham hökmü çıxarılmamış şəxslər barəsində cinayət təqibi icraatının xitam olunmasını, cəza çəkməkdə olan şəxslərin isə dərhal cəza çəkməkdən azad edilməsini tələb edir.

Misal: təqsirləndirilən şəxs C. Nərimanov rayon məhkəməsinin 14 sentyabr 2017-ci il tarixli hökmü ilə CM-in 177.1-ci maddəsilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməkdə təqsirli bilinərək bir il müddətində azadlıqdan məhrum etməyə məhkum edilmiş, işə 05 dekabr 2017-ci il tarixdə apellyasiya şikayəti üzrə baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla CM-in 177-ci maddənin “Qeyd” hissəsinə edilən dəyişiklikləri (500 manatdan az məbləğdə sadə oğurluğun dekriminallaşdırılmasını) əsas götürərək, birinci instansiya məhkəməsinin hökmünü ləğv etmiş, cinayət təqibi üzrə icraat CPM-in 39.1 və 39.1.11-ci maddələrinə əsasən xitam edilmiş, məhkum C. məhkəmə iclasında həbsdən azad edilmişdir (4).

Qismən dekriminallaşdırıcı dəyişikliklər konkret cinayətin kateqoriyasını dəyişmədən saxlaya, yaxud bir və ya bir neçə pillə aşağı sala bilər. Misal olaraq 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla CM-in 177-ci maddəsinin Qeyd hissəsində miqdar kriteriyalarının dəyişdirilməsi göstərilə bilər. Əvvəlki redaksiyada xeyli miqdar əlaməti 3 min manatdan yuxarı lakin 10 min manatdan çox olmayan məbləği nəzərdə tuturdusa, yeni redaksiya ilə xeyli miqdar əlaməti 5 min manatdan 50 min manatadək məbləği əhatə edir. Odur ki, bu qanunun qüvvəyə minməsinədək 3 min manatdan 5 min manatadək intervalda

(məsələn, 4 min manat məbləğdə) oğurluq törətməyə görə CM-in əvvəlki redaksiyasının 177.2.4-cü maddəsilə məhkum edilmiş şəxsin əməli təftişedici əsasla CM-in yeni redaksiyada 177.1-ci maddəsinə tövsif edilməlidir. Göründüyü kimi, bu halda törədilmiş konkret cinayətin az ağır kateqoriyadan böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət kateqoriyasına dəyişdirilməsi baş verir. Eyni ilə, külli miqdar əlamətinin dəyişdirilməsi səbəbindən, törədilmiş konkret cinayətin ağır kateqoriyadan az ağır kateqoriyaya keçirilməsi mümkündür. Belə ki, əvvəlki redaksiyada 10 min manatdan artıq olan məbləğ külli miqdar əlaməti yaradırdısa, hazırda külli miqdar əlaməti 50 min manatdan 500 min manatadək intervalda müəyyən edilmişdir. Odur ki, bu dəyişikliyin qüvvəyə minməsinədək CM-in 177-182, 185-187 və 189-1-ci maddəsilə nəzərdə tutulmuş əməllərdən hər hansı birini 10 min manatdan 50 min manatadək məbləğdə törətməyə görə məhkum edilmiş şəxsin əməli xeyli miqdar əlaməti ilə yenidən tövsif edilməlidir. Bu halda, məsələn, əməlin tövsifinin 177.3.2-ci maddədən 177.2.4-cü maddəyə dəyişdirilməsi cinayətin kateqoriyasının azaldılması ilə müşayiət olunur.

Misal: Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin 12 oktyabr 2017-ci il tarixli hökmü ilə təqsirləndirilən şəxs F. CM-in 177.3.2-ci (01.06.2016-cı ilədək qüvvədə olan redaksiyada) maddəsilə nəzərdə tutulan ağır cinayəti (47,867 manat dəyərində özgə əmlakının oğurlanması) törətməkdə təqsirli bilinərək 6 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş; iş müdafiəçinin apellyasiya şikayəti üzrə baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası CM-in 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinə

20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla edilmiş dəyişiklikləri əsas gətirərək, əməlin tövsifini CM-in 177.3.2-ci maddəsindən 177.2.3 və 177.2.4-cü maddələrinə dəyişməklə, təqsirkar şəxs barəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzasını 2 il 6 ay müddətinə azaltmışdır (5). Göründüyü kimi, bu halda əməlin tövsifinin ağır cinayətdən təftişedici əsasla az ağır cinayətə dəyişdirilməsi faktı mövcuddur.

20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla, əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən yenidən talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə törədilməsinin xüsusilə ağırlaşdırıcı əlamətlər sırasından xaric edilməsi törədilmiş konkret əməlin kateqoriyasını bir neçə pillə azalmasını şərtləndirir. Belə əməllər əvvəlki redaksiya ilə miqdar əlaməti nəzərə alınmadan ağır və ya xüsusilə ağır tərkib yaradırdısa, hazırda ümumi qaydada miqdar əlaməti əsasında tövsif və ya yenidən (təftişedici) tövsif edilir. Bu isə, müvafiq məbləğlər üzrə əməlin iki pillə aşağı kateqoriya ilə (ağır cinayətdən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətə) yenidən tövsifini şərtləndirə bilər. Məsələn, qeyd olunan qanunun qüvvəyə minməsinədək, əvvəllər oğurluq etməyə görə iki dəfə məhkum edilmiş şəxs yenidən min manat məbləğində oğurluq etdikdə onun əməli CM-in 179.3.3-cü maddəsilə tövsif olunurdu. Qeyd olunan qanunun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar həmin şəxsin əməli təftişedici əsasla CM-in yeni redaksiyasının 177.1-ci maddəsinin təsirinə düşür. Bu isə, cinayətin kateqoriyasının iki pillə aşağı düşməsi deməkdir.

Cinayətin kateqoriyasının aşağı salınması müvafiq hallarda şəxsin cəza çəkdiyi müəssisənin növünün dəyişdirilməsini tələb edə

bilər. Bu məsələ yeni qanunların mümkün qədər operativ tətbiq olunmasını zəruri edən daha bir amil kimi nəzərdən keçirilməlidir. Bundan başqa, təftişedici əsasla cinayətin kateqoriyasının dəyişdirilməsi cinayət məsuliyyətindən və ya çəkilməkdə olan cəzadan azad etmə imkanı yarada bilər. Məsələn, törədildiyi anda qüvvədə olmuş qanunla az ağır və ya ağır hesab olunan cinayətin yeni redaksiya ilə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə aid edilməsi, CM-in 72 və ya 73-cü maddəsində göstərilən əsaslar olduqda şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə imkan açır.

Məhkəmə praktikasının baxılan istiqamətdə öyrənilməsi təftişedici tövsif praktikasında hüquq tətbiqinin əsasən düzgün icra edildiyini göstərir. Bununla belə, yeni qanunun təftişedici əsasla təxirə salınmadan geriye tətbiq edilməli olmasına rəğmən, qüvvədə olan məhkəmə hökmlərinin təftiş olunması və müvafiq olaraq, cəza çəkməkdə olan şəxsin dərhal cəza çəkməkdən azad edilməsi və ya cəzasının azaldılması məsələsində yubanmalara yol verildiyi müşahidə olunur. Buna görə, əsas problemin yeni qanunvericiliyin operativ tətbiqi ilə bağlı olması qeyd edilməlidir. Həm praktika işçiləri və həm də keçmiş məhkumlarla aparılmış söhbətlər əməli tam və ya qismən dekriminalaşdıran qanun dəyişikliyinə qüvvəyə minməsinə baxmayaraq bəzi hallarda həmin əmələ görə məhkumların cəza çəkməkdə davam etməsi kimi yolverilməz praktikanın mövcudluğuna dəlalət edir. Nəzərdən keçirilmiş məhkəmə işləri göstərir ki, belə hallar əsasən müdafiəçinin və ya məhkumun apellyasiya şikayəti əsasında baxılmaqla, ittiham hökmləri ləğv edilir və məhkum məhkəmə zalında həbsdən

azad edilir. Apellyasiya şikayətinin verilməsi və məhkəmədə baxılması zaman tələb etdiyindən, bu, həmin vaxt ərzində şəxsin artıq cinayət sailmayan əmələ görə cəza çəkməyə davam etməsi anlamına gəlir. Qanun dəyişikliklərindən xəbəri olmayan və ya hüquqlarının müdafiəsi üçün imkanı olmayan şəxslərin belə hallarda cəza çəkməyə davam etməsinə dair məlumatlar narahatlıq doğurur.

Əməlin dekriminallaşdırılmasını nəzərdə tutan qanunların Keçid müddəalarına əsasən, yeni qanunla cinayət hesab olunmayan əməllərə görə həmin qanunun qüvvəyə minməsinədək məhkum edilmiş və hazırda cəzasını çəkən şəxslər barəsində, hökm çıxarmış məhkəmə və ya məhkumun cəza çəkdiyi yer üzrə məhkəmə tərəfindən cəzanı icra edən müəssisə və ya orqanın təqdimatı və ya məhkumun ərizəsi əsasında CPM-lə nəzərdə tutulmuş hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası qaydasında baxılır.

Fikrimizcə, əməlin dekriminallaşdığı hallarda məhkumların cəzadan dərhal (dekriminallaşdırma etmiş qanunun qüvvəyə mindiyi gün ərzində) azad edilməsi və artıq cinayət hesab olunmayan əmələ görə bir gün olsun belə cəza çəkməməsinə təmin etmək üçün, penitensiar sistemin informasiya bazası təkmilləşdirilməli, xüsusən, bazaya hər bir məhkumun təqsirli bilindiği cinayət tərkibinə və ya tərkiblərinə dair bütün məlumatlar dəqiqliklə işlənəməlidir. Belə olarsa, CM-ə dəyişikliklər edilməsi ilə bağlı qanunların bazaya işləndiyi halda bu qanunla hansı məhkumların vəziyyətinin dəyişdiyi avtomatik təyin olunmaqla həmin məhkumların siyahısı dərhal bəlli olacaqdır. Həmin məhkumların işi ilə bağlı icraat materialları qanunun qəbul

eddiyi və qüvvəyə minəcəyi zaman aralığında baxılması üçün müvafiq məhkəmələrə göndərilməli, dərhal azad edilməli məhkumlar qanunun qüvvəyə mindiyi gün ərzində azad edilməli, vəziyyəti başqa cür yaxşılaşdırılmış məhkumların işinə əsassız yubatmaya yol verilmədən sonrakı günlər ərzində baxılmalıdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamının 11.3-cü bəndində Ədliyyə Nazirliyinə: “Cəza çəkən məhkumlar və həbs edilmiş şəxslər”in informasiya sistemini təşkil etmək, həmin sistem vasitəsilə cəzaları icra edən orqan və müəssisələr arasında real vaxt rejimində qarşılıqlı məlumat mübadiləsini təmin etmək, informasiya sisteminə məlumatlar toplanarkən bu sahədə ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatların müəyyən etdiyi meyarları nəzərə almaq tapşırılmışdır (6). Fikrimizcə, yuxarıda qeyd olunan təklif məhz bu istiqamət üzrə realizə oluna bilər.

Qeyd olunan Sərəncamda cəza siyasətinin humanistləşdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi, cinayətlərin, xüsusən iqtisadi fəaliyyət sahəsində cinayətlərin dekriminallaşdırılması nəzərdə tutulur. Bu istiqamət qüvvədə olan CM-ə 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla edilmiş əlavə və dəyişikliklər sayəsində müəyyən qədər realizə edilmişdir. Belə ki, mülkiyyət əleyhinə və iqtisadi fəaliyyət sahəsində bir sıra cinayətlərə görə sadə, tövsifedici və xüsusilə tövsifedici tərkib yaradan miqdar əlamətləri yüksəldilmiş, habelə CM-in XI fəslinə həmin cinayətlərlə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etməni nəzərdə tutan imperativ normalar daxil edilmişdir. Bu siyasət həm də, dünya miqyasında cinayət

cəzalarına, onların effektivliyinə münasibətin tədricən dəyişilməsi kontekstində baxılmalıdır. Cinayət cəzalarına, xüsusən azadlıqdan məhrum etməyə münasibət gətirdikdə dəyişməkdədir və qabaqcıl dünya prak-tikasını cinayət cəzası sayılmayan preventiv və profilaktik tədbirlərə üstünlük verməkdədir.

Törədilmiş cinayətlərin kateqoriyası yüngülləşdirilən hallarda belə cinayətlərə görə cəza çəkməkdə olan şəxslərin səmimi peşmanlıq və zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi praktikasının təkmilləşdirilməsi də müasir dövrün aktual məsələləri sırasındadır. CM-in 73.1-ci maddəsi zərərçəkmiş şəxsə dəymiş ziyanın ödənilməsinə və ya aradan qaldırılmasını tələb etsə də, bir sıra ölkələrin qanunvericiliyində bu şərt məcburi deyil, yəni, zərərçəkmiş şəxs zərərin ödənilməsinə tələb etməyə (bağışlaya) bilər və dövlət orqanları onun iradəsini nəzərə almalıdır. Fikrimizcə, CM-in 73.1-ci maddəsində də məsələnin zərərçəkənin iradəsinə uyğun həllinə imkan verən qeyd-şərt olmalıdır. Bunun üçün, 73.1-ci maddəyə “və” sözündən sonra “zərərçəkənin tələbilə” sözlərinin əlavə edilməsi kifayətdir.

Klassik cinayət hüququnun özünəməxsus cəhətlərindən biri, onun publik olması, yəni, zərərçəkənin iradəsindən asılı olmayaraq hər bir halda təqsirkarın cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi ilə səciyyələnməsidir. Zərərçəkənin iradəsi ilə başlanılan və ya xitam olunan cinayət işlərinin dairəsi prosessual qanunvericiliklə nəzərdə tutulur. Hazırda qabaqcıl dünya praktikasında bu modeldən qismən geri çəkilmə müşahidə olunmaqdadır. Cinayət mühakimə icraatında zərərçəkmiş

şəxsə daha aktiv rol tanınır, habelə cinayət-hüquq münasibətlərinin dispoitivliyinə önəm verilir. Paralel olaraq, hüquq doktrinasında ənənəvi repressiv siyasətə alternativ kimi: bərpəedici ədalət mühakiməsi, cinayət-hüquqi mediasiya (vasitəçilik) konsepsiyaları nüfuz qazanmaqdadır. Bu konsepsiyaların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, cinayət-hüquq siyasətində ağırlıq mərkəzi cinayətkarın cəzalandırılmasından cinayət nəticələrinin bərpasına doğru dəyişməlidir. Hazırda analoji prosedurlar Avstraliya, Belçika, Böyük Britaniya, Almaniya, Kanada, Niderland, Yeni Zelandiya, Polşa, ABŞ, Fransa, Çexiya və digər bir sıra ölkələrin cinayət qanunvericiliyində yer almışdır (8, s.390). AR CM-in ilkin redaksiyasına daxil edilmiş 73-ci maddə, habelə onun 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla imperativ tətbiq edildiyi halların (73.2-ci maddə) müəyyən edilməsi Azərbaycanın cinayət hüququnun bu istiqamətdə qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi ilə müəyyən dərəcə səsləşdiyini söyləməyə əsas verir. Fikrimizcə, gələcəkdə bu normanın imperativ tətbiq dairəsi daha da genişləndirilməli, habelə, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, zərərin ödənilməsi məsələsində zərərçəkənin iradəsini həlledici şərt edən dəyişiklik nəzərdə tutulmalıdır. Həmçinin, Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 15 sentyabr 1999-cu il tarixdə qəbul etdiyi “Cinayət işlərində vasitəçilik” haqda № R(99)19 sayılı Tövsiyəsi nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, tədqiqatı aşağıdakı müddəalarla yekunlaşdırmaq olar:

– cinayət kateqoriyalarının dəyişdirilməsi CM-in Ümumi hissəsində cinayətlərin təsnifatını müəyyən edən normaların və ya Xüsusi hissəsində konkret cinayətə görə sank-

siyanın dəyişdirilməsi, habelə Xüsusi hissə maddəsinin dispoziyasının konstruksiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi yolu ilə mümkündür;

– qüvvədə olan CM-də cinayət törətməyə görə bütün hüquqi nəticələr cinayətin kateqoriyasına birbaşa bağlı olduğundan, konkret cinayətin hansı kateqoriyaya aid edilməsi məsələsi retrospektiv və cari təcrübi reallıqlarla ciddi şəkildə əsaslandırılmalıdır;

– konkret cinayətlərin kateqoriyası azaldılan hallarda bu cinayətlərin təftişedici tövsif praktikasında operativliyinə nail olmaq üçün Penitensiar sistemin müasir texnoloji imkanlara dayanan çevik və müfəssəl informasiya bazası yaradılmalıdır;

– konkret cinayətin kateqoriyasının azaldılması bu cinayətə görə CM-in 72 və ya 73-cü maddələrinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad etmə imkanı yaradan hallarda, cəza çəkməkdə olan şəxsin həmin əsaslarla cinayət məsuliyyətindən (cəzadan) azad edilməsi cinayət-hüquq siyasətinin prioritet məsələləri sırasında olmalıdır;

– CM-in 73-cü maddəsində zərər çəkmiş şəxsə dəymiş ziyanın ödənilməsini bu şəxsin iradəsi ilə əlaqələndirən əlavənin edilməsi məqsədə uyğundur;

– Rusiya Federasiyasının cari tərübəsini nümunə götürməklə, törədilmiş cinayətin kateqoriyasını müəyyən şərtlər daxilində bir pillə azaltmaq səlahiyyətinin məhkəmələrə verilməsi məqbul sayılmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il Cinayət Məcəlləsi (26 iyul 1999-cu il tarixə olan əlavə və dəyişikliklərlə). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 1999. 278 s.
2. Azərbaycan Respublikasının 1999-cı il Cinayət Məcəlləsi. Mənbə: <http://www.e-qanun.az/code/11>
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası / prof. F.Y.Səməndərovun redaktorluğu ilə. I Hissə. Bakı: Hüquq yayın evi, 2018. 704 s.
4. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası: İş № 1(103) - 1704/2017
5. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası: İş № 1(103)-1811/2017
6. “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamı
7. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı: Hüquq yayın evi, 2015. 720 s.
8. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С.П.Щербы. М.: Юрлитинформ, 2009. 448 с.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации. Мənbə: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
10. Уголовный кодекс Украины. Мənbə: <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>
11. Уголовный кодекс Узбекистан. Мənbə: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110#pos=1;-173
12. Уголовный закон Латвии. Мənbə: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html
13. Уголовный кодекс Эстонской Республики. Мənbə: <https://constitutions.ru/?p=446>
14. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Мənbə: <http://уголовный-кодекс.бел>
15. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года. Санкт-Петербург: Тип. 2 отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1845.

**ВОПРОСЫ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
И НАКАЗАНИЯ В СЛУЧАЯХ ИЗМЕНЕНИЯ КАТЕГОРИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ:
В КОНТЕКСТЕ ДЕЙСТВИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА ВО ВРЕМЕНИ**

Исбендияров Галандар Кочари оглу,

Научный сотрудник отдела уголовного права и уголовного процесса Институт права и прав человека Национальной Академии Наук Азербайджана.

email: q.isbandiyarov@gmail.com

Поскольку юридические последствия совершения преступлений в действующем уголовном законодательстве Азербайджанской Республики связаны с категорией преступлений, в результате внесения изменений и дополнений в уголовный закон возникает необходимость обратного применения уголовных законов, снижающих категорию преступлений. Такие законы создают на определенных основаниях возможности освобождения от уголовной ответственности лица совершившего преступление, уменьшения наказания лицам отбывающих наказание, изменения места отбывания наказания, условно-досрочного освобождения от отбывания наказания либо иным образом улучшения его положения. Представленная статья имеет целью путем анализа систематизацию возможных случаев действия обратно подобных законов и выдвижения эффективных предложений по их применению.

Ключевые слова: *преступление, уголовный закон, классификация (категория) преступлений, квалификация преступлений, освобождение от уголовной ответственности, освобождение от наказания, вина, умышленное, неосторожность, действие уголовного закона во времени*

**ISSUES OF RELEASE FROM CRIMINAL LIABILITY AND PUNISHMENT
IN CASES OF CHANGING THE CATEGORY OF CRIMES: IN THE
CONTEXT OF THE OPERATION OF CRIMINAL LAW IN TIME**

Isbandiyarov Galandar Kochari oglu,

Scientific Researcher on the Department of Criminal Law and Criminal Procedure of Institute of Law and Human Rights of Azerbaijan National Academy of Sciences.

email: q.isbandiyarov@gmail.com

Since the legal consequences of committing crimes in the operation criminal legislation of the Azerbaijan Republic are related to the category of crimes, as a result of amendments and additions to the criminal law, there is a need for reverse application of criminal laws that reduce the category of crimes. Such laws create, on certain grounds, the possibility of release from criminal liability of the person who committed the crime, reduction of punishment of persons serving punishment by a sentence, changing the establishments on serving punishments, conditional - prescheduled release from serving a punishment, or chance in otherwise improving position of the said person. The presented article aims at analyzing the systematization of possible cases of the back force of similar laws and putting forward effective proposals for their application.

Keywords: *crime, criminal law, classification (category) of crimes, qualification of crimes, release form criminal liability, release from punishment, fault, deliberate (intentional), on imprudence (negligence), the operation of criminal law in time*

ÜTT ÇƏRÇİVƏSİNDƏ MÜBAHİSƏLƏRİN HƏLLİ MƏRHƏLƏLƏRİNİN HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ

**Mədətli Fərid İlham oğlu,
Azərbaycan Turizm və Menecment
Universitetinin doktorantı.**

Malayziya, Moldova, Norveç, Oman, Pak-
istan, Panama, Paraqvay, Şri-Lanka, Tayvan,
Tailand, Dominikan Respublikası, Qırğızıstan,

Gürcüstan, Qonduras, Xor-
vatiya, İordaniya kimi döv-
lətlətin və dövlətlər birli-
yinin nümayəndələri daxil
idi. Azərbaycan Respubli-
kası ÜTT-yə üzv olan döv-
lətlərlə birbaşa danışıqlara
2004-cü ildə başlamışdır.
Heç bir şübhə yoxdur ki,
Azərbaycan Respublikası
ÜTT-yə üzv olmağa çalışır,
çünki belə üzvlük bir sıra
üstünlüklər və imtiyazlar
verir. Mütəxəssislərin he-
sablamlarına əsasən ÜTT
müqavilələrinin və saziş-
lərinin həyata keçirilməsi
hər il ümumdünya gəlirini

*Məqalədə Ümumdünya Ticarət Təşkilatı çərçivə-
sində beynəlxalq mübahisələrin həllinin hüquqi mexanizmi
tədqiq olunur. Müəllif belə bir nəticəyə gəlir ki, ÜTT çər-
çivəsində beynəlxalq ticarət mübahisələrin həllinin hüquqi
mexanizminin əsas mərhələlərinin elmi cəhətdən tədqiq
edilməsi bu təşkilatda mübahisələrin həlli prosedurlarına
dair bütöv bir təəssurat yaranmasına və zəruri nəzəri
bilgilərin alınmasına imkan verir. Müəllifin fikrincə, Azər-
baycan Respublikasına beynəlxalq ticarət və xidmətlərin
göstərilməsi sahəsində yarana bilən mübahisələrin uğurla
həll edilməsi üçün ÜTT müraciət etmə imkanına baxıl-
masında təsərrüfat subyektlərinin müvafiq səlahiyyətli
dövlət orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyətinin hüquqi kon-
sepsiyasının tərtib edilməsi məqsədilə tədbirlərin görülməsi
məqsədəmüvafiqdir.*

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası,
ÜTT, beynəlxalq hüquq, mübahisələr, həll
etmə, mərhələ, məsləhətləşmələr, münisflər
qrupları, apellyasiya orqanı

Bəlli olduğu kimi, Ümumdünya Ticarət
Təşkilatında (ÜTT) müşahidəçi sta-
tusuna malik olan Azərbaycan Respublikası
uzun müddət ərzində bu təşkilata üzv olmaq
haqqında danışıqlar aparır. ÜTT Katibliyində
16 iyul 1997-ci ildə Azərbaycan Respublikası
üzrə işçi qrupu yaradılmışdır və bu qrupa
28 ölkənin, o cümlədən ABŞ, Aİ, Çin, Hindis-
tan, Yaponiya, Kanada, Cənubi Koreya,
İşveçrə, Avstraliya, Türkiyə, Vyetnam, Misir,

235 mlrd. dollar artırır. [1, s. 232] ÜTT
beynəlxalq ticarətin hüquqi şərtlərinin, onun
prinsipləri və normalarının yaradılması və
tərtib edilməsinin yeganə real dünya
mərkəzidir və həm ticarət münasibətlərinin
yeni qaydalarının müəyyən edilməsinə və
mövcud olan qaydalarının dəqiqləşdirilməsinə
və həmçinin mübahisələrin həll olunmasına
yönəlmiş ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqların
aparılması yeridir. [2, s. 518] Azərbaycan
Respublikasının ÜTT-yə daxil olunması üzrə
danışıqlarda Azərbaycan Respublikasının
nümayəndə heyətinə başçılıq edən Azər-
baycan Respublikasının Xarici İşlər nazirinin
müavini M.Məmmədquliyevin sözlərinə görə

Azərbaycan Respublikasının ÜTT-yə üzvlüyü yalnız müddət məsələsidir. “Azərbaycan Respublikasının qeyri-neft sektorunun diversifikasiyası prosesi özünün nəticələrini verdikdən sonra və ölkə iqtisadiyyatının prioritet, aparıcı sahələri sabit artım göstərdikdə, ölkəmizin ÜTT-yə üzv olmaq üçün konkret vaxt çərçivələri haqqında məsələyə baxıla bilər. Bununla bağlı iqtisadi islahatların ilk nəticələri 2020-ci ilə gözlənilir”. [3] ÜTT-yə üzv olduğu halda Azərbaycan Respublikası ÜTT çərçivəsində yaradılmış və hal-hazırda mövcud olan, beynəlxalq mübahisələrin həll edilməsi mexanizmi daxil olmaqla, beynəlxalq ticarət və beynəlxalq xidmətlər sahəsində öz maraqlarını müdafiə etmək üçün bu təşkilatda verilən imkanlardan istifadə etmək hüququna malik olacaq. Belə ki, bütövlükdə götürdükdə ÜTT çərçivəsində beynəlxalq mübahisələrin həlli hüquqi mexanizm kifayət qədər səmərəli, effektivdir və bu beynəlxalq təşkilata üzv olan bütün dövlətlər tərəfindən aktiv istifadə olunur. ÜTT yaradılması anından bu günə kimi bu təşkilat çərçivəsində 500-dən çox mübahisələrin baxılmasına təşəbbüs göstərilmiş və bu işlər üzrə 350-dən çox qərar və qətnamələr qəbul olunmuşdur. [4] Havyer Kərim qeyd edir ki, 2016-cı il bu beynəlxalq ticarət təşkilatı öz fəaliyyətinə başladığından ÜTT çərçivəsində mübahisələrin tənzimlənməsi sistemi üçün ən yüklü il olmuşdur. Bu il ərzində ÜTT münisflər qruplarında, Apellyasiya orqanında və arbitraj baxışında 41 iş mövcud idi. Müqayisə üçün 2015-ci ildə belə işlərin sayı cəmi 26 idi. Təkcə ÜTT münisflər qrupları hər ay ərzində, orta götürdükdə, ÜTT-yə üzv ölkələr arasında yaranmış 19 aktiv mübahisə ilə məşğul idilər. [5] Və bu ten-

deniya sabit olaraq tədricən artmaqda davam edir. Belə ki, bizim hesablamalara əsasən 2017-ci ildə ÜTT çərçivəsində 17 yeni işin başlanmasına təşəbbüs göstərilmiş, 2018-ci il ərzində belə yeni işlərin sayı 39-a çatmış, 2019-cu ilin tam olmayan 6 ay çərçivəsində isə belə yeni işlərin sayı artıq 10-a çatmışdır. Qısa təhlil göstərir ki, ÜTT çərçivəsində belə yeni işlərin baxılmasına təşəbbüs əsasən ABŞ tərəfindən göstərilir. Çox güman ki, bu Tramp administrasiyası tərəfindən iqtisadi sahədə həyata keçirilən sərt proteksionist siyasətin nəticəsidir. ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli mexanizminin müəyx az bir müddət ərzində geniş şəkildə bəyənilmiş və tanınmışdır, və bu ən yeni beynəlxalq iqtisadi hüquq tarixində heç bir presedentə malik deyil. [6, s. 675]

Təbii bir haldır ki, Azərbaycan Respublikası ÜTT-yə üzv olduğu halda bütün bunlar bizim ölkəyə də aid olunacaq. ÜTT-yə üzv olduğu halda Azərbaycan Respublikası ÜTT çərçivəsində mövcud olan dövlətlər arasında mübahisələrin həlli mexanizminə müraciət etmə hüququna malik olacaq. Bu hal isə bizim ölkəyə ÜTT-yə üzv olan digər ölkələrlə bərabər hüquqlarla yarana bilən ticarət və digər iqtisadi xarakterli mübahisələrdə öz iqtisadi maraqlarını müdafiə etmək və qorumaq imkanını yaradacaq. Bu səbəbdən ÜTT çərçivəsində dövlətlər arasında mübahisələrin həlli hüquq mexanizminin xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi Azərbaycan beynəlxalq hüquq elmi üçün böyük nəzəri və praktiki maraq kəsb edir.

ÜTT çərçivəsində dövlətlər arasında mübahisələrin həlli prosesi bir neçə ardıcıl gələn mərhələlərdən ibarətdir. Birinci mərhələni həm də hazırlıq mərhələsi adlandırmaq olar

(hüquq ədəbiyyatında bu terminlə yanaşı, həmçinin “hazırlıq stadiyası” termini də istifadə olunur). [7, s. 194] Fikrimizcə, hər iki termin arasında faktiki olaraq fərq olmadığından onların hər birindən istifadə etmək olar. Tanınmış alimlər Q.H. Horlik və H. Bekman göstərdiyi kimi, ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həll edilməsi üzrə işin baxışına birbaşa ÜTT-nin Mübahisələrin Həlli Orqanına (daha sonra MHO) müraciət etməkdən əvvəl hazırlıq mərhələsi gəlir. Bu mərhələ mübahisənin tərəfləri üçün vacib əhəmiyyət kəsb edir, çünki dövlətlərin özləri öz milli qanunvericiliklərinin müddəalarını nəzərə almaqla bu mərhələnin aparılmasının xüsusiyyətlərinə və həmçinin səlahiyyətlərinə beynəlxalq ticarət məsələləri daxil olan dövlət orqanlarının təşkilatı strukturunu müəyyən edir və hüquqi cəhətdən tənzimləyir. [8, s. 1]

Onu da xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli üzrə əsas hüquqi bazasını “Mübahisələrin həlli qaydaları və prosedurları haqqında Razılaşmalar” (MHQPR) adlandırılan xüsusi sənəd təşkil edir. Bu sənəd ÜTT-nin təsis edilməsinə dair Sazişin tərkib hissəsidir və ona Əlavə № 2 forması şəklində əlavə edilmişdir. MHQPR-də ÜTT-yə üzv olan dövlətlər arasında mümkün mübahisənin predmetinə iqtisadi və ya hüquqi qiymətin verilməsinin həyata keçirilməsini məcbur edən hər hansı bir normalar və ya müddəalar mövcud deyil. Belə ki, MHQPR-nin 3.7 maddəsi göstərir ki, “işə başlamazdan əvvəl üzv-dövlət yazır ki, prosedurların əsasında hərəkətlərin edilməsinin məhsuldar olub-olmamasına dair öz qiymətini verir”. [9] Bu müddəaya aid «European Communities – Regime for the im-

portation, sale and distribution of bananas» işi üzrə 9 sentyabr 1997-ci il tarixli MHO Apellyasiya Orqanının(AO) məruzəsində öz əksini tapmış aşağıdakı şərh göstərmək olar. Belə ki, bu məruzənin 133 p. qeyd edilir ki, AO bu müraciətin iştirakçıları dövlətlər işin qaldırılması üçün qanuni marağın olması zərurəti haqqında tələbin beynəlxalq hüquqda mövcud olmasına dair BMT Beynəlxalq Məhkəməsinin (BM) və Beynəlxalq Ədalət Mühakiməsinin Daimi Palatasının (BƏMDP) bəzi qərarlarına istinad edirlər. Bunu əsas götürərək, onlar ehtimal edirlər ki, beynəlxalq hüquqda belə bir müddəə öz əksini tapmışdır ki, işin baxılması məqsədilə qaldırılması üçün təşəbbüskar tərəfin bu işdə qanuni marağı olmalıdır. Bununla bağlı MHO AO belə bir nəticəyə gəlir ki, BMT BM və BƏMDP-heç bir qərarı belə bir ümumi qayda müəyyən etmir ki, bütün beynəlxalq məhkəmə proseslərində iddianı qaldıran tərəf belə bir iddianı qaldırmaq üçün “qanuni marağa” malik olmalıdır. Daha sonra, məruzənin 135 p. vurğulanır ki, hər bir ÜTT-yə üzv olan dövlət QATT 1994 XXIII: 1 m. və MHQPR-nin 3.7 m. çərçivəsində digər ÜTT-yə üzv dövlətə qarşı işin qaldırılması haqqında qərarın qəbulu ilə bağlı olan öz hərəkətlərində geniş azadlığa malikdir. Bu isə, həmçinin, nəzərdə tutur ki, onun tərəfindən istənilən hər hansı bir hərəkətin “məhsuldar” və sərfəli olub-olmaması haqqında qərarın qəbul edilməsi məsələlərini ÜTT-ya üzv olan dövlət əsasən özü tənzimləyəcək. [10]

Beləliklə, bu işin qaldırılması məqsədə-müvafiqliyi haqqında məsələnin həll edilməsi dövlətin özünün milli hüquq sisteminə aid edilir. Bu mərhələnin əsas məqsədi beynəlxalq ticarət sahəsində tərəflərin hər hansı bir po-

zulmuş maraqlarının olub-olmamasının müəyyən edilməsindən ibarətdir. Bununla yanaşı, bu mərhələnin digər əsas məqsədi mübahisənin həm iqtisadi, həm də hüquqi ekspertizasının keçirilməsindən ibarətdir. Builkin mərhələyə beynəlxalq ticarət məsələləri üzrə müvafiq səlahiyyətə malik olan və ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli proseduruna birbaşa çıxışı olan dövlət orqanları cəlb olunur. Bundan əlavə, bu mərhələyə həmçinin birbaşa beynəlxalq ticarəti həyata keçirən müxtəlif təşkilatlar (korporasiyalar, firmalar, müəssisələr və s.) cəlb olunurlar. Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, təsərrüfat subyektləri və onların mənsub olduqları dövlətlər arasında qarşılıqlı fəaliyyət ÜTT çərçivəsində mübahisələrin tənzimlənməsi prosedurunun ayrılmaz ilkin mərhələsidir, çünki beynəlxalq ticarət münasibətləri onlarda ixracatçı şirkətlərin iştirakı olmadıqda mümkün-süzdür. [11, s. 163-164] Dövlət çərçivəsində bütün hüquqi prosedurların aparılmasından sonra beynəlxalq ticarət və xidmətlərin göstərilməsi sahəsində hər hansı bir qanuni maraqların pozulması müəyyən edildiyi halda dövlətin özü ÜTT çərçivəsində məsləhətləşmələr mərhələsinin keçirilməsinin təsəbbüskarı qismində çıxış edir. ÜTT çərçivəsində mübahisələrin tənzimlənməsi prosedurunun bu mərhələdə tərkib hissəsi kimi konkret hər hansı bir iş üzrə MHO müraciət etmək perspektivlərinin təhlil edilməsi məqsədilə hüquqi şəxslər formasında olan təsərrüfat subyektlərinin və səlahiyyətli dövlət orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyəti çıxış edir. Belə prosedurlar hər hansı bir dövlətin milli qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutula bilər. Bu halda müvafiq səlahiyyətli dövlət orqanlarının öz ölkələrinin təsərrüfat subyektləri ilə əməkdaşlığı normativ

cəhətdən tənzimlənir. Bununla belə, prinsipə, belə prosedurlar praktikada hər hansı bir qanunvericilik rəsmiləşdirilməsi olmadan belə tətbiq edilə bilər. Lakin, hətta belə növ qarşılıqlı fəaliyyətin qanunvericilik cəhətdən əks olunmuş qaydasının olmadığı haldə belə inkişaf etmiş dövlətlərin çoxunda təsərrüfat subyektləri, o cümlədən müxtəlif ixracatçı təşkilatlar ümumi məqsədə nail olmaq üçün öz ölkəsinin müvafiq səlahiyyətli dövlət orqanları ilə çox məhsuldar və səmərəli əməkdaşlıq edirlər. Q. Şafferin qeyd etdiyi kimi, belə təşkilatlar dövlət orqanlarının diqqətini mümkün olan pozuntulara yönəldir, ixracatçı dövlət tərəfindən görülmüş tədbirlərin əsassız olmasını təsdiqləyən tədqiqatların aparılmasını təmin edir, bəzən isə belə təşkilatlar mübahisənin münisiflər qrupu və Apellyasiya orqanı tərəfindən baxılması çərçivəsində dövlətin mövqesinin formalaşmasında və təqdim edilməsində iştirak edirlər. [11, s.164] L.İ. Zaytseva vurğulayır ki: “Dövlətin ixracatçı şirkətləri ilə əməkdaşlıq etmək və onların fikrinə qulaq asmaq hazırlığından mübahisənin sonrakı gedişatı və bunun nəticəsi kimi, beynəlxalq ticarət sahəsində maraqların müdafiəsi imkanı asılıdır”. [7, s. 197]

ÜTT-yə üzv dövlət tərəfindən ÜTT çərçivəsində mübahisələrin tənzimlənməsi prosedurlarına müraciət etmək qərarını verməsi halında ticarət mübahisələrinin tənzimlənməsinin növbəti mərhələsindən danışmaq olar. Bu mərhələnin təsəbbüskarı qismində ÜTT müqavilələri üzrə beynəlxalq ticarət sahəsində öz hüquqlarının və qanuni maraqlarının pozulmasını iddia edən tərəf çıxış edir. ÜTT çərçivəsində mübahisəyə baxılmasının təsəbbüskarı olan dövlət müvafiq tələbi irəli sürür və bu haqda ÜTT-nin Ka-

tibliyinə bildiriş göndərir. Belə müraciət Mübahisələrin Həlli Orqanının (MHO) ünvanına göndərilir. MHO ÜTT-nin yaradılması haqqında Sazişə müvafiq olaraq münsiflər qrupunun təsis edilməsi, belə münsiflər qrupları və AO tərəfindən hazırlanmış məruzələrin qəbul edilməsi, çıxarılmış qərarların və irəli sürülmüş təkliflərin və məsləhətlərin tətbiqi və icrası üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi və həmçinin imtiyazların dayandırılmasına razılıq verilməsi kimi səlahiyyətlərə malikdir. ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli üzrə birinci mərhələnin əsas məzmunu tərəflər arasında məsləhətlərin aparılmasından ibarətdir. Belə məsləhətləşmələrə ilkin mərhələnin çərçivəsində də baxmaq olar, çünki onlar dövlətlər tərəfindən MHO-nun hər hansı bir müdaxiləsi olmadan birbaşa həyata keçirilir. Bu isə mübahisələrin münsiflər qrupları tərəfindən baxılmasına qədər olan mərhələdə baş verir və mübahisə tərəflərinin mövqelərində mühüm ziddiyyətlərin müəyyən edilməsi məqsədini güdür. Öz hüquqi mahiyyətinə görə hökumətlərarası məsləhətləşmələr dövlətlər arasında mübahisələrin sülh vasitələri ilə həll edilməsi növlərindən birisini təşkil edir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, beynəlxalq hüquq nəzəriyyəsi və praktikasında mübahisələrin sülh yolu ilə həll edilməsinin müxtəlif beynəlxalq hüquq vasitələri nəzərdə tutulub. Belə ki, BMT Nizamnaməsinin 33-cü m. nəzərdə tutur ki, dövlətlər öz aralarında yaranan beynəlxalq mübahisələrin tez bir zamanda və ədalətli həll edilməsinə çalışmalıdırlar. Bu yolda onlar danışıqlara, müayinəyə, vasitəçiliyə, barışdırılmağa, arbitraja, məhkəmə baxışına, regional orqanlara və ya sazişlərə müraciət etməlidirlər yaxud öz seçimi ilə digər dinc vasitələrə əl atmalıdırlar.

[12] Bu müddəa BMT Baş Assambleyasının 24 oktyabr 1970-ci il tarixli Beynəlxalq hüquq prinsipləri haqqında Bəyannaməsində də öz əksini tapmışdır. Belə ki, bu Bəyannamədə mübahisələrin dinc həll edilməsi vasitələri arasında danışıqlar birinci yere qoyulmuşdur. [13] BMT Beynəlxalq Məhkəməsi BMT xidmətində olarkən vurulmuş zərərin ödənilməsi haqqında məsələ üzrə özünün 11 aprel 1949-il tarixli məşvərətçi rəyində danışıqları beynəlxalq iddialardan irəli gələn mübahisələrin tənzimlənməsi vasitələrindən birisikimi qeyd etmişdir. [14] Beynəlxalq danışıqlar mübahisələrin həllinin birinci mərhələsini təşkil edir və “mübahisələrin həllinin ən dinamik və səmərəli vasitəsidir”. [2, s. 228] Beynəlxalq hüququn əsas subyektləri olan dövlətlər tərəfindən danışıqların mübahisələrin vacib həll edilməsi vasitəsi və beynəlxalq hüquq institutu kimi tanınması bir sıra beynəlxalq-hüquqi aktlarda da öz əksini tapmışdır. Belə ki, 8 aprel 1983-cü il tarixli “Dövlət mülkiyyəti, dövlət arxivləri və dövlət borclarına dair dövlətlərin hüquqvarisliyi haqqında” Vyana konvensiyasının 42-ci m. nəzərdə tutub ki, bu konvensiyanın şərhinə və tətbiqinə aid onun iki və ya bir neçə iştirakçı-dövlətlər arasında mübahisə yarandığı halda, dövlətlər, onların hər hansı birisinin xahişi üzrə, belə mübahisəni məsləhətləşmələr və danışıqlar vasitəsilə həll edilməsinə çalışsınlar. [15] Bu müddəaya əsaslanaraq V.A.Vasilenko belə bir nəticəyə gəlir ki, danışıqlar mübahisələrin dinc yolla tənzimlənməsinin digər vasitələrinin istifadə edilməsi hallarının çoxunda belə mübahisənin tənzimlənməsinin ilkin anı olmaqla onun mütəlak yekunlaşdırma vasitəsidir. [16, s. 153]

Beləliklə, məsləhətləşmələr beynəlxalq danışıqların ən çox yayılmış növlərindən birisidir. İ.İ. Lukaşuk qeyd edir ki, məsləhətləşmələr təşkili sadəliklə və az formallıqla fərqlənən danışıqların bir növüdür. [1, s. 268]

Dövlətlərin beynəlxalq praktikasında məsləhətləşmələrin iki növünü fərqləndirmək olar: fakultativ və məcburi. Beynəlxalq hüquq doktrinasında məcburi məsləhətləşmələri həm də müqavilə məsləhətləşmələri adlanırlar. [17, s. 6] ÜTT çərçivəsində mübahisələrinin baxılmasında məcburi məsləhətləşmələrin aparılması nəzərdə tutulub. Belə ki, QATT 1947 XXII maddəsi (bu maddə heç bir dəyişiklik edilmədən QATT 1994 redaksiyasında qalmışdır) nəzərdə tutur ki: “Razılığa gələn hər bir tərəf hazırki Müqavilənin qüvvədə olması ilə bağlı hər hansı bir məsələyə dair digər razılığa gələn tərəfin edə biləcəyi təqdimatlar üzrə məsləhətləşmələr üçün adekvat imkanlar yaradacaq və onlara xoş məramla baxacaq. ÜTT-yə üzv dövlətlər QATT 1947 XXII və XXIII m. uyğun olaraq tətbiq edilən mübahisələrin tənzimlənməsi prinsiplərinə və həmçinin MHQPR-də inkişaf etmiş və dəyişdirilmiş şəkildə olan qaydalar və prosedurlara əməl edilməsi üçün öz hazırlıqlarını təsdiq edirlər”. [18] ÜTT çərçivəsində mübahisələrin tənzimlənməsinin birinci mərhələsinin əsas məzmunu tərəflər arasında məsləhətləşmələrin aparılmasından ibarətdir. Bu mərhələ vacib hüquqi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, mübahisə edən tərəflərin mütəxəssisləri və hüquqşünasları bu mərhələdə qarşılıqlı tərəflərin mövqeləri və hüquqi arqumentləri, dəlilləri ilə tanış olurlar və həmçinin tərəflərin mövqeləri nəzərə alınmaqla mübahisənin həllinin mümkün olan perspektivlərini dəyərləndirirlər.

Beləliklə, məsləhətləşmələr mərhələsi bir sıra vacib funksiyaları yerinə yetirir. Önləyici, preventiv funksiya ilə yanaşı, digər funksiyaları, o cümlədən informativ funksiyanı; razılaşdırıcı-barışdırıcı funksiyanı da qeyd etmək lazımdır. Bir çox hallarda bu mərhələdən sonra bir sıra məsələlər üzrə razılığa gəlmək olur, xüsusən əsas olmayan məsələlər üzrə (belə ki, tələblər geri götürülür).

Beləliklə, tərəflər arasında mübahisəli məsələlərin sayını azaltmaq mümkün olur və onların arasından ən əsaslarını ayırmaq imkanı əldə edilir. Məsləhətləşmələrin keçirilməsi haqqında hər bir xahiş və tətbiq edilən tədbirlərin və şikayətin hüquqi əsaslarının göstərilməsi daxil olunmaqla, onun motivləri ifadə edilməklə, mütləq yazılı formada təqdim olunur. ÜTT çərçivəsində müvafiq sazişlərin müddəalarına müvafiq olaraq məsləhətləşmələrin keçirilməsi mərhələsinin gedişində, üzv-dövlətlər mübahisənin predmetini təşkil edən məsələnin qarşılıqlı məqbul tənzimlənməsi üçün səylərin göstərilməsinə can atmalıdırlar. Bununla yanaşı, məsləhətləşmələr konfidensial xarakter daşıyır və mübahisənin istənilən sonrakı baxışında hər hansı bir üzv-dövlətin hüquqlarına zərər vurmur. Bundan əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, praktikada müddətlərə heç də həmişə əməl edilmir. Belə ki, yuxarıda qeyd edilən 9 sentyabr 1997-ci il tarixli “European Communities – Regime for the importation, sale and distribution of bananas” işində mübahisənin başlanması 20 yanvar 1999-cu il tarixinə düşür (yəni bu tarixdə məsləhətləşmələrin keçirilməsi haqqında sorğu göndərilmişdir). Lakin bu mübahisə uzun müddət ərzində, yəni 13 ildən çox bir müddət ərzində məsləhətləşmələr mərhələsində idi. Və yalnız 8

noyabr 2012-ci ildə mübahisənin tərəfləri MHQPR 3.6 m. əsasında tərəflər üçün qarşılıqlı məqbul olan qərarın əldə edilməsi haqqında MHO-nu məlumatlandırmışlar.

Beləliklə, MHQPR-də göstərilən müddətlərə əməl edilməsi mübahisələrin baxılmasının növbəti mərhələsinə keçməsi üçün məcburidir. Onlar belə bir imkanı verirlər, lakin onları məcbur etmirlər və mübahisənin baxılmasına təsəbbüskar olan tərəfin üzərinə öhdəliklər qoymurlar.

Məsləhətləşmələrin keçirilməsi nəticələri üzrə bir sıra aşağıdakı tədbirlər qəbul oluna və həyata keçirilə bilər:

1. Mübahisələrin predmeti üzrə irəli sürülmüş tələblərdən imtina etmə.

2. Ona qarşı şikayət verilmiş üzv-dövlət tərəfindən pozuntuların könüllü aradan qaldırılması.

3. Mübahisə tərəfləri tərəflərin qarşılıqlı imtiyazların verilməsi yolu ilə mübahisənin tənzimlənməsi haqqında qərarın qəbul edilməsi.

4. 60 günlük müddət bitdikdən sonra tərəflərin qarşılıqlı razılığı üzrə ÜTT çərçivəsindən kənar məsləhətləşmələrin davam edilməsi.

5. Əgər 60 gün keçdikdən sonra mübahisə həll olunmursa, mübahisənin mahiyyət üzrə baxışı üçün münisflər qrupunun yaradılması haqqında sorğunun göndərilməsi. Bu isə ÜTT çərçivəsində mübahisənin baxılmasının yeni mərhələsi deməkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, məsləhətləşmələrin keçirilməsi mərhələsindən sonra mübahisələrin müəyyən sayı həll olunmamış qalır, lakin, bununla yanaşı, onlar növbəti

mərhələyə – münisflər qrupunun yaradılması mərhələsinə çatmırlar. Məsələn, Kara M. Reynoldsun qeyd etdiyi kimi (Aİ-nin pendirə subsidiyalarına dair 8 oktyabr 1997-ci ildə ABŞ tərəfindən verilmiş şikayətləri “European Communities – Measures Affecting the Exportation of Processed Cheese”, ÜTT-də “baxılmasını gözləyən işlərin” dördü biri həqiqətən baxılmasını gözləyir; bu işlə bağlı olan problemləri ölkələr həll edə bilməmişlər və iddiaçıların, çox güman ki, işin növbəti mərhələdə baxılması üçün panel qrupunun yaradılması haqqında xahiş ilə müraciət etməklə işin davam edilməsi üçün kifayət qədər resursları və ya istəkləri çatmır. Belə ki, ABŞ-nın rəsmi nümayəndəsi vurğulamışdır ki, ABŞ-nın Aİ-nin pendirə subsidiyalarına dair 1997-ci ildə verilmiş şikayətləri artıq “ölmüşlər”. [19, s. 10-11] Qeyd etmək lazımdır ki, ÜTT çərçivəsində ticarət mübahisələrin həlli mərhələsi kimi məsləhətləşmələrin keçirilməsinin məqsəd müvafiqliyinə və səmərəliliyinə dair hüquq doktrinasında ümumi qəbul olunmuş bir rəy yoxdur. Həmçinin bu problem üzrə üzv-dövlətlərin mövqeləri də bir-birindən fərqlidir.

Şübhəsiz, məsləhətləşmələrin vacib, əhəmiyyətli üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onların keçirilməsi mübahisə edən tərəflərdən böyük həcmdə xərclər tələb etmir. Bu hal xüsusilə inkişafda olan dövlətlər üçün çox vacib və əhəmiyyətlidir. Bu səbəbdən inkişafda olan dövlətlərin böyük bir hissəsinə həmçinin, bunu nəzərə alaraq, bir sıra digər inkişaf etmiş dövlətlər (məsələn, Yaponiya) məsləhətləşmələrin rolunun gücləndirilməsinin lehinə çıxış edirlər. Belə ki, məsləhətləşmələr mərhələsini bitmiş hesab etmək üçün tərəflər arasında ən azı iki dövlətlərarası

görüşlərin keçirilməsinin zəruriliyi haqqında müddəalar irəli sürülür.[7, s. 199-200] İnkişafda olan dövlətlərə əlavə imkanların verilməsi üçün ixtisaslaşdırılmış mərkəzin yaradılması, inkişafda olan dövlət tərəfindən inkişaf etmiş ÜTT üzvləri olan dövlətlərə qarşı mübahisənin qaldırılması halında məsləhətləşmələrin aparılması kimi təkliflər irəli sürülür. Bütövləkdə hüquq ədəbiyyatında ÜTT çərçivəsində mübahisələrin başlanmasında məsləhətləşmələr mərhələsinin rolu müsbət dəyərləndirilir. Bununla bağlı əsas dəlil kimi məsləhətləşmələr mərhələsinin məhsuldarlığı çıxış edir. Qaldırılmış mübahisələrin müəyyən bir sayı məhz bu mərhələdə yekunlaşır və bitir. Bununla yanaşı, məsləhətləşmələrin keçirilməsindən sonra bir sıra mübahisələr həll olunmamış qalsa da, lakin müxtəlif səbələr üzündən mübahisənin baxılmasına təşəbbüs göstərmiş dövlət işin baxılması üçün yeni mərhələyə keçməsi və münisflər qrupunun yaradılması təşəbbüsü ilə çıxış etməkdən imtina edə bilər. Məsələn, 1995-ci ildən 2019-cu ilin iyun ayına kimi cəmi ÜTT çərçivəsində 584 mübahisənin baxılmasına təşəbbüs göstərilmişdir (sonuncu belə iş 10 may 2019-cu ildə “India- Tariff Treatment on Certain Goods” Hindistan - müəyyən mallar üzrə tarif rejimi”) və onlardan 200-dən çoxu məsləhətləşmələr mərhələsində bitmişdir. [20]

Bununla yanaşı, yalnız 60-dan bir az artıq olan hallarda mübahisə tərəfləri mübahisə predmeti üzrə mövqelərində öz fikir ayrılıqlarını həll edə bilmiş və tərəflər üçün qarşılıqlı məqbul olan qərara gələ bilmişlər. Qalan mübahisələr isə, məzmunca, sonadək həll olunmamış formada, belə demək olarsa “dondurulmuş” vəziyyətdə qalmışdır.

Beləliklə, birmənalı olaraq, məsləhətləşmələr ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli mexanizmində həqiqətən vacib, hərdən mühüm rol oynayırlar. Bununla belə, onlar heç də həmişə mübahisə tərəflərinin fikir ayrılıqlarını həll edə bilmirlər. Bu səbəbdən hal-hazırda məsləhətləşmələrin keçirilməsinə dair MHQPR-də dəyişikliklərin edilməsi zəruriliyi haqqında təkliflər irəli sürülür.

Mübahisənin baxılmasına təşəbbüs göstərmiş tərəf üçün məsləhətləşmələr mərhələsi gözlənilən nəticələr vermədiyi halda, belə tərəf MHO-ya münisflər qrupunun yaradılması haqqında xahişlə müraciət edə bilər. Bu halda MHO tərəfindən münisflər qrupu yaradılır. Bu haldabir istisna var. Əgər MHO konsensusla belə bir qərara gəlsə ki, münisflər qrupunun yaradılmasına ehtiyac yoxdur, belə bir qrup yaradılmır. Münisflər qrupunun yaradılması haqqında xahiş yazılı formada göndərməlidir. Bu sənəddə bundan əvvəl məsləhətləşmələrin keçirilib-keçirilməməsi göstərilir, mübahisə predmeti üzrə konkret tədbirlər müəyyən edilir və problemi aydın şəkildə təsvir etmək məqsədi ilə mübahisə tərəfinin şikayətinin hüquqi əsası qısa formada ifadə olunur. Əgər təşəbbüskar dövlət adı səlahiyyətlərdən fərqli olan səlahiyyətlərə malik münisflər qrupunun yaradılmasını xahiş edərsə, bu halda belə xahişdə yazılı formada xüsusi səlahiyyətlər haqqında edilən təklif öz əksini tapmalıdır (MHQPR 6 m.).

ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli prosedurunun növbəti mərhələsi münisflər qrupunun yaradılmasından ibarətdir. Əgər mübahisə tərəfləri bu məsələ üzrə başqa bir razılığa gəlməyiblərsə, özünün yaradılması tarixindən 20 gün müddətində münisflər qrupu müəyyən bir tərəfin MHO baxışına

verilmiş bu mübahisədən irəli gələn məsələləri tədqiq edir və öz nəticələrini ifadə edir. Münsiflər qrupları mübahisələrin baxışı prosesində mübahisə tərəflərin göstərdikləri sazişlərin müvafiq müddəalarını rəhbər tuturlar. Münsiflər qrupu şəxsi əsasda, mübahisə predmeti sahəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin arasından seçilərək formalaşdırılır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, münsiflər qruplarının funksiyası MHQPR və ÜTT-nin digər sazişlərinə müvafiq olaraq MHO-ya öz səlahiyyətlərini yerinə yetirməkdə yardım göstərməkdən ibarətdir. Münsiflər qrupları araşdırılan işin faktiki hallarının dəyərləndirilməsi daxil olmaqla, onun qarşısında qoyulmuş məsələyə obyektiv qiymət verir, tərəflərin təqdimatlarını və arqumentlərini, dəlillərini, ÜTT-nin müvafiq əhatə olunmuş sazişlərinin müddəalarının tətbiq edilməsi məsələlərini araşdırır və MHO tərəfindən tövsiyələr irəli sürməsinə və ya konkret qərar qəbul etməsinə kömək edə bilən nəticələri ifadə edir. Münsiflər qrupu nəticələr, qərar və tövsiyələr əks etdirən məruzə hazırlayır və 6 ay müddətdən gec olmayaraq bu məruzəni onun təsdiq olunması üçün MHO-ya təqdim edir. Mübahisə tərəflərdən birisi apellyasiya verməsinə dair öz qərarı haqqında MHO-ya rəsmi məlumat verdikdə, apellyasiya prosedurunun yekunlaşmasına qədər MHO tərəfindən münsiflər qrupunun məruzəsinə baxılır.

Münsiflər qruplarının məruzəsindən ÜTT daimi Apellyasiya orqanına şikayət verilməsi halında ÜTT çərçivəsində mübahisələrin baxılmasının növbəti mərhələsi apellyasiya icraatı ilə bağlıdır. Bu orqan MHO tərəfindən təsis edilir. Apellyasiya orqanının funksiyasına daha əvvəl münsiflər qrupları tərəfindən ba-

xılmış işlər üzrə apellyasiyanın baxılması daxildir. Apellyasiya orqanına daxil olan üzvlər şəxsi qisimdə çıxış edirlər və mənsub olan dövlətləri təmsil etmirlər. Ümumi qayda olaraq, apellyasiya baxışının uzunluğu hər hansı bir tərəfin apellyasiyaya vermək qərarı haqqında rəsmi məlumat verdiyi tarixdən Apellyasiya orqanının məruzəsinin yayılması tarixinədək, 60 gündən çox olmamalıdır. Əgər hər hansı bir səbəblərdən Apellyasiya orqanı hesab etsə ki, o bu müddətdə məruzəni təqdim edə bilməyəcək, o yazılı surətdə MHO-nu belə gecikmənin səbəbləri və həmdə öz məruzəsinə təqdim edə biləcəyi təqribi tarix haqqında məlumatlandırır. İstənilən halda apellyasiya baxışı 90 gündən çox davam edə bilməz. Bununla bərabər, apellyasiya münsiflər qrupun məruzəsində göstərilmiş yalnız müstəsna olaraq hüquqi məsələlərlə məhdudlaşır. Apellyasiya orqanı münsiflər qrupunun nəticələrini təsdiqləmək, dəyişmək və ya ləğv etmək hüququna malikdir. Apellyasiya orqanının məruzəsi təsdiqlənməsi məqsədilə MHO-ya verilir. Bununla yanaşı, MHO Apellyasiya orqanının məruzəsinə onun yayılmasından 30 gün müddətində qəbul etməməsi haqqında qərar qəbul etdiyi hal istisna olmaqla (belə qərar isə yalnız konsensusla qəbul olunur), Apellyasiya orqanının qərarı şərtsiz mübahisə tərəfləri tərəfindən tanınır. 1995-ci ildən başlayaraq 137 iş apellyasiya şikayəti mərhələsini keçmişdir. Münsiflər qruplarının və Apellyasiya orqanının məruzələri MHO tərəfindən onların rədd edilməsi haqqında qərar qəbul edilmədikdə bəyənilmiş hesab edilir. Bu haqda qərarın qəbul edilməsi üçün konsensus tələb olunur. Fransız alimləri D.Karro və P.Jüyar qeyd etdikləri kimi, bu proseduru neqativ

konsensus kimi təsnifləndirmək olar (Hans Qut isə bunu geriyə konsensus adlandırır), [21, s. 140] bu isə keçmişdə qərarların qəbulunun qarşısını alan “veto”dan yan keçmək imkanını yaradır. [22, s. 58] Öz növbəsində, belə qayda mübahisələrin həlli proseduruna müəyyən bir avtomatizm verir. Hüquq ədəbiyyatında da ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli mexanizminin əsasına qoyulmuş “geriyə konsensus” qaydasının səmərəliliyi xüsusilə qeyd edilir. [23, s. 1224] Faktiki olaraq MHO funksiyaları mübahisələrin baxılması ÜTT Baş Şurası tərəfindən həyata keçirilir. MHO vəzifəsi münisflər qrupunun qərarına bu qərarın hüququayğunluğu, ÜTT qaydalarına və standartlarına müvafiq olması nöqteyi-nəzərindən hüquqi qiymət verilməsindən ibarətdir. Bir qayda olaraq bu orqan ayda bir dəfə öz iclaslarını keçirir. Bütövlükdə, mübahisə qayda pozuntusu aradan qaldırıldığı halda həll olunmuş hesab edilir. Əgər ÜTT üzvü olan dövlət münisflər qrupunun tövsiyələrini yerinə yetirmirsə, bu halda belə dövlətə qarşı mübahisənin digər tərəfi razılaşdırılmış tarif imtiyazlarının qüvvəsinin dayandırılması, müəyyən ödəmənin tələb edilməsi və s. kimi tədbirləri tətbiq edə bilər.

Çıxardılmış tövsiyələr əsasında mübahisənin həll edilmə vasitələri və təqsirli tərəfin məsuliyyət dərəcəsi aşağıdakı kimi ola bilər: tövsiyələri qəbul etmək və pozuntunun aradan qaldırılması üçün tədbirlər görmək; müvafiq kompensasiyanı ödəmək və ya təklif etmək; MHO-dan səlahiyyətlər istəmək və əks tədbirləri, xüsusən, razılaşdırılmış tarif imtiyazlarının qüvvəsinin dayandırılmasını həyata keçirmək. Məsələn, bunun nəticəsində “qanunu pozmuş” dövlətdən idxal edilən malların tarif dərəcəsi artır. Mübahisə predmeti xid-

mətlərin göstərilməsi sahəsi olduğu halda isə ekvivalent tədbirlərə əl atılır.

Bütün yuxarıda göstərilənləri xülasə edərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Bir sıra ardıcıl mərhələlərdən ibarət olan ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli hüquqi mexanizmi kifayət qədər səmərəlidir və ÜTT-yə üzv olan dövlətlərə beynəlxalq ticarət və xidmətlərin göstərilməsi sahəsində öz iqtisadi maraqlarının müdafiəsi üçün təsirli vasitələr verir.

2. Göstərilən hər bir mərhələ (stadiya) ardıcılıqla tətbiq edilir, lakin, bununla yanaşı, növbəti mərhələnin başlanması bütövlükdə tərəflərin istəyindən asılıdır, yəni mübahisə əvvəlki mərhələdə həll edilə bilinmədiyi halda, tərəflər tənzimlənmənin növbəti mərhələsinə keçirilir.

3. ÜTT çərçivəsində beynəlxalq ticarət mübahisələrin həll edilməsi prosesinin müxtəlif mərhələlərinin elmi cəhətdən tədqiq edilməsi bu təşkilatda mübahisələrin həlli sisteminə aid zəruri nəzəri bilgiləri və bütövlükdə bir təsəvvürü əldə etməyə imkan verir.

4. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq ticarət və xidmətlərin göstərilməsi sahəsində yarana bilən mübahisələrin həlli üçün ÜTT-yə müraciət etdiyi halda onun müvafiq dövlət orqanlarının təsərrüfat subyektləri ilə qarşılıqlı fəaliyyətin hüquqi konsepsiyasının tərtib edilməsi prosesinə indidən başlamaq məqsəd müvafiqdir.

5. Azərbaycan Respublikasının ÜTT-yə üzv olması və buna müvafiq olaraq, ÜTT çərçivəsində mübahisələrin hüquqi tənzimləmə sistemində iştirakı, şübhəsiz, beynəlxalq ticarət və xidmətlərin göstərilməsi sahəsində milli iqtisadi maraqların müdafiəsinin hüquqi vasitələrindən birisini təşkil edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2007.
2. Международное публичное право: учеб.; отв. ред. К.А. Бекяшев. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009.
3. Махмуд Мамедкулиев о возможном вступлении Азербайджана в ВТО // <http://www.novoye-vremya.com/w117653/.../#.XOUSY8gzbiU>
4. World Trade Organization. Dispute settlement // https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm
5. Carim X. WTO Dispute Settlement Body - Developments in 2016 // https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/carim318_e.htm
6. Международное право/Вольфганг Граф Витцум и др. пер. с нем. М.: Инфотропик Медиа, 2011.
7. Зайцева Л.И. Механизм разрешения споров в рамках ВТО: стадии, предшествующие передаче спора третьей группам // Вестник Иркутского Государственного технического университета, 2015, № 6, с. 194-200
8. Gary N. Horlick G. N., Boeckmann H. What to do before you call the WTO: The prelitigation assessment of trade barriers. International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva, Issue Paper. 2013. № 13.
9. Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes // 1869 UNTS 401
10. European Communities – Regime for the importation, sale and distribution of bananas. AB-1997-3. Report of the Appellate Body. World trade organization, WT/DS27/AB/R, 9 September 1997 // [http://www.world-tradelaw.net/reports/wtoab/ec-bananas\(ab\).pdf.download](http://www.world-tradelaw.net/reports/wtoab/ec-bananas(ab).pdf.download)
11. Shaffer G. Public-Private Partnerships in WTO Dispute Settlement: the US and EU Experience // The WTO in the Twenty-First Century: Dispute Settlement, Negotiations, and Regionalism in Asia. Cambridge University Press. 2007.
12. Charter of the United Nations. 24 October 1945 // 1 UN Treaty Series XVI
13. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Adopted on 24 October 1970 // <https://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
14. International Court of Justice. Reparation of Injuries Suffered in Service of the U.N., Advisory Opinion, 1949 I.C.J. 174 (Apr. 11) // <http://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>
15. Vienna Convention on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts, 22 ILM 308 (1983)
16. Курс международного права. В 7 т. Т. 3. Основные институты международного права. – М., Наука, 1990.
17. Вылегжанина Е.Е. Межгосударственные консультации в современном праве. Автореф. дис. кандид. юрид. наук, М., 1983.
18. World trade Organization. General Agreement on Tariffs and Trade 1994. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). 55 U.N.T.S. 194.
19. Kara M. Reynolds. Why Are So Many WTO Disputes Abandoned?, Working Papers, American University, Department of Economics, 2007.
20. World Trade Organization. Chronological list of disputes cases // https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_status_e.htm
21. Houtte H. The Law of International Trade. London, Sweet&Maxwell, 2002.
22. Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право М., Международные отношения, 2002.
23. Borghet K. The Review of the WTO Understanding on Dispute Settlement: Some Reflections on the Current Debate // American University International Law Review, 1999, № 14, issue 4.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СТАДИЙ РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ В РАМКАХ ВТО

Фарид Мадатли,
докторант Азербайджанского Университета Туризма и Менеджмента.

В статье исследуется правовой механизм разрешения международных споров в рамках ВТО. Автор приходит к выводу, что научное исследование основных стадий правового механизма разрешения международных торговых споров в рамках ВТО позволяет получить необходимые теоретические знания и целостное представление в отношении процедур разрешения споров в этой организации. По мнению автора, Азербайджану целесообразно приступить к разработке юридической концепции взаимодействия соответствующих компетентных государственных органов с субъектами хозяйствования при рассмотрении возможности обращения в ВТО для успешного разрешения возможных споров в области международной торговли и оказания услуг.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, ВТО, международное право, споры, разрешение, этап, консультации, третейские группы, апелляционный орган*

LEGAL ASPECTS OF THE STAGES OF DISPUTE RESOLUTION WITHIN THE WTO FRAMEWORK

Farid Madatli,
Doctoral student of the Azerbaijan University of Tourism and Management.

The article investigates the legal mechanism for resolving international disputes within the WTO. The author concludes that a scientific study of the main stages of the legal mechanism for resolving international trade disputes within the WTO allows obtaining the necessary theoretical knowledge and a holistic view of dispute resolution procedures in this organization. According to the author, it is advisable for Azerbaijan to start developing a legal concept of the interaction of relevant competent state bodies with business entities when considering the possibility of applying to the WTO for the successful resolution of possible disputes in the field of international trade and provision of services.

Keywords: *Azerbaijan Republic, WTO, international law, disputes, solution, stage, consultations, panels, appellate body*

ОСНОВНЫЕ ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ДВУСТОРОННИХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ СОГЛАШЕНИЙ

М.А. ЧЫРАГЛЫ,
докторант кафедры Международного
права Юридического факультета
Бакинского Государственного Уни-
верситета.

chiraglimammad@gmail.com

вами, приходится на середину прошлого века. Можно привести несколько причин возникновения необходимости в правовом оформлении инвестиционных отношений между двумя суверенными государствами, однако многие исследователи сходятся

В статье рассмотрены правовые аспекты двусторонних инвестиционных соглашений, заключаемых между государствами с целью поощрения и взаимной защиты капиталовложений. Исследован характер диалогических отношений, вытекающих из таких договоров, проанализированы основные правовые теории, касающиеся юридической природы подобных отношений. Автором рассмотрены особенности двусторонних инвестиционных договоров (ДИД) в качестве международных договоров, а также структура этих соглашений. В статье приведены общие подходы к формированию основных положений ДИД, а также изучены различные правовые модели толкования ключевых понятий, таких как «инвестиции» и «инвестор», и гарантии защиты инвестиций, предоставляемые этими договорами. Изучена практика Азербайджанской Республики на примере Соглашения между Правительством Российской Федерации и Правительством Азербайджанской Республики о поощрении и взаимной защите инвестиций, подписанного 29 сентября 2014 года.

Ключевые слова: право, инвестиции, инвестор, двусторонний инвестиционный договор, гарантии защиты, арбитраж.

Появление двусторонних инвестиционных договоров (ДИД), заключаемых между различными государст-

во мнении, что главная цель заключения подобного рода соглашений состоит в необходимости обеспечения гарантии основных прав иностранных инвесторов, что проявляется в предоставлении полной защиты и безопасности со стороны государства, принимающего инвестиции.

В 1749 году был подписан договор о торговле между королем Франции и королем Дании, в соответствии с которым главы государств обязались сбли-

жить союз между двумя странами. Из положений этого договора выросла идея о возможности выведения сотрудничества на новый уровень посредством предоставления гражданам другого государства тех же условий, которые предоставляются собственным гражданам. Это были предпосылки сложившейся позже практики

подписания «договоров о дружбе, торговле и мореплавании». Эти договоры, которые стали часто использоваться в международных отношениях в 19 веке, включали в себя ряд положений, касающихся обращения с иностранцами и защиты их прав. Со временем, в течение 20-го века, с развитием практики и правовых инструментов, договоры о дружбе, торговле и мореплавании были заменены двусторонними инвестиционными договорами, первый из которых был подписан между Германией и Пакистаном в 1959 году.

Характер отношений между государством и инвестором (так называемые «диагональные отношения») в рамках двусторонних инвестиционных соглашений остается предметом спора между различными исследователями по сегодняшний день. Главный вопрос, возникающий в свете вступления государством в подобные отношения с частным лицом (будь то физическое или юридическое) возникает касательно вопроса привлечения к ответственности в случае нарушения государством своих обязательств. Британские юристы в основном считают, что возникновение отношений между государством и инвестором обеспечивает применение принципов международного обычного права и, что ДИД в данном случае посредством собственных положений, регулирующих эти отношения, способствуют формированию новых принципов международного обычного права. Другие аналитики утверждают, что отсутствие международно-правового регулирования этих отношений заставляет государства подписывать специальные соглашения, которыми они регулируют свои действия

в отношении иностранных инвестиций.

В доктрине существуют два теоретических подхода к правовой природе этих отношений в рамках ДИД. Первая теория, которая названа исследователями «теорией производных прав», основана на доводе о том, что двусторонние соглашения призваны к институционализации и укреплению такого понятия, как «дипломатическая защита». Это свидетельствует о том, что ДИД наделяют частных инвесторов лишь процессуальными правами, то есть в случае нарушения их прав со стороны государства, принимающего инвестиции (государства-реципиента), восстановление нарушенных прав осуществляется со стороны другого государства-стороны двустороннего соглашения, то есть национального государства инвестора. Соглашение, которое является по определению международным договором, заключено между первичными [1, 126] субъектами международного права – государствами, а инвесторы в данном случае выступают в роли бенефициаров принятых государствами на себя обязательств. Несмотря на то, что ДИД по сути регулирует отношения между инвестором и государством, инвестор не получает права вторгаться в сферу межгосударственных отношений и не может выступать в качестве равного субъекта по отношению к государству-реципиенту, даже невзирая на тот факт, что речь идет о привлечении к ответственности за нарушение прав инвестора, которыми он обладает по соглашению.

Вторая теория – «теория прямых прав», построена на тезисе о том, что на осно-

вании заключаемого между двумя государствами соглашения частные инвесторы непосредственно вступают в отношения с государством, которое принимает инвестиции. Это говорит о том, что инвестор наделяется необходимыми процессуальными средствами для понуждения государства в случае нарушения им своих обязательств к восстановлению нарушенных прав. Как верно отмечает Д. К. Лабин, «в этом случае ответственность возникает из причинения вреда, такая ответственность, очевидно, имеет гражданско-правовой характер [2, 217]».

Стоит отметить, что данный подход не является абсолютно новым феноменом в рамках международного права. Так, возможность привлечения к ответственности государства за нарушение своих обязательств схожим образом закреплено в Европейской Конвенции о защите прав и основных свобод человека 1950 г. Конвенцией был учрежден Европейский Суд по Правам Человека, который получил необходимые полномочия для рассмотрения межгосударственных дел, когда «любая Высокая Договаривающаяся Сторона может передать в Суд вопрос о любом предполагаемом нарушении положений Конвенции и Протоколов к ней другой Высокой Договаривающейся Стороной» [5, ст. 33], а также в случае направления индивидуальных жалоб «от любого физического лица, любой неправительственной организации или любой группы частных лиц, которые утверждают, что явились жертвами нарушения одной из Высоких Договаривающихся Сторон их прав, признанных в настоящей Конвенции или в Протоколах к ней» [5, ст. 34].

Доктринальные исследования и практика доказывают важность инвестиционных договоров как правовой рамки для инвестиционных отношений. Как правило, инвестиционные соглашения предлагают иностранным инвесторам защиту своих инвестиций от поведения правительства принимающей инвестиции страны в нарушение договора, такого как осуществление экспроприации в отсутствие компенсации, неприменение дискриминации или режима, который не соответствует обязательствам «справедливого и равного обращения». Инвестиционные соглашения включают в себя как ДИД, так и положения о регулировании инвестиционных отношений в более широких торговых и инвестиционных соглашениях, таких как Североамериканское соглашение о свободной торговле (НАФТА) или Договор к Энергетической Хартии (ДЭХ).

Безусловно, международно-правовая природа двусторонних инвестиционных соглашений не вызывает споров. Эти договоры подпадают под определение понятия «международный договор» в соответствии со ст. 2 Венской Конвенции о праве международных договоров 1969 г., которая закрепляет, что «договор означает международное соглашение, заключенное между государствами в письменной форме и регулируемое международным правом, независимо от того, содержится ли такое соглашение в одном документе, в двух или нескольких связанных между собой документах, а также независимо от его конкретного наименования» [6, ст. 2].

Двусторонний инвестиционный договор, как следует из названия, представляет собой международное соглашение между

двумя суверенными государствами, целью которого является поощрение и защита инвестиций своих хозяйствующих субъектов на взаимной основе на территории каждого из этих государств.

Двусторонние инвестиционные договоры имеют аналогичную для международных соглашений структуру и состоят из преамбулы, в которой могут содержаться цели и задачи, а также принципы сотрудничества между договаривающимися сторонами, основной части, которая представляет собой основное содержание соглашения и заключительной части, где содержатся положения, регулирующие порядок вступления договора в силу, срок его действия и другие условия по усмотрению сторон. Обычно ДИД начинается с провозглашения сторонами цели, которая заключается в необходимости создания благоприятных условий для взаимного поощрения капиталовложений, задачи, которая заключается в укреплении сотрудничества между сторонами, а также обоснование необходимости заключения договора. Например, в преамбуле Соглашения между Правительством Азербайджанской Республики и Правительством Российской Федерации содержится следующее положение: «признавая, что поощрение и взаимная защита инвестиций на основе настоящего Соглашения будут стимулировать приток инвестиций и способствовать развитию взаимовыгодного торгово-экономического и научно-технического сотрудничества, а также деловой инициативы в обоих государствах» [7].

Стоит отметить, что государства, при заключении любого международного до-

говора, который носит характер экономического сотрудничества, прежде всего, преследуют интересы получения экономической выгоды, создания благоприятных условий для собственных граждан, которые смогут извлечь прибыль на основании этого соглашения. Вступая в подобные отношения, каждое государство ставит перед собой задачу экономического развития, что было закреплено и в Хартии экономических прав и обязанностей государств: «Каждое государство несет основную ответственность за содействие экономическому, социальному и культурному развитию своего народа. С этой целью каждое государство имеет право и несет ответственность за выбор целей и средств развития, полную мобилизацию и использование своих ресурсов, осуществление прогрессивных экономических и социальных реформ, а также обеспечение полного участия своего народа в процессе и выгодах развития. Все государства обязаны, индивидуально и совместно, сотрудничать с тем, чтобы устранять препятствия, которые мешают такой мобилизации и использованию [8, ст. 7]».

Основная часть ДИД, как правило, начинается с определения понятий, которые будут использоваться в соглашении. Это присуще большинству международных договоров, когда в них содержатся определения тех основных понятий, на которых основано само содержание договора. Кроме того, как отмечает Д. К. Лабин, «посредством определения таких понятий государства показывают свою степень понимания различных правовых аспектов, например в вопросе об определении на-

циональной принадлежности юридических лиц, тем самым внося свой вклад в стабилизацию теорий, подверженных эволюционному процессу на современном этапе. В этом заключаются новеллистические черты подобных международных договоров» [2, 222].

Прежде всего, стороны будут стремиться дать согласованное определение таким основным понятиям, как «инвестиция», «инвестор», с тем, чтобы четко представлять круг хозяйствующих субъектов – потенциальных инвесторов, и виды капиталовложений, которые будут регулироваться данным соглашением. Большинство государств стремятся закрепить широкий круг ценностей, как материальных, так и нематериальных, в качестве «инвестиций».

Американский модельный двусторонний инвестиционный договор образца 2014 года предусматривает, что инвестиции означают каждый актив, которым инвестор владеет или который он контролирует прямо или косвенно, который имеет характеристики инвестиции, включая такие характеристики, как обязательство в отношении капитала или других ресурсов, ожидание извлечения прибыли или выгоды или принятие риска [9, ст. 1]. В частности приведен перечень материальных и нематериальных благ, которые могут считаться инвестициями:

- предприятие;
- акции, ценные бумаги и другие формы долевого участия в предприятии;
- облигации, долговые обязательства, другие долговые инструменты и займы;
- фьючерсы, опционы и другие производные инструменты;

– контракты «под ключ», строительство, управление, производство, концессия, распределение доходов и другие подобные контракты;

– права на интеллектуальную собственность;

– лицензии, разрешения, разрешительные и аналогичные права, предоставляемые в соответствии с национальным законодательством; а также

– другое материальное или нематериальное, движимое или недвижимое имущество и связанные с ним имущественные права, такие как аренда, ипотека, залоговое удержание и залог.

Как видно из вышеуказанного, американская модель ДИД преследует цель закрепить в соглашении наиболее широкий круг определений, которые будут пониматься как инвестиции для того, чтобы максимизировать возможности своего инвестора в плане получения доступа на рынок государства, принимающего инвестиции. Однако такой подход не воспринимается однозначно со стороны развивающихся государств. Дело в том что, при подписании соглашения о защите и поощрению капиталовложений, развивающееся государство преследует цель получения экономической выгоды, что зачастую становится возможным при допуске иностранных инвестиций в определенные сферы экономики, в то время как привлечение новых иностранных капиталовложений в другие области не будет иметь должной эффективности. Именно по этой причине так называемая процедура прекращения определенных инвестиций имеет особую значимость для таких государств.

Европейская модель двусторонних инвестиционных договоров уже долгое время переживает период трансформации. Раньше любой член Европейского Союза (ЕС) мог самостоятельно на собственных условиях заключить ДИД с государством не из ЕС. В качестве наиболее активного государства того периода можно выделить Германию, которая заключила наибольшее количество подобных соглашений. Тем не менее, к 2012 - 2013 года тенденция на расширение полномочий ЕС добралась и до сферы регулирования иностранных инвестиций. Процедура 2010/0197 «Двусторонние инвестиционные соглашения Государств-членов ЕС с третьими странами: переходное регулирование», принятие которой было лишь вопросом времени со времен подписания Лиссабонского договора, включившего прямые иностранные инвестиции в сферу компетенции ЕС и его институтов, не распространяется на ранее заключенные ДИД, однако оказывает значительное влияние на будущие соглашения. В данной процедуре закреплено желание ЕС постепенно заменить существующие ДИД на новые, которые будут составлены с учетом положений Лиссабонских соглашений 2009 года, причем стороной в новых соглашениях, как на этапе согласования, так и на этапе подписания и надзора за исполнением будет выступать ЕС, а не отдельная страна, что способно вывести ЕС на новый уровень наднациональных полномочий. В рамках ЕС получила распространение практика, в соответствии с которой государства-члены союза заключали ДИД с государством, которое только вступило в ЕС. Стоит отметить, что такие соглашения

были подписаны даже с государствами, в которых некоммерческих рисков, связанных с инвестициями было больше. По мнению Комиссии, разработавшей новую политику ЕС в области защиты инвестиций, заключение таких ДИД не представляется правильным с точки зрения права союза, и эти соглашения должны аннулировать по факту вступления страны в ЕС (хотя и практика арбитражных судов государств-членов союза не всегда сходится в этом, в некоторых случаях принимаются решения о неправомерности подобного аннулирования того или иного соглашения).

В европейской модели ДИД применяется отличный от американской модели подход в том, что касается определения понятия «инвестиции». Здесь так же используется довольно широкий круг тех или иных благ, однако в конечном итоге защита предоставляется только тем, которые одобрены со стороны государства-реципиента.

Для того, чтобы определить практику нашей страны в отношении восприятия того, что подразумевает под собой «инвестиции», обратимся к вышеупомянутому межправительственному соглашению между РФ и Азербайджанской Республикой. В статье 1 Соглашения инвестиции определены как «все виды имущественных ценностей, которые вкладываются инвестором государства одной Договаривающейся Стороны на территории государства другой Договаривающейся Стороны в соответствии с законодательством государства последней Договаривающейся Стороны, и в частности:

а. движимое и недвижимое имущество, а также вещные права;

б. доли, акции или другие формы участия в капитале коммерческих организаций, а также облигации;

в. право требования по денежным средствам, вложенным для создания экономических ценностей, или по договорам, имеющим экономическую ценность и связанным с инвестициями;

г. исключительные права на объекты интеллектуальной собственности (авторские права, права на топологии интегральных микросхем и базы данных, патенты, промышленные образцы, модели, товарные знаки или знаки обслуживания, технологию, информацию, имеющую коммерческую ценность, и ноу - хау);

д. права на осуществление предпринимательской деятельности, предоставляемые в соответствии с законодательством Договаривающейся Стороны, на территории государства которой осуществляются инвестиции или по договору, включая, в частности, права, связанные с разведкой, разработкой, добычей и эксплуатацией природных ресурсов» [7, ст. 1].

Инвестиционные договоры, как правило, являются инструментами, единственной функцией которых является защита иностранных инвесторов и их активов, а не наложение на них юридических обязательств. Хотя положения различных ДИД могут отличаться между собой и развиваться с течением времени, они, как правило без исключения, предусматривают репатриацию прибыли и других средств, связанных с инвестициями, за-

щиту от менее благоприятного режима, чем тот, который предоставляется местным инвесторам и / или инвесторам из третьих стран (национальный режим и режим наиболее благоприятствуемой нации соответственно), некоторые стандарты абсолютной защиты, «справедливый и равный режим» и «полная защита и безопасность», а также обязательство выплаты компенсации в случае национализации или экспроприации.

В качестве основных стандартов защиты прав инвесторов можно привести следующие гарантии, которые содержатся в большинстве ДИД:

1) Справедливое и равное обращение – арбитражные суды не дали должного толкования, что эта защита подразумевает собой на практике. Например, для некоторых арбитров существует «несправедливое» отношение в том, что касается отказа в правосудии со стороны местных судов или в случаях, когда административные органы действовали недобросовестно или подвергали инвесторов преследованию или допускали по отношению к ним дискриминационное обращение. Толкование не однозначно. Арбитры часто интерпретируют положение о справедливом и равноправном обращении как обязательство защищать «законные ожидания» инвесторов, даже если значение, которое следует придать этой концепции, не нашло своего окончательного согласования. В то же время, в соответствии с подобным положением по ДИД, государство-реципиент обязуется не предпринимать дискриминационных и необоснованных действий в отношении иностранного инвестора и его капиталовложений.

2) Полная защита и безопасность - принимающее государство должно обеспечить защиту для любого имущества или активов, принадлежащих иностранному инвестору.

3) Национальный режим - согласно положению о национальном режиме, иностранные инвесторы и их инвестиции должны рассматриваться так же, как и местные инвесторы (или инвестиции), то есть наравне с собственными гражданами. Вместе с тем, во многих случаях государства оставляют за собой право определять сферы экономической деятельности, к которой будет применяться данный режим. Подобное регулирование осуществляется в виде права изъятия той или иной сферы из действия положения о национальном режиме. Так, например, в рассматриваемом Соглашении между Азербайджанской Республикой и РФ стороны договорились о том, что каждая из сторон «сохраняет за собой право применять и вводить в соответствии с законодательством своего государства изъятия из национального режима в отношении инвесторов государства другой Договаривающейся Стороны и их инвестиций» [7, ст. 3].

4) Режим наиболее благоприятствуемой нации (НБН) - режим НБН гарантирует, что иностранные инвесторы и их инвестиции получают режим, сопоставимый с режимом, который предоставляется инвесторам (или инвестициям) из третьих стран. Защита от прямой или косвенной экспроприации - как правило, договоры защищают инвесторов от прямой или

косвенной экспроприации, обязывая принимающее государство выплачивать полную компенсацию за любые инвестиции, которые подверглись экспроприации со стороны государства. Вместе с тем, данный режим не распространяется на преимущества, предоставляемые гражданам третьих стран в связи с участием в зоне свободной торговли, в определенных интеграционных объединениях государств, а также в соответствии с положениями договоров, регулирующих вопросы налогообложения.

5) Свободное перемещение денежных средств - иностранные инвесторы имеют право репатриировать все средства, связанные с инвестициями (прибыль, дивиденды, проценты, расходы и другие доходы от прироста капитала).

Помимо вышеперечисленного, в качестве защиты иностранных инвестиций предоставляются гарантии защиты от экспроприации собственности, компенсации за изымаемую собственность, а также гарантия урегулирования споров посредством международного арбитража.

Последнее по праву представляет собой мощный международный механизм урегулирования споров, который обеспечивает защиту, предусмотренную в ДИД, в том смысле, что он позволяет инвесторам добиваться компенсации в арбитражном суде против государства-реципиента, если они считают, что оно не соблюдало положения договора о защите. Как правило, инвестор и государство назначают по арбитражу, а третий арбитр выбирается на основе взаимного согласия или через соответствующий надзорный орган. Инвесторы

могут оспаривать все формы действий правительства, включая новые налоговые обязательства, административные решения, законы и многое другое. И, возможно, самое главное, инвесторы могут требовать возмещения финансовых потерь в результате несоблюдения условий договора. Хотя ДИД являются межгосударственными договорами, они открывают путь для арбитража между инвесторами и государством. Через арбитражный механизм ДИД инвесторы могут применять положения договора без необходимости полагаться на свое национальное государство для защиты своего дела вместо них (как того требует система ВТО или традиционные формы дипломатической защиты, используемые для защиты иностранных граждан и имущества, принадлежащего иностранцам). Другими словами, когда инвестор считает, что к нему не было применено «справедливое и равное отношение» или другая форма защиты, гарантированная договором, он может подать иск против принимающего государства в международный арбитражный суд.

Нет ни одного трибунала или органа, который бы рассматривал такие дела; они устанавливаются в каждом конкретном случае в соответствии с несколькими правилами процедуры. Большинство инвестиционных договоров предлагают более одной формы арбитража, предоставляя инвесторам возможность выбрать ту, которая им подходит. Этот выбор может иметь важные последствия, поскольку правила процедуры различаются, особенно в том, что касается степени конфиденциальности. Арбитражные процедуры в

ДИД имеют ряд особенностей, в первую очередь, отсутствие прозрачности. Действительно, ничто не обязывает стороны или сам арбитражный орган обнародовать процедуры. Кроме того, некоторые процедурные правила устанавливают серьезные барьеры для раскрытия той или иной информации, даже если одна из сторон (инвестор или государство) желает раскрыть определенную информацию [3, 15].

Во многих странах инвестиционные договоры подвергаются интенсивному политическому, экономическому и юридическому анализу, становятся предметом политических дискуссий. Сама система инвестиционных договоров была подвергнута многими исследователями критике за чрезмерную фрагментацию [4, 245]. Однако нельзя не учитывать тот факт, что это область международных отношений, которая получила свой импульс развития относительно недавно, многие положения, регулирующие эти отношения, все еще находятся в форме обычно правовых норм, что в современной практике затрудняет их широкое применение. Влияние ДИД на непосредственный процесс осуществления капиталовложений остается в центре внимания, как на практике, так и в теоретических исследованиях. Принимая во внимание повышенную роль иностранных инвестиций в развитии экономик государств, совершенствование ДИД, которые являются правовой рамкой реализации иностранных инвестиций, должно носить приоритетный характер.

Список литературы:

1. Международное право: учебник/отв. ред. А. Н. Вылегжанин. – М.: Высшее Образование, Юрайт- Издат, 2009.
2. Международное право по защите и поощрению иностранных инвестиций/Д.К. Лабин. – М.: Волтерс Клувер, 2008.
3. «Права человека и двусторонние инвестиционные договоры. Роль прав человека в инвестиционном споре между государством и инвестором». /Л. Э. Петерсон, Библиотека и Национальный архив Квебека, 2009. Национальная библиотека Канады, 2009.
4. Перспективы бизнеса и финансов ОЭСР 2016 года. Глава 8. Влияние инвестиционных соглашений на компании, акционеров и кредиторов.
5. Европейская Конвенция о защите прав и основных свобод человека, 1950 г.
6. Венская Конвенция о праве международных договоров, 1969 г.
7. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Азербайджанской Республики о поощрении и взаимной защите инвестиций от 29.09.2014.
8. Хартия экономических прав и обязанностей государств от 12 декабря 1974 г.
9. Модельный двусторонний инвестиционный кодекс США 2012 г.

İKİTƏRƏFLİ İNVESTİSİYA SAZIŞLƏRİNİN ƏSAS HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ

Çıraqlı M. A.

**Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin
Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının doktorantı**

Məqalədə sərmayələrin təşviqi və qarşılıqlı qorunması məqsədilə dövlətlər arasında bağlanan ikitərəfli sərmayə sazişlərinin hüquqi aspektlərinə toxunulmuşdur. Belə müqavilələrdən yaranan diaqonal əlaqələrin təbiəti araşdırılmış, belə əlaqələrin hüquqi xarakterinə dair mövcud olan əsas hüquqi nəzəriyyələr təhlil edilmişdir. Müəllif ikitərəfli sərmayə sazişlərinin (İSS) beynəlxalq müqavilələri kimi xüsusiyyətləri, eləcə də bu müqavilələrin strukturunu qiymətləndirmişdir. İSS-nin əsas müddələrinin formalaşdırılmasına dair ümumi yanaşmalar təqdim edilmiş, həmçinin "sərmayələr" və "sərmayəçi" kimi əsas anlayışların şərh edilməsi üçün müxtəlif hüquqi modellər və bu müqavilələrlə nəzərdə tutulan sərmayələrin qorunması üçün verilən təminatlar araşdırılmışdır. Azərbaycan Respublikasının təcrübəsi Rusiya Federasiyası Hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında 2014-cü il 29 sentyabr tarixində imzalanmış Sərmayələrin təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında Sazişin nümunəsi əsasında öyrənilmişdir.

Açar sözlər: *sərmayə, sərmayəçi, ikitərəfli sərmayə sazişi, qorunma zəmanətləri, arbitraj.*

НЕКОТОРЫЕ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ С ДРУГИМИ СТРАНАМИ

Дильбер Мамедова,
докторант Азербайджанского государственного экономического университета.

В данной статье рассматриваются вопросы о важности и особенностях состояния и развития международных экономических отношений в условиях глобализации и интеграционных процессов. Одновременно затронуты отдельные проблемы, касающиеся формирования и укрепления нового международного экономического порядка, возникновения отдельных отраслей и под-отраслей права.

Ключевые слова: Азербайджанская Республика, международная торговля; глобализация; международное экономическое право; природные ресурсы и естественные богатства; равноправное, взаимовыгодное экономическое сотрудничество и партнёрство, и др.

Углубление интеграционных процессов в современных международных экономических отношениях, возрастающая степень торгово-экономической взаимозависимости и взаимодействия государств условиях их глобализации, развития всемирного хозяйства и некоторые другие факторы, имеют своим результатом

не только новые формы этих отношений, сотрудничества и партнёрства, но также усложнение механизма их правового регулирования.

Возникающие в связи с этим новые правовые нормы и институты вносят важные дополнения в существовавшие ранее правовые отрасли, например, «Международное экономическое право», приводят к образованию новых отраслей или под-отраслей например, «Международное торговое право», или «Международное транспортное право» (1).

Естественно, определённые процессы оказывают серьёзное воздействие на систему права, регулирующую международные экономические отношения. А поскольку усложнение предмета правового регулирования является причиной появления новых правовых комплексов, то возникает вопрос о дальнейшем усовершенствовании самой системы правового регулирования этих отношений.

Международное регулирование торговых отношений обычно рассматривается как система норм, институтов и принципов, входящих в систему международного экономического права и, возможно, до-

стигших в своей совокупности уровня подотрасли. Наряду с этим, система торговых отношений, можно отметить, находится в тесном взаимодействии с некоторыми другими системами, или подсистемами, например, с международной финансовой и/или инвестиционной и некоторыми другими.

Этому способствует ряд обстоятельств, которые требуют подробного рассмотрения. Во-первых, имеется в виду тесная взаимосвязь самого между-народного экономического права с современным международным правом, что видно из содержания их общих и специальных норм и принципов.

Кроме того, очевидна близость и взаимодействие, как с системой международных экономических отношений, так и с системой международного разделения труда. При этом примечательно, что значительная общность предмета регулирования, характерная как для международного экономического права, так и международного торгового права с высоким уровнем соответствия их внутренних структур и их взаимосвязь со структурой международных экономических отношений.

Краткая история затронутых проблем связана с тем, что изначально основополагающим международно-правовым актом, закрепившим положения о необходимости развития равноправных и взаимовыгодных экономических отношений государств, является Устав ООН. В его преамбуле отмечено, что цели участников этой Организации состоят, в частности, в том, чтобы «использовать международ-

ный аппарат для содействия экономическому и социальному прогрессу всех народов».

Деятельность ООН, как отмечается в ст. 55 её Устава, должна преследовать цель «создания условий стабильности и благополучия, необходимых для мирных и дружественных отношений между нациями, основанных на уважении принципа самоопределения народов». ООН обязана содействовать «повышению уровня жизни, полной занятости населения и условиям экономического и социального прогресса и развития». Для достижения этих целей все члены ООН, согласно ст. 56, обязаны «предпринимать совместные и самостоятельные действия». В сотрудничестве с ООН эти статьи имели особое значение для народов слаборазвитых стран, пострадавших в своё время от колониального гнёта и для их борьбы за самостоятельное экономическое и политическое развитие.

Азербайджанское государство после обретения своей независимости приложило, и продолжает прилагать настойчивые усилия к тому, чтобы обеспечить проведение в жизнь цели и принципы, провозглашённые в Уставе ООН и играющего значительную роль в регулировании современных международных экономических отношений. Однако, время свидетельствует о том, что представляя собой нормы международного права и устанавливая лишь общие, широкие рамки отношений государств, уставные нормы всё же недостаточны для урегулирования всей совокупности международных торгово-экономических отношений.

Примечательно и то, что основные принципы современного международного права нашли свое отражение в многосторонних экономических договорах и соглашениях, чему способствовал рост и развитие международных экономических отношений. Укрепление экономики развивающихся стран привели к постановке в ООН проблем, связанных со всем комплексом внешнеэкономических связей. Разработка, принятие и реализация принципов, регулирующих международные экономические отношения, характеризуется рядом обстоятельств и особенностей экономической жизни, составной частью которой является международная торговля.

Общепризнанно, что каждое государство, в частности, обладает полной самостоятельностью при осуществлении своей внешнеэкономической деятельности. Политические и правовые принципы, а также формы регулирования внешнеэкономических отношений составляют предмет внутригосударственной компетенции. Исследование экономических аспектов формирования этих принципов позволит более конкретно раскрыть их содержание (2).

Что касается современной внешнеэкономической деятельности государств, то она отличается развитием и противоборством двух тенденций: протекционизма и либерализации. Особенность заключается в том, что каждое из этих направлений преобладает в определенные периоды развития региональной и мировой торговли. Так, если в 50-60-е годы прошлого столетия преобладали тенденции к либерализации, то в 70-90-е годы прокатилась

волна так называемого нового протекционизма.

Характерно и то, что структура ресурсов и уровень технологических знаний каждой страны различны, поэтому они должны производить определенные товары с разными реальными издержками и производить те товары, которые относительно ниже издержек в других странах. При этом необходимо также обменивать товары, на которых она специализируется, на продукты других стран. В этом случае мир мог бы в полной степени использовать определённые преимущества, и каждая страна, осуществляющая внешнеэкономическую деятельность, могла бы получить реальный доход от использования того объема ресурсов, которыми оно располагает.

Эти и другие обстоятельства свидетельствуют о том, что протекционизм следует рассматривать как определённый барьер на пути свободной торговли, который уменьшает или сводит на - нет выгоды от специализации производства товаров. Если страны не могут свободно торговать, они должны перебросить ресурсы с эффективного (с низкими издержками) их использования на неэффективное производство в целях удовлетворения своих различных экономических потребностей.

Другая из особенностей заключается в том, что из выгод от свободной торговли является то, что последняя стимулирует конкуренцию и ограничивает монополию. Возросшая конкуренция иностранных фирм заставляет местные фирмы пере-

ходить к производственным технологиям с наиболее низкими издержками, что вынуждает их также вводить новшества, используя новые методы производства, и таким образом содействовать экономическому росту. Вместе с тем, свободная торговля предоставляет потребителям возможность выбора из более широкого ассортимента продукции. Причины, по которым следует отдать предпочтение свободной торговле, в сущности, те же по которым необходимо стимулировать конкуренцию. Поэтому подавляющее большинство специалистов оценивают свободную торговлю как экономически обоснованное явление (3).

Однако существуют определённые доводы в пользу протекционизма, касающиеся, главным образом, проблем с пошлинами, к примеру:

а) так называемые защитные пошлины нужны для сохранения и усиления отраслей, выпускающих стратегические товары и материалы, которые необходимы для обороны или ведения войны,

б) увеличение внутренней занятости, поскольку пошлины увеличивают чистый экспорт и поэтому создают новые рабочие места,

в) необходимость диверсификации ради стабильности; отправным моментом является то, обстоятельство, что доходы высокоспециализированных экономик, например, нефтяной экономики арабских стран, или ориентированной на производство кожи и мяса экономики Австралии, по-существу, зависят от международных рынков, поскольку защита по-

шлинами и квотами необходима в этих странах для стимулирования промышленной диверсификации, (как следствие, уменьшения зависимости от конъюнктуры на мировых рынках видов продукции),

г) защита «молодых» отраслей /такие пошлины необходимы для того, чтобы дать возможность утвердиться новым отраслям отечественной промышленности, / защита молодых национальных фирм от жесткой конкуренции более зрелых позволяет отраслям окрепнуть и стать эффективными производителями,

д) защита от демпинга и другие аргументы, которые, безусловно, имеют определенные экономико-правовые основания, имеющие для менее развитых в экономическом отношении стран большее значение,

е) необходимость обеспечения самообороны, /аргумент этот скорее имеет военно-политический, чем экономический характер/, и др.

Неслучайно немецкий экономист Х.Шредер отмечал, что "вхождение стран СНГ в мировой рынок, невозможно без торговых льгот, протекционистских мер и широкой технической поддержки." В свою очередь, М. Пембро напоминает, что свобода торговли "невозможна без предосторожностей, потому что слепое приращение этого правила быстро привело бы к подчинению «слабых» стран «сильным», к возникновению объективной ситуации экономического "колониализма", невыносимой для стран" (4).

Как показывает опыт развития международных экономических отношений

государств, снижение уровня таможенной защиты вовсе не означает ликвидации их регулирования. Современная система этих отношений приобрела более гибкий характер в связи с расширением использования новейших средств и методов протекционистской защиты. Кроме того, протекционизм приобрел специфический региональный характер, принял форму создания новых и расширения старых интеграционных группировок.

По мнению В.В. Шмелева, соглашение об ассоциации почти 60 развивающихся стран Африки, Карибского бассейна и Тихого океана, заключенное с ЕС на базе Ломейских соглашений в семидесятые годы, фактически означало льготный режим налогообложения одной группы развивающихся стран в противовес всем остальным (5). Примечательно, что в те годы наметилось создание новых, замкнутых экономических групп развивающихся стран Африки, Азии и Латинской Америки. Результатом этой тенденции стало постепенное "размывание" принципа равенства всех участников внешнеэкономической деятельности, воплощенного в системе "режима наибольшего благоприятствования".

Данные подходы находят определенное отражение и в практике заключения современных международных экономических договоров. Так, например, в Соглашении между Правительством Азербайджанской Республики и Правительством Республики Казахстан о поощрении и взаимной защите инвестиций 1996г. в ст. 4 (п. п. 1, 2) говорится о том, что «инве-

сторам Договаривающихся Сторон предоставляется режим наибольшего благоприятствования».

Однако, в этой же статье (п. 3) отмечается, что "положения п. п. 1, 2 этой статьи не истолковывают с тем, чтобы обязать одну Договаривающуюся Сторону распространить на инвесторов другой Договаривающейся Стороны, вытекающие из: а) любого таможенного союза (или зоны свободной торговли), или подобных международных Соглашений, которые влияют на инвестиционный режим сотрудничества или другие формы регионального сотрудничества, участником, которых любая Договаривающаяся Сторона является или может стать; б) любого международного Соглашения или договоренности, которые касаются полностью или частично налогообложения.

Характерно, что в пределах новых экономических договоренностей имело место либерализация обмена, т.е. вводятся особые специфические условия внутри регионального, внешнеэкономического (внешнеторгового) обмена; а в отношениях с третьими странами возникало усиление дискриминационного режима.

На глобальном уровне определенное значение приобрели и правила протекционистского регулирования. Например, это относится к применению так называемых "развязывающих оговорок", позволяющих повышать таможенные пошлины в случае нанесения значительного ущерба национальной промышленности, пострадавшей от импорта иностранных товаров. Место таможенных пошлин заняли меры нета-

рифного протекционизма и, прежде всего, количественные ограничения, стандарты, технические условия, нормы экономической безопасности и т.д., действие которых носит избирательный характер (6).

Однако, по мнению многих исследователей, равнодействующей тенденцией, направлением развития считается либерализация мировой торговли (7) при большой гибкости протекционистский барьеров. Новые формы протекционизма потребовали активизации деятельности международных организаций, на которые легли функции контроля за разработкой этих форм и практикой их претворения в жизнь.

"Режим наибольшего благоприятствования" формулировался, как обязательства стран-участниц устанавливать на взаимно поставляемые товары пошлины не выше тех, которые были установлены по отношению к любой третьей стороне (8) Этот декларируемый тезис, однако, допускал определённые исключения в случаях создания специальных экономических (интеграционных) группировок.

Второй принцип касался признания правомерности применения средств внешнеторгового регулирования. Ранее, как известно, признавались пошлины в качестве единственного, приемлемого средства; все остальные формы и методы применяться не должны были, а в тех случаях, когда их применение осуществляется, это должно было носить временный характер и обосновываться исключительными обстоятельствами.

Как известно, в такой ситуации ГАТТ (ВТО) не рекомендовал странам-участницам использовать квоты, а также экспортные или импортные лицензии; существовал перечень возможных исключений, когда введение количественных ограничений становилось приемлемым и возможным. Сюда относились случаи применения программ регулирования сельскохозяйственного производства, нарушения равновесия платежного баланса. Аналогично негативным являлось отношение к таким государственным мерам, как стимулирование производства с помощью налоговых льгот, программ регионального развития и помощи и т.д. Эти меры не допускались к использованию в тех случаях, когда это вело к дискриминации стран-участниц соглашения.

Наконец, следующий важнейший аспект касался принципов принятия решений и действий, в частности, отказа от односторонних действий в пользу переговоров и консультаций. Страны-участницы брали на себя обязательство не осуществлять односторонние действия, связанные с ограничением свободы торговли; все решения принимались только в процессе взаимных торговых переговоров в рамках известных раундов. Создание ВТО предусматривало осуществление регулярного контроля над политикой стран-участниц и соблюдением принятых решений, основанных на принципах международного права.

Кроме ГАТТ/ВТО (9) кодификация принципов международного экономического права проводилась в рамках ЮНК-

ТАД. Небезынтересно напомнить, что в 1964 г. на 1-ой сессии Конференции ООН по торговле и развитию был принят Заключительный акт, включающий в себя основные принципы современной международной торговли. Несмотря на то, что этот Акт не имел обязательной международно-правовой силы, он был облачен в форму договора (соглашения) и носил декларативный характер, отражал мнение большинства стран-участниц современных экономических, в том числе, и во внешне-торговых отношениях.

Значение и высокий уровень актуальности этого Акта в том, что он, по существу, 1) определил содержание принципов современных международных торгово-экономических отношений и основы их правового регулирования, 2) закрепил положение, согласно которому развитие справедливой и взаимовыгодной торговли может содействовать повышению жизненного уровня, полной занятости и быстрому экономическому прогрессу во всех странах мира, 3) указал на то, что экономические отношения между странами, включая торговые, должны основываться на уважении принципов суверенного равенства, невмешательства во внутренние дела других государств и другие положения.

В мае 1974 г. Специальный комитет подготовил два проекта резолюций Генеральной Ассамблеи ООН: "Декларация об установлении нового международного экономического порядка" и "Программа действия установления нового международного экономического порядка", которые

были одобрены подавляющим большинством государств.

В этих документах, как отмечалось ранее, необходимо выделить следующий важный момент: программа становления нового международного экономического порядка, в общем, имела прогрессивный характер. Она преследовала цель общей демократизации международных экономических отношений, ограничения власти монополий, создание более благоприятных внешнеэкономических условий для освободившихся государств, имевших в последствии первостепенное значение и для стран СНГ, включая Азербайджанскую Республику.

Программа становления нового экономического порядка была ориентирована, преимущественно, на изменение внешних условий для развивающихся стран, исходила из того, что преодоление отсталости не может быть осуществлено без прогрессивных социальных преобразований в развивающихся странах, без рационального использования имеющихся ресурсов, способствовала демократизации всей системы международных экономических отношений.

9 декабря 1974 г. Генеральная Ассамблея ООН приняла "Хартию экономических прав и обязанностей государств", также признанная Азербайджанской Республикой. В её ст. 1, называемой "Основы международных экономических отношений", отмечалось, что экономические, политические и другие отношения между государствами будут регулироваться широко

известными, фундаментальными международно-правовыми нормами и принципами.

В том числе был зафиксирован целый ряд экономических принципов, например, принцип свободного осуществления полного суверенитета над всеми своими богатствами, природными ресурсами и экономической деятельностью, право на их владение, использование и эксплуатацию, и др.

Очевидно, что все государства должны также сотрудничать и иметь партнёрские отношения, в частности, в вопросах постепенного устранения препятствий на пути торговли и улучшения международных условий для осуществления мировой торговли, предпринимать не только координированные усилия, направленные на справедливое решение проблем торговли всех стран, с учетом конкретных проблем торговли развивающихся стран. Но и меры, обеспечивающие дополнительные выгоды для международной торговли развивающихся стран с тем, чтобы достичь существенного увеличения их валютных поступлений, диверсификации их экспорта, ускорения темпов роста торговли с учетом нужд развития.

Важны также увеличения возможностей участвовать в расширении мировой торговли и в получении выгод от такого расширения посредством в возможно большей степени существенного улучшения условий доступа на рынки товаров, представляющих интерес для развивающихся стран. и в случае необходимости -

посредством принятия мер, направленных на установление стабильных, справедливых и выгодных цен на сырьевые товары.

В соответствии с широко признанными международно-правовыми актами современности можно обобщить основные нормы и принципы международных экономических отношений, внешнеэкономической деятельности. К ним относятся, в частности, такие принципы, как а) свобода выбора социально-экономической системы; б) свобода выбора формы организации внешнеэкономических связей; в) недопустимости экономической дискриминации; г) неотъемлемого суверенитета государств над естественными ресурсами; д) развития торгового, экономического, научно-технического сотрудничества, е) уважения международных обязательств, и др.

К примеру, принцип свободы выбора социально-экономической системы развития, закреплённый азербайджанским государством в Конституции, вытекает из таких основных принципов международного права, как суверенитет государств, равноправие и самоопределение народов, невмешательство во внутренние дела государств, запрещение применения силы или угрозы силой. В современную эпоху этот принцип приобрел особое значение для всех государств, преимущественно, для «молодых» и новых развивающихся стран, ведущих борьбу за укрепление политической независимости и завоевание экономической самостоятельности (8), что в полной мере относится к Азербайджанской Республике.

Что касается смысла следующего принципа, то он связан с ситуацией, когда при осуществлении международного экономического сотрудничества каждое государство свободно выбирать формы организации своих внешнеэкономических отношений, т.е. определять способы и направления экономического сотрудничества, самостоятельно заключать двусторонние и многосторонне соглашения в интересах международного экономического сотрудничества.

Третий принцип имеет также важное значение в правовом регулировании международных экономических отношений, поскольку является обязательной правовой нормой, вытекающая из концепции равноправия государств и не требует договорных обязательств о запрещении дискриминации. Выработка данного принципа связана с имеющими место в практике международной жизни отдельными нарушениями равноправия при установлении экономических отношений.

Следует, однако, подчеркнуть, что принцип равноправия в международных экономических отношениях не исключает правомочность установления государством ограничительных мер в области внешней торговли, но с тем условием, что подобные действия применяются ко всем государствам, иначе этот шаг будет означать грубое нарушение принципа недопустимости экономической дискриминации государств.

Для Азербайджана, обладающего большими запасами природных ресурсов, юридическое признание и оформление данного

принципа в многосторонних и двусторонних экономических соглашениях является принципиальным вопросом. Примечательно, что за принятие данного положения всегда выступили все развивающиеся страны, даже те, которые были сильно зависимы в экономическом плане и связаны различного рода политическими и экономическими договорами.

Анализ этого принципа свидетельствует об обязательствах, которыми должны руководствоваться государства. В частности, это обязанность государств не только сотрудничать, но иметь партнёрские отношения в экономической, технической и торговой областях, в интересах содействия экономическому росту (10). Еще до юридического оформления этого принципа в универсальных договорах он стал основополагающим в региональных и двусторонних соглашениях Азербайджанской Республики.

В нём зафиксировано, что в духе тесного сотрудничества стороны согласились консультироваться друг с другом по требованию соответствующих властей с целью обеспечения соблюдения договорных принципов и выполнения условий и некоторые другие принципы.

Они имеют приоритетное значение в договорных отношениях Азербайджанской Республики, поскольку с их помощью, как показало время, значительно возрос поток иностранных инвестиций в её экономику.

Так или иначе, вышеприведенный анализ свидетельствует о том, что наше го-

сударство в своей внешнеэкономической деятельности руководствуется как основными, так и специальными принципами международного права. Как представляется, эффективность реализации этих принципов будет зависеть не только от внутренних экономических факторов развития страны, но и от темпов вхождения её в международные экономические объединения и организации, от участия и активности в мировых интеграционных процессах.

Неслучайно для Азербайджанской Республики, как и для других новых суверенных государств на постсоветском пространстве, торгово-экономические связи с другими государствами являются не только актуальными, но и приоритетными во всей системе современных международных экономических отношений.

Список использованной научной литературы:

1. Подробнее см. Богуславский М.М. Международное экономическое право. М.: Изд-во «Международные отношения», М., 1986, с. 30-31; Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации, М., 2003, с. 94-96; о н ж е, Право Всемирной торговой организации (ВТО), М., 2014, с. 19-21; Э.А. Алиев, О.Ф. Эфендиев. Международное транспортное право и его институты. Изд-во «Гюнаш» Баку. 2016 и др.
2. См., например, Док. ООН – ТД/364/Рев.1. Доклад и приложения. Н.-Й. 1993, с. 253.
3. Об этом см. Солоницкий А. Мировое хозяйство: характер разнородности и задачи интеграции // Мировая экономика и международные отношения. №2, 1991, стр. 12-14; Торгово-экономические связи и вопросы международного частного права. Сборник научных трудов. Под ред. Лебедева С.Н., Кабатов В.А.. М.: МГИМО. 1990, стр. 45 и др.
4. Пейро Мишель. Международные экономические, валютные и финансовые отношения. М.: «Прогресс - Универс», 1994. Стр. 478
5. См. Шмелёв В.В. Расчётные операции банков в российской и иностранной валютах". Учебное пособие, М. 2004, Изд. ГАСИС стр. 35
6. Фомин В.В. ООН и международная торговля: правовые вопросы. М., 1971, с. 44-45
7. Об этом подробнее см., например, Эфендиев О.Ф. Некоторые международно-правовые аспекты либерализации мировой торговли // Международное право. № 1. 1998. Баку, стр. 3-12; Оболенский В.П. Либерализация и протекционизм в международной торговле // Российский внешнеэкономический вестник. № 3. 2013, стр. 1-16;
7. Шкутько О.Н. Многостороннее регулирование торговых отношений: потенциал и возможности трансформации // Экономический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов (на украинском яз.) Киев. Выпуск № 37/1. 2018, стр. 32-39 и др.
8. Лисовский В.И. Международное торговое и финансовое право. М. Изд-во «Высшая школа». 1974; Богуславский М.М. Международное экономическое право, М.: Изд-во «Международные отношения». 1986; Давыдов О.Д. Внешняя торговля: время перемен. М.: «Марко Медиа». 1996; Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации. Изд-во «Международ. отнош.». М., 2003 и др.
9. Подробнее см., например, у к а з. с о ч. Шумилова В.М.; Эфендиев О.Ф., Алиев Э.А. Внешнеэкономическая деятельность современного Азербайджана. Изд-во «Зардаби». Баку, 2007 и др.
10. См., к примеру, Эфендиев О.Ф.. О проблематике сотрудничества и партнёрства в международном праве // Транспортное право. Баку. № 4. 2005, с. 6-21.

ELECTION RIGHTS-THE INTEGRAL PART OF POLITICAL RIGHTS AND THE IMPLEMENTATION OF THAT RIGHTS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Nihal Nuri.

The Article analyses election rights as a part of civil and political rights and reveals the interrelation of this set of rights. Issues related to the international sources of civil and political rights are addressed as well. Furthermore, legislation of the Republic of Azerbaijan in the field of political rights is within the coverage of this Article. International standards of electoral process and implementation of these standards into legislation of the Republic of Azerbaijan are also the constituent element of the research.

Key words: “suffrage”, “human rights”, “constitution”, “international standards”, “democracy”, “civil and political rights”, “election rights”.

Civil and political rights are vested rights of individuals through which persons protect their freedom and consummate their political purposes. That set of rights (first generation of human rights or “so-called” negative rights) include but not limited to the protection from discrimination, freedom of thought, election rights, freedom of peaceful assembly, freedom of association, freedom of speech, right to petition and etc.[9] Each and every of these rights is in harmony with the very nature of human being and is devoted to different aspects of its existence. Because consciously decision-making, living in a collective (instead of living alone), having a unique and distinctive

character stems from the creation of human. These peculiarities establish parallels with the mentioned rights (remarkably, with the election rights). Having said that, election rights play a key role in the realization of political rights. That are the principal rights that foster individuals to influence the political system. These rights are considered as “trumps” for the individual against the community. [12] The right to vote and the right to stand for election are the constituents of the election rights. Despite elections rights are individual rights, it does not result in substantial changes, if not being realized by plurality. [8] Human rights, and as a subset of these rights civil and political rights have seen an unprecedented evolution since the end of World War II. This set of rights have been enshrined in various international treaties and conventions (Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), European Human Rights Convention (ECHR), Charter of the Organization of American States, African Charter on Human and Peoples’ Rights) during the post world war period. As a first internationally adopted human rights document, Universal Declaration of Human Rights recognizes the importance of free and fair elections (Article 21) in ensuring the fundamental right of individuals. This notion is reiterated in the International Covenant on Civil and Political Rights, which in terms (Article 25) says “every citizen shall have the right and the opportunity without any distinctions

mentioned in Article 2, a) to take part in the conduct of public affairs, directly or through freely chosen representatives, b) to vote and to be elected at genuine periodic elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret ballot, guaranteeing the free expression of the will of the electors and c) to have access, on general terms of equality, to public service of his country.” The right to take part in the conduct of public affairs and, the right to vote and to be elected to government are at the core of democratic governance. [10] Article 2 of the ICCPR declares that each state party will respect and ensure these rights to all individuals within its jurisdiction without any distinction, such as race, religion, color, language, sex, political opinion, national origin, birth, property or other status. This article prevents party states from denial of listed rights whether intentionally or negligently. However, in some cases that rights may be restricted due to legal and justified requirements (e.g. national security). These restrictions are supposed to be proportionate to the reasons behind them. [13]

Each of the above-mentioned treaties contains relevant provisions regarding political rights, including election rights. These conventions impose responsibilities on party states (sometimes, even on non-party states as well) regarding enshrined rights. This nuance clearly qualifies the treaties as an international source of civil and political rights in respective regions. [11]

As we know, election rights are consummated through electoral process and during election period various civil and political rights involve. Therefore, it would be appropriate to consider realization of election rights by evaluating associated freedom and

rights. Other political rights together with election rights constitute a single system that satisfies individuals’ moral and legal demands. If we analyze the relations between that rights, we will see how these rights are reciprocally linked to each other (especially during electoral process):

– Principle of freedom from discrimination, as stated in the article 14 of the European Convention on Human Rights, ensures the equal participation of every individual (universal suffrage) in political sphere without any distinction. In return, maintaining the universal suffrage during elections results in politically more stable society.[14]

– Freedom of association entails with itself formation of and participation in political organizations. This is completely rational way to realize election rights (specifically for realization of passive suffrage right). Therefore, it should not be interfered with unless this intervention is strictly in conformity with the law and regulation of the particular jurisdiction conforms with democratic values.

– Since the electoral process is the mean of the expression of public opinion, freedom of opinion and expression should therefore, be secured firmly. However, as expressed in the ICCPR (Article 20), expression that constitutes propaganda for war or incites violence or hatred must also be restricted. For instance, European Commission of Human Rights held that distribution of leaflets urging soldiers to go absent during the war is against the national security. Therefore, interference if the freedom of expression in this matter does not constitute violation of the Article 10 (Freedom of Expression) of the ECHR. (Arrowsmith vs. U.K. 1982)

– Public gatherings are a core element of

electoral process through which people share their stance and political expectations, collect information regarding election rights and process. From this point of view, principle of the right to peaceful assembly must be followed.[14] However, as the right of the freedom of expression, freedom of assembly (Article 11 of the UCHR) is not absolute either. In this matter, European Commission of Human Rights held that in a democratic society restriction prescribed by law is not derogation from treaty obligations if there is no evidence of political discrimination to found violation on the ground of political opinion. (Rai, Allmond and “Negotiate Now” vs. U.K. 1995)

– All attendants of the electoral process should have an access to voter registration, polling stations or political rallies without any intimidation or hesitation, unless the laws (peculiar to democratic societies) requires particular restrictions.[8] Thus, electoral process must be held in conformity with the principles of freedom of movement and freedom from fear and intimidation.

The above-mentioned requirements are the prerequisites of free and democratic society (in this case, of the realization of the election rights). The list of criteria could be prolonged with the principles of media freedom, access to information, freedom of petition and etc.

As can be understood from the discussed material, each political right plays an essential role in the fulfillment of electoral process. The process through which individuals materialize their right to vote and stand for election. In other words, system of civil and political rights (and election rights, as a unit of the system) is not complete without free and fair elections, as well as elections can

only be legitimized as free and fair only if the entire body of related rights are promoted. If not, there will always be legal issues and deficiencies to be reconciled.

Whereas, human rights treaties impose obligations on states with regard to that rights, depending on the nature of that rights different sovereigns fulfill their commitments via diverse mechanisms. In democracies, commonly, material facets of that rights are enshrined in the constitutions while procedural issues are addressed by separate legal acts. If we consider the practice of the Republic of Azerbaijan (member state of ICCPR, ratified in 1992) in the field election rights, we will see the similar tendency. Article 56 (Election rights), Part I of the Constitution of the Republic of Azerbaijan provides:

– Citizens of the Republic of Azerbaijan enjoy the rights to vote and to be elected, likewise to participate in referendum.

In this provision right to participate in referendum is enumerated within the right to vote and stand for election which means that right pertain to election rights.[8] This article is corresponding to the clause declared by ICCPR and other human rights treaties. Despite in the ICCPR, the right to participate in referendum is not barely specified, that is implied in the context of the Article 25. Article 56, of the Constitution is the supreme norm that shapes the domestic legislation in this realm of rights. However, it is the Election Code of the Republic of Azerbaijan that addresses procedural issues regarding political rights. In the Code, definition of the terms akin to “election rights”, “election” and “referendum” are explained as follows:

– “election” – the process of voting and being elected to the Milli Majlis (legislature) of the Republic of Azerbaijan, to the Presidency

of the Republic of Azerbaijan, to the local municipalities of the the Republic of Azerbaijan based on the Constitution and Election Code of the Republic of Azerbaijan;

– “election rights” – right to vote during elections to Milli Majlis, Presidential elections, municipal elections and to stand for the election to the Milli Majlis, Presidency, local municipals as well as to participate actively in electoral process;

– “referendum”-suffrage of the citizens of the Republic of Azerbaijan with regard to the matters displayed in the Constitution in the Republic of Azerbaijan.

As mentioned before, no derogation is permitted form these rights based on any “status”. In reality, extreme reasons pave the way to restrict elections rights of particular groups. Article 56, Part II and III of the Constitution of Republic of Azerbaijan are dedicated to that area of the rights. That category of people comprises members of armed forces, administration members of the State, judges, religious leaders and convicted persons. One of the major reasons behind this constraint is the adherence to the policy of secularity of Azerbaijan. The possibility of restrictions regarding political rights is provided in international treaties as well (ECHR, Articles 11, 15). It is Azerbaijan’s Election Code that thoroughly regulates these matters. The Code consists of the chapters that each regulates various aspects of electoral process such as main principles, Presidential elections, referendum, elections to legislature, elections to municipalities and phases of electoral process (including realization of other political rights during election). The provisions of these chapters meet the international standards of political rights (in particular, election rights) and electoral process as set out in international

treaties. However, that is the subject of another article.

To sum up, people are the ultimate source of authority (Constitution of the Republic of Azerbaijan, Article 1) in every democracy and elections are the legal form of direct manifestation of peoples’ authority.[8] Thus, election rights are the core constituent of the rights of human beings both nationally and internationally.

Bibliography

1. Constitution of the Republic of Azerbaijan, 1995.
2. Universal Declaration of Human Rights, 1948
3. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966 (1976).
4. European Convention on Human Rights, 1950 (1953).
5. Charter of the Organization of American States, 1948 (1951).
6. African Charter on Human and Peoples’ Rights, 1981 (1986).
7. Election Code of the Republic of Azerbaijan, 2003.
8. Ziyafat Asgarov, Constitutional Law, Bakı Universiteti Publ., 2011.
9. Lathif Huseynov, International Law, Qanun Publ., 2012.
10. Amir Aliyev, Human Rights, “Hüquq ədəbiyyatı” Publ., 2014.
11. Lori Fisler Damrosch and Sean D. Murphy, International Law, Cases and Materials, West Academic Publ., 2014.
12. Paul A. Passavant, Freedom of Speech and The Paradox of Rights, New York University Press, 2002.
13. Maureen Spencer and John Spencer, Nutcases (Human Rights), Sweet and Maxwell (A Thomson Company), 2002.
14. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Manual on Human Rights Monitoring, available online: <https://www.un.org/en/>.

**SEÇKİ HÜQUQU – BEYNƏLXALQ İNSAN HÜQUQLARININ
AYRILMAZ TƏRKİB HİSSƏSİ VƏ BU HÜQUQUN AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA İMPLEMENTASİYASI**

Nihal Nuri.

Məqalədə seçki hüququ vətəndaş və siyasi hüquqların tərkib hissəsi kimi analiz olunur və onun digər siyasi hüquqlarla qarşılıqlı əlaqəsi göstərilir. Həmçinin, vətəndaş və siyasi hüquqlara dair beynəlxalq mənbələr məqalədə araşdırılan məsələlərdəndir. Bundan əlavə bu sahədəki Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi də məqalədə əhatə edilir. Araşdırmanın əsas elementlərindən biri də seçki qanunvericiliyi ilə bağlı beynəlxalq standartlar və bu standartların Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində tətbiqidir.

Açar sözlər: *“insan hüquqları”, “konstitusiya”, “beynəlxalq standartlar”, “demokratiya”, “səsvərmə hüququ”, “vətəndaş və siyasi hüquqlar”, “seçki hüququ”.*

**ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО – КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ
ПРАВО АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Нихал Нури.

В статье анализируется избирательное право граждан как составная часть политических прав, и показано взаимосвязь с другими политическими правами. В тоже время, в статье исследуется вопрос граждан и политических прав в международных источниках. Кроме этого охвачен вопрос законодательства Азербайджанской Республики в этой области. Одним из основных элементов исследования является международные стандарты в избирательном праве и применение этих стандартов в законодательстве Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: *«права человека», «конституция», «международные стандарты», «демократия», «избирательное право», «избиратель и политические права», «право выбора».*

БЕКЯШЕВ К.А. МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО:**Учебник. М. : Проспект. 2019. – С. 1046.**

Сафаров Н.,
доктор юридических наук,
Гусейнов Т.,
доктор юридических наук,
Алиев Э.,
доктор юридических наук.

Выход в свет нового учебника «Международное публичное право», авторство которого принадлежит одному из наиболее известных специалистов данной правовой отрасли, заслуженному деятелю науки Российской Федерации, заслуженному юристу Российской Федерации, проф. Камилу Абдуловичу Бекашеву, является заметным событием для научной и образовательной среды.

Следует заметить, что в последнее время наблюдается значительная активизация усилий, как на внутрироссийском, так и международном уровне, связанная с изданием учебников по международному праву. В их числе можно отметить работы И.В. Гетьман-Павловой, Е.В. Постниковой, А.Я. Капустина, П.Н. Бирюкова опубликованные в 2019 г. в издательстве «Юрайт»; «Курс международного права», выпущенный в 2019 г. издательством «Проспект», автором которого является В.Л. Толстых и т.д. Среди западных авторов можно упомянуть работы Малькольма Шоу, учебник которого по международному праву выдержал восемь изданий, Антонио Кассизи, Мартина Диксона, Яна Войтерса, Джона Карри и других. Такое положение отнюдь не случайно, учитывая, что международное право является динамично развивающейся отрас-

лю, которую характеризует формирование новых правовых институтов, включая судебные институты, обогащение значительной прецедентной практикой судебных и квази-судебных институций, требующих глубокого осмысления, появление новых проблем, нуждающихся в адекватном освещении. В этом отношении опубликование учебника проф. К.А. Бекашева следует признать своевременным и полезным в контексте осмысления тех вопросов, которые не были предметом предыдущих изданий.

Структура работы представляется нам достаточно логичной, обоснованной, дающей возможность составить себе отчетливое представление о международном праве как юридической отрасли. Усвоение материала, предлагаемого вниманию читателя автором, является несложным, принимая во внимание ясность, логичность, доступность для восприятия, а также четкие лингвистические обороты.

Прикладной характер работе придают многочисленные примеры из прецедентной практики международных судебных институций, достаточно широко представленные в учебнике, а также соответствующие нормативно-правовые документы.

Учебник охватывает XXII раздела, введение и заключение.

Глава I посвящена уже ставшим традиционными вопросам понятия, предмета и системы международного права.

В частности, говоря о системе международного права проф. К. Бекашев отмечает, что хотя международное право воз-

никло давно, тем не менее нет общепризнанных четких параметров разделения его на отрасли. При этом он предлагает систему в которой появились такие отрасли как право СНГ, международное антитеррористическое право, международное трудовое право и т.д.

Не углубляясь в подробный анализ истории международного права, автор делает краткий экскурс, останавливаясь на основных составляющих становления и развития международного права, выделяет важнейшие исторические события, связанные с существенным вкладом в развитие международного права. Особо оценивается вклад представителей как российской, так и зарубежной науки в формировании науки международного права.

Принципы международного права раскрываются в третьей главе учебника. Обращаясь к различным классификациям принципов, автор справедливо отмечает, что любая классификация принципов международного права в известной мере является условной. Они могут быть объединены в группы и по иным основаниям. Автор не исключает, что некоторые принципы могут быть включены в другие группы. Рассмотрение принципов осуществлено в сравнительном контексте, обогащено судебной практикой и доктриной. Вызывают интерес позиция автора по целому ряду вопросов, связанных с принципами международного права. В частности, по мнению автора, объявление о выходе из многонационального государства и создании автономных образований в связи с распадом СССР и Югославии противоречат принципу территориальной целостности государств и не могут быть признаны правомерными. Ка-

сательно принципа добросовестного выполнения международных обязательств отмечается его объективная необходимость, без которого не может нормально функционировать система международных отношений.

Касаясь вопроса состава субъектов международного права проф. К. Бекашев наряду с традиционными субъектами обосновывает также и правосубъектность индивида. По его мнению, обладание индивидом качествами субъекта международного права не зависит от воли того или иного автора, а является объективной реальностью, которую нельзя игнорировать. Останавливаясь на определении правового статуса субъектов международного права автор уходит от вопроса признания правосубъектности транснациональных корпораций.

Проф. К. Бекашев считает, что не существует у государств ни обязанности признания новых государств и правительств, ни права на их признание. В большинстве случаев решение признавать или не признавать зависит от политических обстоятельств, нежели исключительно от правовых критериев. Отсюда и вывод, что признание или непризнание не влияет на существование нового государства. Признание имеет декларативное значение. А главным критерием признания нового правительства признается критерий эффективности и законности.

Интересным представляется последний параграф 4 главы учебника, посвященной анализу российского законодательства касательно возможности принятия в Российскую Федерацию нового территориального субъекта.

Проблема мирного разрешения международных споров нашла закрепление в пятой главе учебника. Автор выступает за принятие договорного документа (Генеральный акт мирного разрешения споров), в котором будут конкретизированы основные направления реализации принцип мирного разрешения споров.

В отдельную главу выделяется проблема международного правотворчества. Автор проводит классификацию норм международного права подразделяя их на нормы-принципы, нормы-определения и нормы-цели. Наряду с договорными и обычными способами создания норм международного права в главе выделяются и иные способы, в том числе и судебные.

Проблема международно-правовой ответственности рассматривается в седьмой главе работы. Утверждается, что международно-правовая ответственность является разновидностью юридической ответственности. В отличие от других видов ответственности, она всегда связана с принуждением, с практическим применением к правонарушителю установленных источниками международного права санкций. Юридическая ответственность сопровождается наступлением отрицательных последствий для правонарушителя в виде ограничений имущественного и неимущественного порядка. Для возникновения и осуществления на практике юридической ответственности требуются определенные, предусмотренные нормами международного права основания и условия. Проблемы ответственности анализируются через призму Статей об ответственности государств. Было бы уместным затронуть здесь также вопрос ответственности государств за нарушение прав человека. В рамках главы автор останавли-

вается на проблемах ответственности международных организаций и уголовной ответственности физических лиц.

Ответственность международной организации, по мнению автора, наступает при правонарушении независимо от того, нарушена ею (ее органами) норма международного права, норма внутреннего права организации или норма внутригосударственного права. Международные организации могут выступать субъектами ответственности по международному публичному и международному частному праву.

В рамках рассмотрения проблем международного права прав человека автор мог бы более подробно остановиться на деятельности региональных защитных структур, в том числе анализе нормативной базы этих структур. Здесь было бы уместным напомнить о перспективах (Интерлакенская Декларация от 19 февраля 2010 г.) усовершенствования работы Европейского суда по правам человека.

Вопросы определения правового статуса международных организаций нашли освещение в главе XI учебника. Обосновывается правосубъектность международных организаций, проводится их классификация, определяются различия между межправительственными и международными неправительственными организациями. Здесь автор наряду с традиционными взглядами обращается к вопросу определения правового статуса международных интеграционных объединений, выделяя ряд принципиальных суждений об их правовом статусе.

Интересным представляется позиция в отношении ООН, вопросы о которой выделены в отдельную главу учебника, в

которой рассматривается правовой статус ООН и его специализированных источников. Заглаголювая проблему реформирования ООН, проф. К.Бекашев считает, что реформирование ООН ни в коей мере нельзя отождествлять с ревизией Устава Организации и что если все государства будут следовать духу и букве Устава ООН, то отпадут предложения о его пересмотре.

Правовые основы коллективной безопасности, применения силы, правовые основания разоружения и ограничения вооружений, соотношение международной и национальной безопасности рассматриваются в тринадцатой главе учебника. Интересным представляется позиция автора относительно соотношения самообороны и репрессалий. Утверждается, что государства не должны прибегать к репрессалиям до тех пор, пока не будут исчерпаны мирные средства разрешения спора. Во-вторых отличие репрессалий от самообороны заключается в том, что международное право запрещает применение вооруженных репрессалий, в отличие от самообороны. Отмечается, что репрессалии и самооборона принадлежат к системе индивидуальных средств принуждения, цель которых сводится к восстановлению нарушенного права. Автор подробно освещает проблему разоружения, а также актуальные вопросы взаимодействия национально и международной безопасности.

Глава 14 работы посвящается международному экономическому праву. По мнению автора нормы международного экономического права не ограничивают суверенитет государства. Наоборот, они обеспечивают правовые условия для его

реализации. Рассматриваются подотрасли международного экономического права, в частности международное торговое право, международное инвестиционного права и др. Также в отдельном параграфе исследуется деятельность ВТО. Выявляется сущность международных экономических санкций. Утверждается, что принудительные меры, предусмотренные в ст. 39–41 Устава ООН, не являются санкциями. Основным назначением санкций является применение мер принуждения за совершение международного правонарушения. В данной главе также рассматривается деятельность международных финансовых и инвестиционных структур.

Проблемы территорий рассматривается в пятнадцатой главе учебника. Проводится классификация территорий, правовой режим государственных границ, способы приобретения и отчуждения территорий. В рамках данной главы автор исследует также правовой режим судоходства в международных реках, а также правовой режим трансграничных водотоков и международных озер вне целей судоходства. Проф. К.А.Бекашев обращается как к анализу универсальных международно-правовых актов, регулирующих указанные вопросы, так и к региональным (в том числе и специальным) соглашениям. Отдельно рассматривается международно-правовой режим Антарктики и Арктики, Шпицбергена и Аландских островов. В рамках данной главы интересным было бы узнать позицию автора относительно правового режима территорий непризнанных и частично признанных государств.

Одним из объемных глав учебника посвящается международному морскому праву и это выглядит весьма уместным

на фоне специализации автора. Анализируется правовой режим различных водных пространств. Затрагиваются вопросы охраны окружающей среды этих пространств и управление рыболовством. Автор представляет особенности международно-правового регулирования отдельных водных территорий, в том числе и Каспийского моря.

Глава 17 учебника отводится международному воздушному праву. Раскрывает историю возникновения и развития данной отрасли, анализирует ее принципы. В поле зрения автора международно-правовые вопросы управления безопасностью полетов, международно-правовые условия полетов воздушных судов над государственной территорией, Мировым океаном и Антарктикой. Также в главе анализируются правовые аспекты защиты гражданской авиации от актов незаконного вмешательства, а также международно-правовые вопросы расследования авиационных происшествий и инцидентов. Интересным представляется позиция автора относительно деления указанной отрасли на международное публичное воздушное право (предметом правового регулирования международного публичного воздушного права являются общественные отношения, субъекты которых — государства и межправительственные организации, и они регламентируются нормами международного публичного права) и на международное частное воздушное право, нормы которого регламентируют имущественные отношения международного (транснационального) характера.

Международное космическое право, рассматриваемое в 18 главе работы определяется автором как совокупность юри-

дических норм и принципов, обеспечивающих международное управление в сфере исследования и использования космического пространства, включая Луну и другие небесные тела, в мирных целях на благо всего человечества. Анализируются принципы и основополагающие нормы космического права, закрепленные в достаточном количестве международно-правовых актов, а также правовой режим космических пространств и космических объектов. Так по мнению автора все вопросы юрисдикции государства в отношении членов экипажа (включая космонавтов) решаются в соответствии с нормами МКП. Они продолжают оставаться гражданами соответствующего государства и обязаны соблюдать законодательство государства регистрации космического корабля. Также представляется информация о международно-правовом статусе Луны и других небесных тел. Заслуживает внимания позиция автора относительно деятельности по ДЗЗ, которая должна осуществляться на основе уважения принципа полного и постоянного суверенитета всех государств и народов над своими богатствами и природными ресурсами с должным учетом признаваемых по международному праву прав и интересов других государств и организаций. Подобная деятельность должна осуществляться таким образом, чтобы не наносить ущерба законным правам и интересам зондируемого государства. Также автор выступает за предотвращение милитаризации космического пространства и предотвращение астероидно-кометной угрозы. Важное место в главе отводится вопросу ответственности в международном космическом праве.

19 глава работы посвящается одной из молодых отраслей международного права – международному уголовному праву. По мнению автора, международное уголовное право не предназначено заменить национальное уголовное право, и в то же время они должны тесно взаимодействовать друг с другом.

Отмечается, что некоторые нормы международного уголовного права не состыкованы или противоречивы. Отсюда и необходимость разработки и принятия кодифицирующей конвенции, в которой большее место должно быть отведено международным процессуальным нормам. Отмечается деятельность международных организаций в борьбе с уголовными преступлениями. Затрагивается деятельность международных судебных учреждений. Особое место отводится проблеме уголовной ответственности физических лиц.

Особое место в учебнике занимает одна из активно развивающихся отраслей международного экологического право. Автором выявляются угрозы окружающей среде, рассматриваются вопросы международно-правового регулирования охраны отдельных сфер окружающей среды. Интересным представляется параграф, посвященный охране окружающей среды во время вооруженных конфликтов. Было бы уместным увидеть позицию автора относительно обеспечения защиты окружающей среды и в пост-конфликтной ситуации.

Международное гуманитарное право тоже занимает весомое место в учебнике. По мнению автора, право вооруженных конфликтов может применяться ко всем субъектам международного права: государствам и государственно-подобным об-

разованиям, международным организациям; национально-освободительному движению, противоборствующим сторонам в вооруженном конфликте, не носящем международного характера; индивидам. Проф. К.Бекашев останавливается на важнейших вопросах международного гуманитарного права, начиная от вопроса разграничения конфликтов на международные и немеждународные до вопросов обеспечения защиты лиц, причастных к конфликтам, ответственности за нарушения норм международного гуманитарного права.

Учебник завершается главой 21, посвященной международному процессуальному праву. По мнению автора, международные процессуальные нормы, закрепленные в договорах и других источниках международного права, в совокупности образуют самостоятельную отрасль – международное процессуальное право. Выявляются особенности процессуальных норм международного права, обосновывается формирование новой правовой отрасли, выделяются процессуальные нормы посредством анализа деятельности международных судебных инстанций.

Общая оценка работы проф. К.Бекашева, безусловно, свидетельствует о том, что данное издание охватывает весь спектр знаний, необходимых для лиц, изучающих международное право, представляет собой учебник, подготовленный на самом высоком уровне, отвечающем современным образовательным стандартам и будет полезен в образовательном процессе как в Российской Федерации, так и в Азербайджанской Республике, где автор пользуется заслуженным уважением в качестве одного из наиболее видных юристов-международников.

RƏSMİ SƏNƏDLƏR

**“Yol hərəkəti haqqında” və “Notariat haqqında” Azərbaycan
Respublikasının qanunlarında dəyişiklik edilməsi barədə**

Azərbaycan Respublikasının Qanunu

(Çıxarış)

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 5-ci və 23-cü bəndlərini rəhbər tutaraq, “Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 29 iyun tarixli 1221-VQD nömrəli Qanununun icrası ilə əlaqədar **qərara alır**:

Maddə 1. “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1998, № 9, maddə 564; 2001, № 5, maddə 298, № 11, maddələr 676, 698; 2002, № 1, maddə 9, № 8, maddə 463; 2003, № 8, maddə 424; 2004, № 2, maddə 57, № 11, maddə 901; 2005, № 4, maddə 277, № 10, maddə 874, № 11, maddə 993; 2006, № 12, maddə 1027; 2007, № 6, maddə 560, № 11, maddələr 1053, 1091; 2008, № 2, maddə 49, № 6, maddələr 453, 463, № 7, maddə 602; 2009, № 2, maddə 47, № 4, maddə 210, № 12, maddə 948; 2010, № 7, maddə 598; 2011, № 2, maddə 71, № 4, maddə 255, № 6, maddə 469, № 12, maddə 1097; 2012, № 5, maddə

402, № 7, maddə 671; 2013, № 4, maddələr 362, 363, № 7, maddə 795, № 11, maddələr 1295, 1298; 2014, № 4, maddələr 343, 346, № 5, maddə 467, № 11, maddə 1352; 2015, № 1, maddə 2, № 2, maddələr 76, 79, 105, № 5, maddə 502, № 6, maddə 686, № 11, maddələr 1256, 1276; 2016, № 11, maddələr 1758, 1784, 1795; № 12, maddə 1993; 2017, № 2, maddələr 138, 150; № 5, maddə 727, № 8, maddə 1507, № 10, maddə 1774, № 12 (I kitab), maddə 2215; 2018, № 2, maddələr 143, 157, №4, maddə 645, № 6, maddələr 1165, 1192, № 7 (I kitab), maddələr 1432, 1436, 1439; 2019, № 1, maddə 46) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1.1. 27-ci maddənin VI-I hissəsinin birinci cümləsinə “hüquqi şəxslər” sözlərindən sonra “(dövlət qurumları)” sözləri əlavə edilsin;

1.2. 53-cü maddənin XIX hissəsinin ikinci cümləsində “xəta haqqında elektron protokol tərtib olunur” sözləri “tənbeh vermə haqqında elektron qərar çıxarılır” sözləri ilə əvəz edilsin.

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 17 may 2019-cu il.

**“Yol hərəkəti haqqında”, “Milli arxiv fondu haqqında”, “Avtomobil
yolları haqqında” və “Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan
Respublikasının qanunlarında dəyişiklik edilməsi barədə**

Azərbaycan Respublikasının Qanunu

(Çıxarış)

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 11-ci, 13-cü və 23-cü bəndlərini rəhbər tutaraq **qərara alır**:

Maddə 1. “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1998, № 9, maddə 564; 2001, № 5, maddə 298, № 11, maddələr 676, 698; 2002, № 1, maddə 9, № 8, maddə 463; 2003, № 8, maddə 424; 2004, № 2, maddə 57, № 11, maddə 901; 2005, № 4, maddə 277, № 10, maddə 874, № 11, maddə 993;

2006, № 12, maddə 1027; 2007, № 6, maddə 560, № 11, maddələr 1053, 1091; 2008, № 2, maddə 49, № 6, maddələr 453, 463, № 7, maddə 602; 2009, № 2, maddə 47, № 4, maddə 210, № 12, maddə 948; 2010, № 7, maddə 598; 2011, № 2, maddə 71, № 4, maddə 255, № 6, maddə 469, № 12, maddə 1097; 2012, № 5, maddə 402, № 7, maddə 671; 2013, № 4, maddələr 362, 363, № 7, maddə 795, № 11, maddələr 1295, 1298; 2014, № 4, maddələr 343, 346, № 5, maddə 467, № 11, maddə 1352; 2015, № 1, maddə 2, № 2, maddələr 76, 79, 105, № 5, maddə 502, № 6, maddə 686, № 11, maddələr 1256, 1276; 2016, № 11, maddələr 1758, 1784, 1795, № 12, maddə 1993; 2017, № 2, maddələr 138, 150, № 5, maddə 727, № 8, maddə 1507, № 10, maddə 1774, № 12 (I kitab), maddə 2215; 2018, № 2, maddələr 143, 157, № 4, maddə 645, № 6, maddələr 1165, 1192, № 7 (I kitab), maddələr 1432, 1436, 1439; 2019, № 1, maddə 46) 12-ci maddəsində aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1.1. I hissəyə aşağıdakı məzmununda 2-3-cü bənd əlavə edilsin:

“2-3) nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması üçün təhlükə yaratdıqda;”

1.2. II hissənin birinci cümləsində “orqanları” sözü “orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum)” sözləri ilə əvəz edilsin.

Maddə 3. “Avtomobil yolları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000, № 3 (I kitab), maddə 125; 2001, № 12, maddələr 731, 736; 2004, № 11, maddə 901; 2006, № 6, maddə 478; 2007, № 5, maddə 436, № 10, maddə 938; 2008, № 5, maddə 348, № 7, maddə 602; 2012, № 6, maddə 506; 2013, № 6, maddələr 599, 624; 2014, № 4, maddə 341, № 7, maddə 775; 2016, № 2 (I kitab), maddə 200, № 12, maddələr 1994, 1995; 2017, № 5, maddə 720, № 12 (I kitab), maddə 2229; 2018, № 1, maddə 20, № 11, maddə 2223; 2019, № 1, maddə 11) 29-cu maddəsinin beşinci və altıncı hissələri ləğv edilsin.

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 13 iyun 2019-cu il.

“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq **qərara alır**:

“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1998, № 9, maddə 564; 2001, № 5, maddə 298, № 11, maddələr 676, 698; 2002, № 1, maddə 9, № 8, maddə 463; 2003, № 8, maddə 424; 2004, № 2, maddə 57, № 11, maddə 901; 2005, № 4, maddə 277, № 10, maddə 874, № 11, maddə 993; 2006, № 12, maddə 1027; 2007, № 6, maddə 560, № 11, maddələr 1053, 1091; 2008, № 2, maddə 49, № 6, maddələr 453, 463, № 7, maddə 602; 2009, № 2, maddə 47, № 4, maddə 210, № 12, maddə 948; 2010, № 7, maddə 598; 2011, № 2, maddə 71, № 4, maddə 255, № 6, maddə 469, № 12, maddə 1097; 2012, № 5, maddə 402, № 7, maddə 671; 2013, № 4, maddələr 362, 363, № 7, maddə 795, № 11, maddələr 1295, 1298; 2014, № 4, maddələr 343, 346, № 5, maddə 467, №

11, maddə 1352; 2015, № 1, maddə 2, № 2, maddələr 76, 79, 105, № 5, maddə 502, № 6, maddə 686, № 11, maddələr 1256, 1276; 2016, № 11, maddələr 1758, 1784, 1795; № 12, maddə 1993; 2017, № 2, maddələr 138, 150, № 5, maddə 727, № 8, maddə 1507, № 10, maddə 1774, № 12 (I kitab), maddə 2215; 2018, № 2, maddələr 143, 157, № 4 maddə 645, № 6, maddələr 1165, 1192, № 7 (I kitab), maddələr 1432, 1436, 1439; 2019, № 1, maddə 46; Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 17 may tarixli 1594-VQD nömrəli Qanunu) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. 1-ci maddəyə aşağıdakı məzmununda 2-1-ci bənd əlavə edilsin:

“**2-1)** yol hərəkətinin təşkilinin texniki vasitələri – yollarda hərəkətin təşkili və tənzimlənməsi, o cümlədən nəqliyyat vasitələrinin və piyadaların təhlükəsizliyinin və fasiləsiz hərəkətinin təmin edilməsi, yolların buraxıcılıq qabiliyyətinin artırılması üçün tətbiq edilən qurğular, avadanlıqlar və təsvirlərdir (svetoforlar, yol nişanları, nişanlama xətləri, qoruyucu sədlər, dirəkçiklər və s.);”.

2. 9-cu maddənin IX hissəsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“**IX.** Avtomobil yollarında svetoforlar, yol nişanları, nişanlama xətləri və yol hərəkətinin təşkilinin digər texniki vasitələri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) qərarı ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) müəyyən etdiyi qaydaya uyğun olaraq tətbiq olunur.”.

3. 53-cü maddənin X hissəsinin ikinci cümləsində “göy rəngli kvadrat üzərində 1.24 nişanlanma simvolunun ağ boya ilə təsviri vasitəsilə” sözləri “1.24 nişanlanması ilə” sözləri ilə əvəz edilsin.

4. 59-cu maddəyə aşağıdakı məzmununda VI-I hissə əlavə edilsin:

“**VI-I.** Svetoforun qırmızı işıq bölməsinin sağında (üfqi yerləşdirilmiş svetoforda qırmızı işıq bölməsinin solunda) quraşdırılmış 5.53 nişanı bu yolayrıcında svetoforun signalından asılı olmayaraq bu Qanunun 76-cı maddəsinin II hissəsinin tələblərinə və həmin maneərin qaydalarına riayət etməklə sağa dönməyə icazə verildiyini bildirir.”.

5. 61-ci maddə üzrə:

5.1. VI hissə aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“**VI.** Müvəqqəti yol nişanları texniki göstəricilərinə və quraşdırılma yerinə görə daimi nişanlardan fərqlənməlidir. Müvəqqəti yol nişanlarının istifadə edilməsinə ehtiyac qalmayıbsa, bu nişanlar təcili çıxarılmalıdır.”;

5.2. aşağıdakı məzmununda VI-I hissə əlavə edilsin:

“**VI-I.** Eyni yol sahəsində quraşdırılmış yol nişanlarının tələbləri, habelə müvəqqəti yol nişanları və müvəqqəti nişanlama xətləri istisna olmaqla yol nişanları ilə digər texniki vasitələrin tələbləri arasında ziddiyyət və ya uyğunsuzluq yolverilməzdir. Aşkar olunmuş hər hansı ziddiyyət və ya uyğunsuzluq təxirəsalınmadan aradan qaldırılmalıdır. Müvəqqəti yol nişanlarının tələbləri ilə daimi yol nişanlarının, nişanlama xətlərinin və digər texniki vasitələrin tələbləri arasında ziddiyyət və ya uyğunsuzluq olarsa, müvəqqəti yol nişanlarına üstünlük verilməlidir. Müvəqqəti yol nişanları ilə müvəqqəti nişanlanma xətləri arasında ziddiyyət və ya uyğunsuzluq yolverilməzdir.”.

6. 65-ci maddənin III hissəsinə aşağıdakı məzmununda üçüncü cümlə əlavə edilsin:

“4.1.1-4.1.6 nişanlarının qüvvəsi avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin və baqaj daşıma qaydalarına uyğun olaraq təsdiq edilmiş marşrut sxemi üzrə reyslərin yerinə yetirilməsi zamanı ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələrinə şamil edilmir.”.

7. 66-cı maddəyə aşağıdakı məzmununda VII hissə əlavə edilsin:

“**VII.** 5.53 nişanı svetoforla nizamlanan yolayrıcında daimi sağa dönməyə icazə vermək məqsədilə tətbiq olunur.”.

8. 69-cu maddə üzrə:

8.1. II hissəyə aşağıdakı məzmununda üçüncü cümlə əlavə edilsin:

“Müvəqqəti nişanlama xətləri rənginə görə digər nişanlama xətlərindən fərqlənməlidir.”;

8.2. aşağıdakı məzmununda II-I hissə əlavə edilsin:

“II-I. Eyni yol sahəsində tətbiq edilmiş nişanlanma xətlərinin tələbləri, habelə müvəqqəti yol nişanları və müvəqqəti nişanlanma xətləri istisna olmaqla nişanlama xətləri ilə digər texniki vasitələrin tələbləri arasında ziddiyyət və ya uyğunsuzluq yolverilməzdir. Aşkar olunmuş hər hansı ziddiyyət və ya uyğunsuzluq təxirəsalınmadan aradan qaldırılmalıdır. Müvəqqəti nişanlama xətləri ilə digər nişanlama xətlərinin tələbləri arasında ziddiyyət və ya uyğunsuzluq olarsa, müvəqqəti nişanlama xətlərinə üstünlük verilməlidir.”;

8.3. III hissənin 1-ci bəndinin “v” yarım bəndində “1.24” rəqəmləri “1.25” rəqəmləri ilə əvəz edilsin;

8.4. V hissədə “1.10 və 1.17” sözləri “1.10, 1.17 və 1.25” sözləri ilə əvəz edilsin;

8.5. VI hissənin 23-cü bəndinin sonunda nöqtə işarəsi nöqtəli vergül işarəsi ilə əvəz olunsun və həmin hissəyə aşağıdakı məzmununda 24-cü və 25-ci bəndlər əlavə edilsin:

“24) 1.24 – “Əlil” tanınma nişanı ilə təchiz edilmiş nəqliyyat vasitələri üçün ayrılmış duracaq yerini göstərir;

25) 1.25 – yolun hərəkət hissələrinin kəsişmə yerini göstərir.”;

8.6. VII hissə üzrə:

8.6.1. 5-ci bəndin ikinci cümləsi çıxarılsın;

8.6.2. 5-ci bəndin sonunda nöqtə işarəsi nöqtəli vergül işarəsi ilə əvəz olunsun və aşağıdakı məzmununda 6-cı bənd əlavə edilsin:

“6) 1.25 nişanlanması sarı haşiyə daxilində xətlərdən ibarət xanalar şəklində tətbiq olunur və bu Qanunun 75-ci maddəsinin II hissəsində nəzərdə tutulan halda sürücülərə yolayrıcında daxil olmanın qadağan edildiyi hissəni (kəsişmə yerini) göstərir.”.

9. 75-ci maddənin II hissəsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“II. Əgər yolayrıcında, o cümlədən yolun hərəkət hissələrinin kəsişmə yerində, yaxud yolayrıcından və ya kəsişmə yerindən bilavasitə sonra tıxac yaranıbsa və bu, sürücünü dayanmağa məcbur edərək digər istiqamətlərdən nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti üçün maneə yaradacaqsa, sürücünün belə yolayrıcına və ya 1.25 nişanlanması ilə işarələnmiş kəsişmə yerinə daxil olması qadağandır.”.

10. 76-cı maddənin II hissəsinə aşağıdakı məzmununda ikinci cümlə əlavə edilsin:

“5.53 nişanı tətbiq edilməklə daimi sağa dönməyə icazə verilmiş yolayrıcında sağa dönmə sürücüsü digər istiqamətlərdən gələn nəqliyyat vasitələrinə, habelə dönməyə başladığı və dönəcəyi yolların hərəkət hissələrini keçməkdə olan və hərəkətinə icazə verilmiş piyadalara yol verməlidir.”.

10. 4 sayılı Əlavənin “V. Məlumatverici-göstərici nişanlar” qrupuna “5.53 Daimi sağa dönmə” nişanı əlavə edilsin (1 nömrəli əlavə).

11. 5 sayılı Əlavənin “1. Üfüqi nişanlanma” qrupunun “v) digərləri” hissəsinə “1.25” nişanlanması əlavə edilsin (2 nömrəli əlavə).

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 12 iyul 2019-cu il.

“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 12 iyul tarixli 1654-VQD nömrəli Qanununun tətbiqi və “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 22 noyabr tarixli 24 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 19-cu və 32-ci bəndlərini rəhbər tutaraq, “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 12 iyul tarixli 1654-VQD nömrəli Qanununun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar həmin Qanunun tətbiqini təmin etmək məqsədilə **qərara alıram:**

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

1.1. Azərbaycan Respublikası qanunlarının və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılmasına dair təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

1.2. “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 9-cu maddəsinin 9-cu hissəsinə uyğun olaraq, yol hərəkətinin təşkilinin texniki vasitələrinin tətbiqi qaydasını beş ay müddətində təsdiq edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılmasını üç ay müddətində təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.4. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının həmin Qanuna uyğunlaşdırılmasını nəzarətdə saxlasın və bunun icrası barədə beş ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.5. həmin Qanundan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.

3. “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 22 noyabr tarixli 24 nömrəli Fərmanının (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Topplusu, 1998, № 11, maddə 666; 2001, № 7, maddə 459; 2003, № 10, maddələr 546, 571; 2004, № 8, maddə 617, № 12, maddə 1005; 2006, № 9, maddə 743; 2008, № 8, maddə 719; 2009, № 4, maddə 226, № 8, maddə 630; 2010, № 7, maddə 606; 2011, № 6, maddə 510; 2012, № 5, maddə 423, № 11, maddə 1079; 2014, № 9, maddə 1043; 2015, № 2, maddələr 110, 140, № 6, maddə 707, № 10, maddə 1116; 2016, № 3, maddə 456, № 4, maddələr 662, 666, № 6, maddə 1062, № 11, maddə 1839; 2017, № 5, maddə 758, № 8, maddə 1521; 2018, № 2, maddələr 169, 197, № 4, maddə 677, № 6, maddə 1241, №

7 (I kitab), maddələr 1466, 1493; 2019, № 1, maddə 96, № 3, maddə 420; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 19 iyul tarixli 781 nömrəli Fərmanı) 2-ci hissəsində aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

3.1. 2.1-ci bənddə “9-cu maddəsinin 4-cü hissəsində” sözləri “9-cu maddəsinin 4-cü və 9-cu (hər iki halda) hissələrində” sözləri ilə əvəz edilsin;

3.2. aşağıdakı məzmununda 2.5-1-ci bənd əlavə edilsin:

“**2.5-1.** həmin Qanunun 9-cu maddəsinin 9-cu hissəsində ikinci halda “orqan (qurum)” dedikdə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti nəzərdə tutulur;”;

3.3. 2.10-cu bənddən “9-cu maddəsinin 9-cu hissəsində və” sözləri çıxarılsın;

3.4. aşağıdakı məzmununda 2.36-1-ci bənd əlavə edilsin:

“**2.36-1.** həmin Qanunun 9-cu maddəsinin 9-cu hissəsində birinci halda “orqan (qurum)” dedikdə Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, Bakı şəhərinin inzibati ərazisində isə Bakı Nəqliyyat Agentliyi (svetoforlar və yol nişanlarına münasibətdə Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin rəyi nəzərə alınmaqla) nəzərdə tutulur.”.

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 avqust 2019-cu il.

“Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq **qərara alır**:

“Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2008, № 7, maddə 599; 2010, № 4, maddə 276, № 10, maddə 841; 2013, № 11, maddə 1302; 2014, № 4, maddə 342; 2015, № 8, maddə 903, № 12, maddə 1439; 2016, № 2 (II kitab), maddə 221; 2017, № 2, maddə 140, № 12 (I kitab), maddə 2211; 2018, № 1, maddə 22, № 12 (I kitab), maddələr 2510, 2517; 2019, № 3, maddə 374) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. Aşağıdakı məzmununda 1.0.9-1–1.0.9-2-ci maddələr əlavə edilsin:

“**1.0.9-1.** avtomobil nəqliyyatı ilə beynəlxalq sərnişin və yük daşımaları fəaliyyətinin operatoru (bundan sonra - operator) – avtomobil nəqliyyatı ilə beynəlxalq sərnişin və yük daşımalarını həyata keçirən, işgüzar nüfuz, maliyyə vəziyyəti və peşəkarlıq səriştəsi ilə bağlı meyarlara, habelə sürücüsü (sürücüləri) hazırlıq səviyyəsinə dair tələblərə cavab verən, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən uçota alınan hüquqi və ya fiziki şəxs;

1.0.9-2. operatorun məsul şəxsi – operatorun nəqliyyat fəaliyyətini faktiki və davamlı şəkildə müqavilə əsasında idarə edən, eləcə də peşəkarlıq səriştəsi ilə bağlı meyarlara cavab verən fiziki şəxs;”.

2. 50.1-ci maddəyə “uyğun olaraq” sözlərindən sonra “operator tərəfindən” sözləri və aşağıdakı məzmununda ikinci cümlə əlavə edilsin:

“Operator işgüzar nüfuz, maliyyə vəziyyəti və peşəkarlıq səriştəsi ilə bağlı meyarlara, operatorun sürücüsü (sürücüləri) isə hazırlıq səviyyəsinə dair tələblərə cavab verməlidir.”.

3. 50.4-cü maddədə “daşıyıcılar” sözü “daşıyıcıları” sözü ilə əvəz edilsin.

4. 50.5-ci maddə aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“**50.5.** Operatorun məsul şəxsi (şəxsləri), habelə beynəlxalq sərnişin və yük daşımalarını həyata keçirən sürücülər müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən peşəkarlıq səriştəsinə dair təsdiq olunmuş proqram üzrə hazırlıq və yenidən hazırlıq keçməlidir. Hazırlığın keçirilməsi qaydası və müddəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir. Hazırlıq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təşkil edilir və keçirilir. Tədrisin nəticələrinə əsasən operatorun məsul şəxsinə və ya sürücüyə forması müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş sənəd verilir.”.

5. Aşağıdakı məzmununda 50.6-cı maddə əlavə edilsin:

“**50.6.** Operatorun işgüzar nüfuz, maliyyə vəziyyəti və peşəkarlıq səriştəsi ilə bağlı meyarlar, sürücülərin hazırlıq səviyyəsinə dair tələblər, habelə operatorların uçotunun aparılması müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən avtomobil nəqliyyatı ilə beynəlxalq sərnişin və yük daşımalarına buraxılış qaydaları ilə müəyyən edilir.”.

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 iyul 2019-cu il.

“Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 12 iyul tarixli 1657-VQD nömrəli Qanununun tətbiqi və “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 4 iyul tarixli 792 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 19-cu və 32-ci bəndlərini rəhbər tutaraq, “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 12 iyul tarixli 1657-VQD nömrəli Qanununun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar həmin Qanunun tətbiqini təmin etmək məqsədilə **qərara alıram:**

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

1.1. Azərbaycan Respublikası qanunlarının və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılmasına dair təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

1.2. “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 50.6-cı maddəsinə uyğun olaraq, operatorun işgüzar nüfuz, maliyyə vəziyyəti və peşəkarlıq səriştəsi

ilə bağlı meyarları, sürücülərin hazırlıq səviyyəsinə dair tələbləri, habelə operatorların uçotunun aparılması qaydasını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla bir ay müddətində təsdiq etsin;

1.3. həmin Qanunun 50.5-ci maddəsinin birinci və ikinci cümlələrinə uyğun olaraq, beynəlxalq sərnişin və yük daşımalarını həyata keçirən sürücülərin peşəkarlıq səriştəsinə dair proqramı, həmçinin həmin sürücülər üçün hazırlığın keçirilməsi qaydasını və müddətini üç ay müddətində təsdiq edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.4. həmin Qanunun 50.5-ci maddəsinin dördüncü cümləsinə uyğun olaraq, tədrisin nəticələrinə əsasən operatorun məsul şəxsinə və ya sürücüyə veriləcək sənədin formasını üç ay müddətində təsdiq edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının həmin Qanuna uyğunlaşdırılmasını üç ay müddətində təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.6. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının həmin Qanuna uyğunlaşdırılmasını nəzarətdə saxlasın və bunun icrası barədə beş ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.7. həmin Qanundan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.

3. Müəyyən edilsin ki:

3.1. “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 50.5-ci maddəsinin birinci, ikinci və dördüncü cümlələrində, 50.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti həyata keçirir;

3.2. həmin Qanunun 1.0.9-1-ci maddəsində və 50.5-ci maddəsinin üçüncü cümləsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi həyata keçirir.

4. “Avtomobil nəqliyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 4 iyul tarixli 792 nömrəli Fərmanında (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2008, № 7, maddə 610; 2009, № 10, maddə 779; 2016, № 4, maddə 661, № 6, maddə 1064, № 11, maddə 1840; 2017, № 6, maddə 1083; 2018, № 12 (I kitab), maddə 2600; 2019, № 5, maddə 838) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

4.1. 2.1-1-ci bənddə “və 48.2-ci maddəsində” sözləri “,48.2-ci maddəsində, 50.5-ci maddəsinin birinci, ikinci və dördüncü cümlələrində və 50.6-cı maddəsində” sözləri ilə əvəz edilsin;

4.2. 2.2-ci bəndə “Qanunun” sözündən sonra “1.0.9-1-ci,” sözləri və “50.5-ci” sözlərindən sonra “(üçüncü cümləsində)” sözləri əlavə edilsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 28 avqust 2019-cu il.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NAZİRLƏR KABİNETİ
QƏRAR
№ 73

Bakı şəhəri,

4 mart 2019-cu il

“Bakı şəhərində sərnişindaşımada istifadə olunan avtobuslara və taksi minik avtomobillərinə, onların sürücülərinə, sərnişindaşıma fəaliyyətini həyata keçirən daşıyıcılara, nəqliyyat mübadilə mərkəzlərinə, avtobuslar üçün dayanacaq məntəqələrinə və taksi minik avtomobilləri üçün duracaq yerlərinə dair Tələblər”in təsdiq edilməsi haqqında

“Bakı şəhərində nəqliyyat vasitələri sahiblərinin dayanma, durma və parklanma qaydalarına riayət etməsinin təmin olunması və yol hərəkətinin təşkili sahəsində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 6 iyul tarixli 181 nömrəli Fərmanının 4.1-ci bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti **QƏRAR ALIR:**

“Bakı şəhərində sərnişindaşımada istifadə olunan avtobuslara və taksi minik avtomobillərinə, onların sürücülərinə, sərnişindaşıma fəaliyyətini həyata keçirən daşıyıcılara, nəqliyyat mübadilə mərkəzlərinə, avtobuslar üçün dayanacaq məntəqələrinə və taksi minik avtomobilləri üçün duracaq yerlərinə dair Tələblər” təsdiq edilsin (*əlavə olunur*).

Azərbaycan Respublikasının Baş naziri

Novruz Məmmədov

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il
4 mart tarixli 73 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.*

Bakı şəhərində sərnişindaşımada istifadə olunan avtobuslara və taksi minik avtomobillərinə, onların sürücülərinə, sərnişindaşıma fəaliyyətini həyata keçirən daşıyıcılara, nəqliyyat mübadilə mərkəzlərinə, avtobuslar üçün dayanacaq məntəqələrinə və taksi minik avtomobilləri üçün duracaq yerlərinə dair

TƏLƏBLƏR

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Tələblər “Bakı şəhərində nəqliyyat vasitələri sahiblərinin dayanma, durma və parklanma qaydalarına riayət etməsinin təmin olunması və yol hərəkətinin təşkili sahəsində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi ilə

bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 6 iyul tarixli 181 nömrəli Fərmanının 4.1-ci bəndinin icrası ilə bağlı hazırlanmışdır və Bakı şəhərində sərnişin daşıymalarında istifadə olunan avtobuslara və taksi minik avtomobil-

lərinə, onların sürücülərinə, sənişin daşımalarını həyata keçirən daşıyıcılara, nəqliyyat mübadilə mərkəzlərinə, avtobuslar üçün dayanacaq məntəqələrinə və taksi minik avtomobilləri üçün duracaq yerlərinə dair tələbləri müəyyən edir.

1.2. Bu Tələblər Bakı şəhərinin inzibati ərazisində müntəzəm marşrutlar üzrə şəhərdaxili (qəsəbədaxili) sənişin daşımalarını həyata keçirən avtobuslara və taksi minik avtomobillərinə, onların sürücülərinə, sənişin daşımalarını həyata keçirən daşıyıcılara, habelə Bakı şəhərinin inzibati ərazisində sənişin daşımaya aid infrastruktura (nəqliyyat mübadilə mərkəzlərinə, avtobus dayanacaq məntəqələrinə və taksi duracaq yerlərinə) şamil edilir.

1.3. Bu Tələblər Azərbaycan Respublikasının “Avtomobil nəqliyyatı haqqında”, “Yol hərəkəti haqqında” qanunları, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2009-cu il 17 sentyabr tarixli 141 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Avtomobil nəqliyyatı ilə sənişin və baqaj daşınması Qaydaları” nəzərə alınmaqla hazırlanmışdır.

2. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) sənişin daşımalarını yerinə yetirən avtobuslara dair tələblər

2.1. Avtobusların texniki göstəricilərinə dair tələblər

2.1.1. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) sənişin daşımalarını yerinə yetirən avtobuslar (bundan sonra – avtobus) onlar üçün irəli sürülən milli və beynəlxalq standartlara və normativlərə uyğun texniki təchizata malik olmalı və “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun saz vəziyyətdə saxlanılmalıdır. Dövri texniki baxışdan keç-

məmiş avtobuslar sənişindəşimada istifadə edilə bilməz.

2.1.2. Avtobuslar aşağıda göstərilənlərlə təchiz edilməlidir:

2.1.2.1. salonu isitmə və sərinləşdirmə funksiyalı tam havalandırma sistemi;

2.1.2.2. sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün arabaların və uşaq arabalarının girişi və çıxışı üçün mexanizm;

2.1.2.3. nağdsız ödənişin aparılmasına imkan verən avadanlıq (qurğu);

2.1.2.4. maksimal sürəti məhdudlaşdırmağa imkan verən qurğu;

2.1.2.5. bütün salonu əhatə edən daxili və dörd tərəfdən xarici nəzarətə imkan verən və qeydə aldığı məlumatları ən azı 15 gün saxlaya bilən yaddaş qurğusu ilə təchiz edilmiş videokameralar;

2.1.2.6. avtobusların hərəkətini izləmək üçün nəzərdə tutulmuş və Bakı Nəqliyyat Agentliyinin müəyyən etdiyi mərkəzi sistemə inteqrasiya olunmuş Qlobal Mövqəyəinetmə Sistemi (GPS) qurğusu;

2.1.2.7. sənişinlərə səsli məlumatları çatdırmaq, o cümlədən dayanacaq məntəqələrini bildirmək üçün istifadə olunan audioqurğu;

2.1.2.8. sənişin qapıları açıq olduqda, ayaqaltını işıqlandıran işıq cihazı;

2.1.2.9. qapıları açıq vəziyyətdə hərəkətə başlanma məhdudlaşdıran qurğu və ya xüsusi səs siqnalı;

2.1.2.10. sənişinlərlə sürücünün fiziki təması istisna edən şəffaf kabinə;

2.1.2.11. ayaq üstə dayanan sənişinlərin sayına uyğun olan dayanıqlı əl tutacaqları;

2.1.2.12. dərman qutusu, hər birinin tutumu minimum 4 kq-ıq olan və 1 ədədi sürücü olan hissədə, digəri isə salonda yerləşdirilməklə 2 ədəd odsöndürən, qəza çıxış yeri pəncərəsinin şüşəsinin sındırılması üçün çəkilic, diyirlənməyə qarşı dayaq.

2.1.3. Avtobusun salonunda sürücünün görməsinə maneə yaratmamaq şərtilə salonu işıqlandıran ağ və ya ağ-sarımtıl işıqlar olmalıdır. Sutkanın qaranlıq vaxtı sərnəşin daşınarkən, həmin işıqlar yandırılmalıdır.

2.1.4. Avtobusların salon şüşələrinə pərdə və başqa bu tipli örtüklər çəkilməsi qadağandır. Lakin günəş şüalarından qorunmaq üçün işıqburaxma dərəcəsi 60 faizdən aşağı olmamaqla, şəffaf tündləşdirilmiş şüşələrin tətbiq edilməsinə yol verilir.

2.1.5. Avtobuslarda ayaqaltı mexanizmi nəzərə alınmadan yerdən pillənin üst səviyyəsinə qədər hündürlük 300 mm-dək, hündürlüyün 300 mm-dək düşməsinə imkan verən pillə mexanizmi olduqda isə 410 mm-dək olmalıdır.

2.1.6. Avtobuslar alçaq döşəməli olmalıdır.

2.1.7. Avtobusların siniflərinə görə uzunluğu və oturmaq yerlərinin minimum sayı bu Tələblərin 1 nömrəli əlavəsində göstərilənlərlə uyğun olmalıdır.

2.1.8. Avtobuslarda sərnəşinlər üçün çıxışların və qəza çıxış yerlərinin minimum sayı (qapılar, qəza çıxış pəncərələri və lükü) bu Tələblərin 2 nömrəli əlavəsində göstərilənlərə uyğun olmalıdır.

2.1.9. Qəza çıxış yerləri Azərbaycan və ingilis dillərində olmaqla işarələnməlidir.

2.1.10. Qəza çıxış pəncərələri asanlıqla və dərhal açılmaqla, yalnız çölə açılan olmalıdır.

2.1.11. Qəza çıxış pəncərəsi təhlükəsiz şüşədən olmalıdır. Şüşə laminə edilmiş və ya plastik materialdan olmamalıdır.

2.1.12. Qəza zamanı çıxış lükündən istifadə asan və rahat olmalıdır.

2.1.13. Avtobusların salonunda bu Tələblərdə nəzərdə tutulan, habelə maarifləndirici və reklam xarakterli əşyalar və qurğular istisna olmaqla, konstruksiyada nəzərdə tutul-

mayan hər hansı əşyanın yerləşdirilməsinə yol verilmir.

2.1.14. Avtobuslar müvafiq avtonəqliyyat vasitələri üçün qüvvədə olan ekoloji standartlara uyğun olmaqla, sıxılmış təbii qaz və ya elektrik mühərriki ilə təchiz edilməlidir.

2.2. Avtobusların xarici tərtibatı

2.2.1. Avtobusların banının qabaq, arxa və yan tərəflərinin üzərində Bakı Nəqliyyat Agentliyinin loqosu, qısaltılmış adı və ya abreviaturası (BNA) göstərilməlidir. Loqo aydın görünə bilən ölçülərdə olmalıdır.

2.2.2. Avtobuslarda Bakı Nəqliyyat Agentliyi tərəfindən verilən eyniləşdirmə nömrəsi və Agentliyin çağrı mərkəzinin nömrəsi olmalıdır. Bakı Nəqliyyat Agentliyinin loqosu, qısaltılmış adı və ya abreviaturası, eyniləşdirmə və çağrı mərkəzinin nömrələri hər bir avtobusun banında aşağıdakı qaydada yerləşdirilməlidir:

2.2.2.1. banın ön hissəsinin üzərində sağ tərəfdə və banın arxa hissəsinin üzərində sağ tərəfdə;

2.2.2.2. banın sağ tərəfində önə yaxın hissədə, banın sol tərəfində sürücü pəncərəsinin altında;

2.2.2.3. avtobusun damının üstündə (yalnız eyniləşdirmə nömrəsi) ön tərəfə yaxın.

2.2.3. Eyniləşdirmə nömrələrinin hündürlüyü aşağıdakı kimi olmalıdır:

2.2.3.1. banın ön, arxa və yan tərəflərində – ən azı 130 mm;

2.2.3.2. avtobusun damının üstündə – ən azı 500 mm.

2.2.4. Bakı Nəqliyyat Agentliyinin loqosu, qısaltılmış adı və ya abreviaturası, eyniləşdirmə və çağrı mərkəzinin nömrələri yazıların rəngi aydın oxunması üçün bu Tələblərin 3 nömrəli əlavəsinin 3A-3D hissələrində göstərilən nümunələrə uyğun olmalıdır.

2.2.5. Avtobusun üzərində reklam “Reklam haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə riayət edilməklə yerləşdirilməli, avtobusun üzərinə bu Tələblərə uyğun yerləşdirilən zəruri məlumatları fərqləndirməyi çətinləşdirməməlidir.

2.2.6. Avtobusların qapılarının üzərində dekalkomaniya üsulu ilə və ya trafaretin köməyi ilə forma və ölçüləri bu Tələblərin 4 nömrəli əlavəsinə uyğun olan yaşıl rəngdə “Giriş” və qırmızı rəngdə “ÇIXIŞ” işarələri yazılır.

2.2.7. Avtobuslar marşrut lövhəsi ilə təchiz olunmalıdır. Marşrut lövhəsində marşrutun nömrəsi, başlanğıc, son və əsas aralıq dayanacaq məntəqələrinin adları göstərilməlidir. Marşrut lövhəsində məntəqə adları və rəqəmlər “Bookman” şrifti ilə yazılmalıdır.

2.2.8. Marşrut lövhəsi avtobusun ön, arxa və yan tərəflərində yerləşdirilməlidir.

2.2.9. Ön, arxa və sağ yan tərəflərdə olan marşrut lövhələri lent şəklində informasiyanı dəyişmək imkanına malik çarxlı qurğusu olan elektron tablo və ya planşet şəklində olmalıdır, sol yan marşrut lövhəsi isə bərk materialdan hazırlanmalıdır.

2.2.10. Ön marşrut lövhəsi avtobusun konstruksiyasında nəzərdə tutulmuş xüsusi oyuqda quraşdırılmalıdır. Oyuq olmadıqda, marşrut lövhəsi salonun içərisində standartlara müvafiq sürücünün yerindən zəruri görünüş mənzərəsinin tələblərini təmin etmək şərtilə hərəkət istiqamətindən sağ tərəfdə yuxarıda alın şüşəsinin arxasında quraşdırılır.

2.2.11. Avtobusların ön marşrut lövhəsində sol tərəfdən marşrutun nömrəsi, başlanğıc və son dayanacaq məntəqələri göstərilir. Hərflərin hündürlüyü yazıda hərflərin miqdarından asılı olaraq maksimum ölçüdə olmalıdır. Avtobusların ön lövhəsinin ölçüsü 200x900 mm-dən, hərflərin hündürlüyü 150

mm-dən, marşrutun dayanacaq məntəqələrinin adındakı hərflərin hündürlüyü 75 mm-dən, ştrixin eni 10 mm-dən az olmamalıdır.

2.2.12. Sağ yan marşrut lövhəsi avtobusun konstruksiyasında nəzərdə tutulmuş xüsusi oyuqda quraşdırılmalıdır. Oyuq olmadıqda, avtobusların yan marşrut lövhələri xüsusi qurğunun köməyi ilə salonun içərisində pəncərə üzərində aşağıdakı qaydada yerləşdirilir:

2.2.12.1. birqapılı avtobuslarda qapıdan sonra birinci pəncərə yerinin sağ tərəfdən aşağı küncündə;

2.2.12.2. ikiqapılı və üçqapılı avtobuslarda ikinci qapıdan əvvəl birinci pəncərə yerinin sol aşağı küncündə.

2.2.13. Sağ yan marşrut lövhəsində sol tərəfdə marşrutun nömrəsi və ardınca marşrutun başlanğıc, son və bir və ya bir neçə ən çox sərnəşin olan aralıq məntəqələri göstərilməlidir. Hərflərin hündürlüyü yazıda hərflərin miqdarından asılı olaraq maksimal ölçüdə olmalıdır. Avtobusların sağ yan marşrut lövhəsinin ölçüləri 270x900 mm, rəqəmlərin hündürlüyü 200 mm-dək, marşrutun başlanğıc və son dayanacaq məntəqələrinin adındakı hərflərin hündürlüyü 75 mm-dək, ştrixin eni 15 mm-dək, aralıq dayanacaqların adlarındakı hərflərin hündürlüyü 35 mm-dək, ştrixin eni 7 mm-dək olmalıdır.

2.2.14. Marşrutun arxa lövhəsi avtobusun konstruksiyasında nəzərdə tutulmuş xüsusi oyuqda və ya arxa şüşənin içəri tərəfində xüsusi qurğularda və ya orta hissəsində quraşdırıla bilər.

2.2.15. Arxa və sol yan lövhələrdə yalnız marşrutun nömrəsi göstərilir. Arxada və sol yan tərəfdə marşrutun nömrəsi 220x350 mm-lik lövhədə, rəqəmlərin hündürlüyü 200 mm, bir rəqəmin eni 100 mm və ştrixin qalınlığı 15 mm ölçüdə olmalıdır.

2.2.16. Lövhələrdə yazılar Azərbaycan dilində olmalıdır. Beynəlxalq hava limanı istiqamətində işləyən marşrutlarda sərnişin daşımalarını həyata keçirən avtobuslarda lövhələr Azərbaycan və ingilis dillərində yazılmalıdır.

2.2.17. Avtobuslarda nümunəsi və quraşdırılma yeri bu Tələblərin 3 nömrəli əlavəsinin 3A-3C hissəsində göstərilənlərə uyğun olan ön, arxa və sağ yan marşrut lövhələri (elektron tablolar) hər zaman işlək vəziyyətdə, aydın oxuna bilən və təmiz olmalıdır. Lövhələrdə məlumat yazıları günün işıqlı və ya qaranlıq vaxtında ön və arxa lövhələrdə 15 m-lik məsafədən, yan lövhələrdə 3 m-lik məsafədən aydın görünən olmalıdır.

2.2.18. Banın sağ tərəfində giriş qapısına yaxın hissədə gediş haqqının nağdsız həyata keçirildiyi barədə məlumat yerləşdirilməlidir (3 nömrəli əlavənin 3A hissəsi).

2.3. Avtobusların daxili tərtibatı

2.3.1. Avtobusların salonlarının daxili tərtibatı sərnişinlər üçün aşağıda göstərilən əyani və texnoloji məlumatları əks etdirməlidir:

2.3.1.1. marşrutun nömrəsini;

2.3.1.2. Bakı Nəqliyyat Agentliyinin loqosunu, qısaldılmış adını və ya abreviaturasını və onun verdiyi eyniləşdirmə nömrəsini;

2.3.1.3. Bakı Nəqliyyat Agentliyinin çağrı mərkəzinin nömrəsini;

2.3.1.4. sürücünün fotosəkli və Bakı Nəqliyyat Agentliyi tərəfindən verilən fərdi kod nömrəsi olan kart (5 nömrəli əlavə);

2.3.1.5. dərman qutusu və odsöndürənin yerini;

2.3.1.6. marşrut sxemini (şəhərdaxili marşrutlar üçün);

2.3.1.7. gediş haqqının məbləğini, müvafiq ödəniş etmədən getməyə görə inzibati cərimə barədə məlumatı;

2.3.1.8. giriş, çıxış və qəza çıxışlarının yerini;

2.3.1.9. hərəkət zamanı texniki təhlükəsizliyə riayət olunması haqqında xəbərdarlığı;

2.3.1.10. uşaqlar, hamilə qadınlar və sağlamlıq imkanı məhdud şəxslər üçün oturmaq yerlərini;

2.3.1.11. tütün çəkməyin qadağan olunması barədə məlumat;

2.3.1.12. maarifləndirici məlumatlar.

2.3.2. Lövhələrdəki informasiya yazılarına müvafiq simvolik təsvirlər (piktoqramlar) əlavə edilə bilər və ya həmin yazılar təsvirlərlə əvəzlənə bilər (6 nömrəli əlavənin 6A-6E hissələri).

2.3.3. Avtobus sürücüsünün fotosəkli və fərdi kod nömrəsi olan kart avtobus salonunda ön panelin yuxarı hissəsinə və ya sürücünün kabinəsinin arakəsməsinə yerləşdirilməlidir.

2.3.4. İnformasiya lövhələri (Bakı Nəqliyyat Agentliyinin loqosu, qısaldılmış adı və ya abreviaturası və Agentliyin verdiyi eyniləşdirmə nömrəsi, gediş haqqının və cərimənin məbləği) sürücünün kabinəsinin arakəsməsinə vurulur.

2.3.5. Avtobuslarda sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin arabaları və uşaq arabaları üçün xüsusi işarələnmiş yerlər və müvafiq təhlükəsizlik sistemi olmalıdır.

2.3.6. Avtobuslarda sürüşməyən döşəmə örtüyü tətbiq edilməli, interyerin bütün detalları (oturaclar, tavan və s.) qüsursuz, yanğın təhlükəsizliyinin tələblərinə uyğun olmalıdır.

2.3.7. Uşaqlar, hamilə qadınlar və sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün yerləri göstərən lövhələr müvafiq yerlərin yanında və ya arxasında pəncərə yerinin üzərində və ya paneldə vurulur.

2.3.8. Avtobus marşrutunun sxemi avtobusun salonunun içərisində bütün sərnişinlərin

yaxşı görə biləcəyi yerdə vurulmalı və növbəti dayanacağı göstəriləyi elektron lövhə şəklində olmalıdır. Marşrut sxemində bütün dayanacaq məntəqələri göstərməlidir.

2.3.9. Avtobusun marşrutu üzrə hər bir dayanacaq və növbəti dayanacaq audioqurğu vasitəsilə elan edilməlidir.

2.3.10. İnformasiya lövhələrinin fonu və məlumat yazıları, habelə piktoqramlar sərnişinlər tərəfindən aydın oxunula və qavranıla bilən rənglərdə olmalıdır.

2.3.11. Avtobusun salonunda reklam informasiyası “Reklam haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olmaqla, xüsusi bərkidilmiş plənşetlərdə yerləşdirilməli və sürücünün görünüş sahəsinə mane olmamalıdır.

3. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində sərnişin daşımalarını yerinə yetirən taksi minik avtomobillərinə dair tələblər

3.1. Taksi minik avtomobillərinin texniki göstəricilərinə dair tələblər

3.1.1. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində sərnişin daşımalarını yerinə yetirən taksi minik avtomobilləri (bundan sonra – taksi minik avtomobilləri) onlar üçün irəli sürülən milli və beynəlxalq standartlara və normativlərə uyğun texniki təchizata malik olmalı, “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun saz vəziyyətdə saxlanılmalıdır.

3.1.2. Taksi minik avtomobilləri kimi müvafiq avtonəqliyyat vasitələri üçün qüvvədə olan ekoloji standartlara uyğun mühərriklə və ya elektrik mühərriki ilə təchiz edilmiş minik avtomobilləri istifadə oluna bilər.

3.1.3. Taksi minik avtomobilləri kimi Avropa İqtisadi Komissiyasının təsnifatına

uyğun olaraq, “B” və daha yuxarı sinif minik avtomobilləri istifadə oluna bilər. İkiqapılı (siyirmə qapısı olan minivenlər istisna olmaqla), fərdi konstruksiya əsasında hazırlanan, habelə əllə idarə olunan əlil avtonəqliyyat vasitələrinin taksi minik avtomobilləri kimi istismarına yol verilmir.

3.1.4. Taksi minik avtomobilləri “ABS” əyləc sistemi, salonu normal işıqlandırma sistemi, tam hava tənzimləyicisi (sərinlətmə və isitmə funksiyalı), sürücü və bütün sərnişinlər üçün təhlükəsizlik kəməri ilə təchiz edilməlidir.

3.1.5. Taksi minik avtomobilləri onların hərəkətini izləmək üçün nəzərdə tutulmuş və Bakı Nəqliyyat Agentliyinin müəyyən etdiyi mərkəzi sistemə inteqrasiya olunmuş Qlobal Mövqetəyinetmə Sistemi (GPS) qurğusu ilə təchiz edilməlidir.

3.2. Beynəlxalq hava limanında sərnişin daşıma xidməti üçün istifadə olunan taksi minik avtomobillərinə dair əlavə tələblər aşağıdakılardan ibarətdir:

3.2.1. ən azı “avro-4” ekoloji standartına uyğun olmalıdır;

3.2.2. xüsusi proqram təminatı (internet üzərindən taksi sifarişi, SMS məlumatlandırma) olmalıdır.

3.3. Taksi minik avtomobillərinin xarici tərtibatına dair tələblər

3.3.1. Taksi minik avtomobilinin damında öndən və arxadan görünməklə “Taksi” sözü yazılmış, damın hündəsi ortasında uzununa oxu avtomobilin uzununa oxuna perpendikulyar olmaqla statik bərkidilmiş yandırılıb söndürülə bilən sarı rəngli fənər (avtomobilin konstruksiyasında xüsusi “taksi” fənəri nəzərdə tutulduqda əlavə fənər qoyulmur), hər iki tərəfdən ön və arxa qapılarının üzərində şahmat qaydasında düzülmiş dördbucaqlı-

manında sərnişindəşmə xidməti üçün istifadə olunan taksilər minik avtomobillərində nağdsız ödəniş üçün POS-terminal olmalıdır.

4. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində yerləşən nəqliyyat mübadilə mərkəzlərinə dair tələblər

4.1. Nəqliyyat mübadilə mərkəzi Bakı şəhərinin inzibati ərazisində sərnişin axınının nisbətən sıx olduğu və bir neçə şəhərdaxili marşrut xəttinin kəsişdiyi, ictimai nəqliyyatın digər növlərinə (metro, şəhəratrafi qatar, şəhərlərarası avtobuslar, taksilər) keçidin daha rahat və əlverişli olduğu yerlərdə sərnişinlərə xidmət göstərilməsi üçün nəzərdə tutulmuş və avadanlıqlarla təchiz edilmiş xüsusi ərazidir.

4.2. Nəqliyyat mübadilə mərkəzinin girişində (bir neçə girişi olduqda, onların hər birində) Bakı Nəqliyyat Agentliyinin loqosunu və çağrı mərkəzinin nömrəsini, həmin nəqliyyat mübadilə mərkəzinin adını və nömrəsini, ondan istifadə edən bütün avtobus marşrutlarının nömrəsini əks etdirən lövhə (9 nömrəli əlavə) olmalıdır.

4.3. Nəqliyyat mübadilə mərkəzləri yol hərəkəti qaydalarına və sərnişin daşınmasının təhlükəsizliyi tələblərinə riayət edilməklə yerləşdirilməli, avtobusların rahat və təhlükəsiz yanalmalarını, sərnişinlərin təhlükəsiz və rahat girişini və çıxışını təmin edən şəraitə malik olmalıdır.

4.4. Nəqliyyat mübadilə mərkəzində həmin mərkəzdən istifadə edən hər bir marşrut xəttinə aid avtobuslar üçün dayanacaq yeri müəyyən edilməlidir. Bu yerlər müvafiq marşrutun nömrəsini və onun getdiyi əsas aralıq və son dayanacaq məntəqələrini, marşrut üzrə avtobusların hərəkət intervalını, birinci və sonuncu reyslərinin vaxtını əks etdirən lövhə (10 nömrəli əlavə) ilə təchiz edilməlidir.

4.5. Nəqliyyat mübadilə mərkəzində sərnişinlərin daldalanması üçün pavilyonlar olmalıdır. Pavilyonların sayı və ölçüləri həmin mərkəzdən istifadə edən marşrut xətlərinin sayına, sərnişin axınına və ərazi imkanlarına görə müəyyən olunur.

4.6. Nəqliyyat mübadilə mərkəzində nağdsız ödənişin aparılmasına imkan verən avadanlıqlardan (qurğulardan) istifadə üçün kartların satışını, habelə bu kartlara pul vəsaitinin mədaxilini həyata keçirən terminallar olmalıdır.

4.7. Nəqliyyat mübadilə mərkəzində avtobusların hərəkət qrafikinə, onların mərkəzdən istifadə qaydalarına riayət etməsinə nəzarət üçün, avtobusların rahat gəlməsinin və yola düşməsinin idarə olunması üçün dispetçer məntəqəsi olmalıdır.

4.8. Nəqliyyat mübadilə mərkəzi avtobusların giriş və çıxış istiqamətlərini, mərkəzin ərazisində hərəkət sxemini, yol verilən maksimal hərəkət sürətini, konkret dayanacaq yerlərini bildiren yol nişanları və nişanlanma xətləri ilə təchiz edilməlidir.

4.9. Nəqliyyat mübadilə mərkəzində kartların satışını (onlara pul vəsaitinin mədaxilini) həyata keçirən terminalların yerini göstərən, digər nəqliyyat növlərinin stansiya və ya dayanacaqlarına istiqaməti göstərən məlumatverici nişanlar və lövhələr, sərnişinlərin hüquqlarını, vəzifələrini və məsuliyyətini əks etdirən digər məlumatlar, qrafiki təsvirlər yerləşdirilməlidir.

4.10. Nəqliyyat mübadilə mərkəzində reklam lövhələri və reklam xarakterli məlumatlar "Reklam haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və bu Tələblərə uyğun yerləşdirilməlidir.

4.11. Nəqliyyat mübadilə mərkəzində sərnişinlərə və sürücülərə xidmət göstərilməsi

üçün kiçik ticarət və iaşə xidmətləri köşkləri, sanitariya qovşağı yerləşdirilə bilər.

4.12. Yol-nəqliyyat infrastrukturunu imkan verdiyi hallarda nəqliyyat mübadilə mərkəzinin yaxınlığında taksi duracaq yerləri də təşkil edilməlidir.

5. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində yerləşən avtobus dayanacaq məntəqələrinə və taksi duracaq yerlərinə dair tələblər

5.1. Avtobus dayanacaq məntəqələrinin növləri və ölçüləri

5.1.1. Cıbsız dayanacaq məntəqəsi yol kənarında, səkiboyu yerləşdirilmiş dayanacaq məntəqəsidir.

5.1.2. Cıbsız dayanacaq məntəqəsi minimum 16 metr giriş, 24 metr dayanma və 9 metr çıxış sahəsindən, ümumilikdə 49 metrdən ibarətdir (11 nömrəli əlavə).

5.1.3. Cibli dayanacaq məntəqəsi sürət həddinin və nəqliyyat axınının yüksək, yolun ensiz olduğu yerlərdə təşkil edilir. Cibli dayanacaq məntəqəsi minimum 19 metr giriş, 25 metr dayanma və 25 metr çıxış sahəsindən, ümumilikdə 69 metrdən ibarətdir (12 nömrəli əlavə).

5.1.4. Avtobus dayanacaq məntəqəsi eyni vaxtda iki və daha artıq avtobus üçün hesablandığı zaman qeyd edilən ölçülərdən əlavə avtobuslar arasında ən azı 9 metr məsafə nəzərə alınmalıdır (13 nömrəli əlavə).

5.1.5. Yol infrastrukturunun vəziyyətindən asılı olaraq, qeyd edilən ölçülərə müvafiq dəyişikliklər edilə bilər.

5.2. Avtobus dayanacaq məntəqələrinin yerləşdirilməsi

5.2.1. Avtobus dayanacaq məntəqələri şəhər daxilində 400- 600 metr, şəhərtrafi

ərazilərdə isə 800-1000 metr intervalla yerləşdirilməlidir.

5.2.2. Əks istiqamətlərdə hərəkət olan yollarda dayanacaq məntəqələri bir-birinə nəzərən çarpaz formada yerləşdirilməlidir (14 və 15 nömrəli əlavələr).

5.2.3. Dayanacaq məntəqəsi piyada keçidindən sonra yerləşdirilməlidir. Avtobusların yanalma sahəsi ilə piyada keçidinin arasında minimum 5 metr məsafə olmalıdır (14 nömrəli əlavə).

5.2.4. Əks istiqamətlərdə hərəkət olan və hər istiqamətdə hərəkət üçün bir hərəkət zolağından ibarət yollarda dayanacaq məntəqələri çarpaz formada, bir-birindən minimum 36 metr ara məsafəsi gözlənilməklə quraşdırılmalıdır (15 nömrəli əlavə).

5.2.5. Avtobus dayanacaq məntəqələri yolayrıclarından sonra kəsişmənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, minimum 20 metr məsafədə yerləşdirilməlidir (16 nömrəli əlavə).

5.2.6. Yüksək sərnəşin tələbatı olduqda və kəsişmədən sonra yol infrastrukturunu əlverişli vəziyyətdə olmadıqda, avtobus dayanacaq məntəqəsi kəsişmədən minimum 30 metr əvvəl quraşdırıla bilər.

5.3. Avtobus dayanacaq məntəqəsinin təchizatı

5.3.1. Dayanacaq pavilyonu aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

5.3.1.1. sərnəşin tələbatından və istiqamət üzrə hərəkət edən marşrut avtobuslarının sayından asılı olaraq dayanacaq məntəqəsinə birdən az olmayaraq dayanacaq pavilyonu quraşdırılmalıdır;

5.3.1.2. dayanacaq pavilyonu avtobusun çıxış sahəsinə yaxın quraşdırılmalı və qurularəkən piyadaların hərəkəti üçün minimum

1,2 metr səki sahəsi saxlanılmalıdır (17 nömrəli əlavə);

5.3.1.3. dayanacaq pavilyonu ilə avtobusun keçdiyi hərəkət hissəsi arasındakı məsafə minimum 0,5 metr olmalıdır (17 nömrəli əlavə);

5.3.1.4. tikiliyə yaxın yerləşdirilən pavilyona qulluq göstərilməsi (yuyulması və s.) üçün tikili ilə pavilyon arasında minimum 0,3 metr məsafə saxlanılmalıdır.

5.3.2. Dayanacaq məntəqəsində səkinin eni 2 metrdən az olarsa və gün ərzində 20 sənişindən az minib-düşmə həyata keçirilərsə, həmin məntəqədə pavilyonun qoyulmamasına yol verilir (18 nömrəli əlavə).

5.3.3. Dayanacaq lövhəsi dayanacaq yerini işarə edən 5.12 yol nişanından, dayanacaq məntəqəsinin adının və dayanacaq məntəqəsindən keçən marşrutların nömrələrinin əks olduğu məlumat tablosundan ibarətdir (19 nömrəli əlavə).

5.3.4. Dayanacaq pavilyonu olmayan dayanacaq məntəqələrində marşrutların dayanacaq məntəqəsindən keçmə qrafiki, intervalları və xəritə lövhənin aşağı hissəsində quraşdırılmış əlavə məlumat tablosunda əks olunmalıdır.

5.3.5. Ödəmə terminalı dayanacaq məntəqəsi pavilyonunun yaxınlığında təhlükəsiz yerdə yerləşdirilməlidir.

5.3.6. Avtobus dayanacaq məntəqəsində yol müvafiq qaydada nişanlanmalıdır.

5.3.7. Avtobusların yanalma sahələrində yolun 1.17 nişanlanması çəkilən hissənin eni $3m \pm 30$ sm olmalıdır (17 nömrəli əlavə).

5.3.8. Dayanacaq məntəqələri günün qarlıq saatlarında işıqlandırılmalıdır.

5.3.9. Avtobus dayanacaq məntəqələrində bordürün hündürlüyü 12-16 sm olmalıdır.

5.3.10. Dayanacaq məntəqələri drenaj sistemi və zibil qutusu ilə təmin edilməlidir.

5.4. Avtobus dayanacaq məntəqələrinin reyestri

5.4.1. Hər bir avtobus dayanacaq məntəqəsi Bakı Nəqliyyat Agentliyi tərəfindən aparılan vahid reyestrə qeyd alınır. Reyestrə dayanacaq məntəqəsinin adı, ünvanı, texniki göstəriciləri və başqa zəruri məlumatlar qeyd edilir.

5.5. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində yerləşən taksi duracaq yerlərinə dair tələblər

5.5.1. Taksi duracaq yerləri yol hərəkəti qaydaları, nəqliyyatın fasiləsiz, təhlükəsiz və rahat hərəkəti nəzərə alınmaqla, taksi xidmətlərinə ehtiyacın daha çox olduğu küçə və prospektlərdə yaradılmalıdır.

5.5.2. Taksi duracaq yerləri 5.14 yol nişanı və 1.17 nişanlanma xətti ilə işarələnməlidir.

5.5.3. Sənişin tələbatının çox olduğu ərazilərdə taksi duracaqlarında pavilyon quraşdırıla bilər.

5.5.4. Taksi duracaq yerləri ən azı üç taksi minik avtomobilinin yerləşə biləcəyi ölçülərə malik olmalıdır. Yol şəraitindən asılı olaraq, taksi minik avtomobillərinin səkiyə paralel və səkiyə bucaq altında durmasını nəzərdə tutan taksi duracaq yerləri yaradıla bilər.

5.5.5. Taksi minik avtomobillərinin səkiyə paralel durması nəzərdə tutulduğu taksi duracaq yerləri hər bir minik avtomobili üçün 6,0-7,5 metr uzunluğunda yer olması şərtilə təşkil olunmalıdır.

5.5.6. Taksi minik avtomobillərinin səkiyə bucaq altında durmasını nəzərdə tutan taksi duracaq yerləri yalnız küçə və prospektlərin hərəkət hissəsinin kənarında xüsusi genişləndirilmiş sahələrdə, dayanmış taksi minik avtomobilinin əsas hərəkət zolaqlarında nəq-

liyyatın hərəkətinə hər hansı maneə yaratmadığı hallarda təşkil edilə bilər. Belə taksiduracaq yerlərində yanaşı dayanan hər bir taksiminik avtomobili üçün 2,5x5 metr ölçülərdə yer nəzərdə tutulmalıdır.

5.5.7. Hər bir taksiduracaq yeri Bakı Nəqliyyat Agentliyi tərəfindən aparılan vahid reyestrədə qeydə alınır. Reyestrədə duracağın adı, ünvanı, texniki göstəriciləri və başqa zəruri məlumatlar göstərilir.

6. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) sərnişin daşımalarını yerinə yetirən avtobuslarla və taksiminik avtomobilləri ilə sərnişin daşıyan daşıyıcılara dair tələblər

6.1. Bakı şəhərində müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) sərnişin daşımalarını yerinə yetirən avtobuslarla və taksiminik avtomobilləri ilə sərnişin daşımaları müvafiq icazəsi olan şəxslər tərəfindən yerinə yetirilə bilər. İcazə “Lisenzialar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) marşrut üzrə sərnişin daşınması haqqında müqavilə bağlanılmasını, avtobuslar üçün “Fərqlənmə nişanı” alınmasını və taksiminik avtomobilləri üçün “Fərqlənmə nişanı” alınmasını ehtiva edir.

6.2. Daşıyıcı mülkiyyət və yaxud digər qanuni əsaslarla istifadəsində olan, bu Tələblərə və dövlət standartlarına uyğun sərnişin avtonəqliyyat vasitəsinə malik olmalıdır. Avtobuslarla müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) marşrut üzrə sərnişin daşımalarına cəlb olunan daşıyıcı ona həvalə edilmiş marşrutda istifadə olunacaq nəqliyyat vasitələrinin sayının 10 (on) faizi qədər ehtiyat nəqliyyat vasitələrinə, marşrutda istifadə olunacaq

nəqliyyat vasitələrinin sayı 10-dan az olduqda isə ən azı bir ehtiyat nəqliyyat vasitəsinə sahib olmalıdır. Daşıyıcının istifadəsində olan istehsalat bazasında istismar etdiyi avtobusların ümumi sayının 60 faizindən az olmamaqla təkər zəncir komplektləri olmalıdır.

6.3. Daşıyıcının tabeliyində hər bir avtobus üçün ən azı 3 (üç) sürücü olmalıdır.

6.4. Daşıyıcı istifadəsində olan nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri tərəfindən iş və istirahət rejiminə riayət olunmasına nəzarət etməlidir.

6.5. Avtobusla sərnişin daşımalarını həyata keçirən daşıyıcı müvafiq avtonəqliyyat vasitələrinin saxlanması, onlara texniki xidmət göstərilməsi, texniki vəziyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi, reysqabağı texniki yoxlanılması, habelə sürücülərin reysqabağı tibbi müayinədən keçirilməsi üçün istifadəsində olan avtobusların sayına uyğun şəraiti olan istehsalat bazasına, yaxud bu xidmətlərin göstərilməsi üçün belə bazası olan fiziki və ya hüquqi şəxslərlə bağlanmış müqaviləyə malik olmalıdır.

6.6. Daşıyıcı (onun səlahiyyətli şəxsi) yola düşməzdən əvvəl sürücünü zəruri sənədlərlə (“Fərqlənmə nişanı”, yol vərəqəsi, marşrut sxemi, hərəkət cədvəli, icbari sığorta şəhadətnamələri, tələb olunan halda baqaj qəbzi və s.) və digər məlumatlarla təmin etməlidir.

6.7. Daşıyıcı sərnişin daşımalarına təqdim etdiyi avtobusların və taksiminik avtomobillərinin xarici və daxili hissələrinin təmiz olmasını, avtobusların salonunun ayda iki dəfə dezinfeksiya edilməsini təmin etməlidir. Səhiyyə orqanlarının tələbi olduqda (səhətar-epidemioloji vəziyyətdən asılı olaraq), dezinfeksiya işləri daha tez-tez həyata keçirilə bilər.

6.8. Daşıyıcı istifadəsində olan avtonəqliyyat vasitələrinin rübdə bir dəfə texniki, istismar, təhlükəsizlik və ekoloji tələblərə uyğunluğunun yoxlanılmasını (taksi minik avtomobilləri istisna olmaqla), texniki vəziyyətinin reysqabağı yoxlanılmasını, dövlət texniki baxışından keçirilməsini təmin etməlidir.

6.9. Avtobusla sənişin daşımalarını həyata keçirən daşıyıcı sənişin daşımalarında istifadə olunan avtobusları reysdən sonra yalnız istehsalat bazasına daxil olan duracaq yerlərində (qarajda, avtoparkda və s.) saxlamalıdır. İstehsalat bazası mövcud standartlara uyğun olmaqla, aşağıdakı minimal tələblərə cavab verməlidir:

6.9.1. reysə çıxan nəqliyyat vasitələrinin sayına uyğun reysqabağı texniki yoxlamanın, texniki qulluğun və cari təmirin keçirilməsi üçün məntəqənin mövcudluğu;

6.9.2. eyni növbədə reysə çıxan sürücülərin sayına uyğun tibbi müayinənin keçirilməsi üçün məntəqənin mövcudluğu;

6.9.3. avtobusların sayına uyğun yuma məntəqəsinin mövcudluğu;

6.9.4. istifadəsində olan avtobusların rahat və təhlükəsiz parklanmasına imkan verən ərazinin və avtobuslar üçün təhlükəsiz və maneəsiz giriş-çıxış yerlərinin, o cümlədən fəvqəladə hallar üçün ehtiyat çıxış yerlərinin mövcudluğu;

6.9.5. nəqliyyat vasitələrinin salamatlığının təmini üçün nəzarət kameraları ilə təchiz edilmiş, yangın və texniki-təhlükəsizlik tələblərinə cavab verən mühafizə sisteminin mövcudluğu.

6.10. Daşıyıcı bu Tələblərdə nəzərdə tutulmuş hallarda sənişin avtonəqliyyat vasitəsini nağdsız ödənişin aparılmasına imkan verən avadanlıq (qurğu) və ya POS-terminalla, daxili və xarici nəzarət kameraları ilə, tak-

sometrə (müvafiq proqram təminatı ilə) təchiz etməlidir.

6.11. Müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) marşrut üzrə sənişin daşımalarına cəlb olunan daşıyıcı, habelə taksi minik avtomobilləri ilə sənişindəşımaya xidməti göstərən daşıyıcı sürücü qismində işə qəbul etdiyi və işdən azad etdiyi hər bir şəxs barədə müəyyən olunan qaydada məlumatları 3 (üç) gündən gec olmayaraq vahid informasiya sistemində yerləşdirilməsi üçün Bakı Nəqliyyat Agentliyinə təqdim etməlidir.

6.12. Hər bir daşıyıcı sənişin daşımalarında istifadə olunan avtobus və taksi minik avtomobili üçün ilk dəfə "Fərqlənmə nişanı" alarkən, Bakı Nəqliyyat Agentliyindən həmin avtobus və ya taksi minik avtomobilinə fərdi qaydada verilən eyniləşdirmə nömrəsi, hər avtobus sürücüsü üçün fərdi kod nömrəsi olan kart, taksi sürücüsü üçün işə fərdi kod almalıdır.

6.13. Hər bir daşıyıcı sənişin daşımalarında istifadə olunan avtobus və taksi minik avtomobili ilə bağlı "İcbari sığortalar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun icbari sığorta müqavilələrinə malik olmalı, həmin müqavilələri vaxtılı-vaxtında yeniləməlidir.

6.14. Daşıyıcı sürücü qismində işə qəbul etdiyi hər bir şəxs Bakı Nəqliyyat Agentliyi tərəfindən təşkil olunan xüsusi hazırlıq keçməsinə təmin etməli və belə hazırlığı keçməklə müvafiq sənəd əldə etməyən sürücünü avtobusun və taksinin idarə olunmasına buraxmamalıdır.

6.15. Daşıyıcı istifadəsində olan bütün nəqliyyat vasitələrinin reysqabağı texniki yoxlamadan, onların sürücülərinin işə reysqabağı tibbi müayinədən keçirilməsini təmin etməlidir.

6.16. Daşıyıcı sərnişin daşınmasında istismar etdiyi nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi ilə bağlı törədilmiş yol-nəqliyyat hadisələrinin, habelə yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasından ibarət olan inzibati xətalaraın uçotunu aparmalıdır. İstifadəsində olan nəqliyyat vasitələrinin iştirakı ilə baş vermiş yol- nəqliyyat hadisələri barədə həmin gün, nəqliyyat vasitələrindən istifadə ilə bağlı törədilmiş inzibati xətalara bağlı isə ayda bir dəfə Bakı Nəqliyyat Agentliyinə müəyyən olunmuş məzmununda (yol-nəqliyyat hadisəsinin və ya inzibati xətanın mahiyyəti, onun törədildiyi vaxt və yer, hansı nəqliyyat vasitəsindən istifadə ilə bağlı törədilməsi, bu xətanı törədən sürücü barədə məlumatlar daxil edilməklə) məlumat verməlidir.

6.17. Daşıyıcının işçi heyətinin tərkibinə daxil olan hər hansı sürücü nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququndan məhrum edildikdə və ya onun bu hüququ məhdudlaşdırıldıqda, daşıyıcı bu barədə qərar və ya hökm qüvvəyə mindikdən sonra 3 (üç) gündən gec olmayaraq Bakı Nəqliyyat Agentliyinə məlumat verməlidir.

6.18. Daşıyıcı sürücü kimi işə qəbul etdiyi hər bir şəxs üçün tibbi arayış tələb etməli və təkrar tibbi müayinədən keçməsinə nəzarət etməlidir.

7. Bakı şəhərinin inzibati ərazisində müntəzəm şəhərdaxili (qəsəbədaxili) sərnişin daşımalarını yerinə yetirən avtobusların və taksi minik avtomobillərinin sürücülərinə dair tələblər

7.1. Avtobuslarla sərnişin daşımalarına "D" kateqoriyası və ya "D1" altkateqoriyası üzrə nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hü-

ququnu təsdiq edən sürücülük vəsiqəsi olan (yaşı 23-dən az və 65-dən çox olmayan və "B", "C" kateqoriyalarına və ya "C1" altkateqoriyasına daxil olan avtonəqliyyat vasitələrini idarə etmək sahəsində təcrübəsi beş ildən az olmayan), "D1E" altkateqoriyası üzrə avtonəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququnu təsdiq edən sürücülük vəsiqəsi olan (yaşı 25-dən az və 65-dən çox olmayan və "D" kateqoriyasına və ya "D1" altkateqoriyasına daxil olan avtonəqliyyat vasitələrini idarə etmək sahəsində təcrübəsi iki ildən az olmayan) və yaxud "DE" kateqoriyası üzrə avtonəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququnu təsdiq edən sürücülük vəsiqəsi olan (yaşı 26-dan az və 65-dən çox olmayan və "D" kateqoriyasına daxil olan avtonəqliyyat vasitələrini idarə etmək sahəsində təcrübəsi üç ildən az olmayan) və daşıyıcı ilə əmək müqaviləsi olan sürücülər buraxılırlar.

7.2. Taksi minik avtomobilləri ilə sərnişin daşımalarına "B" və ya "BE" kateqoriyaları üzrə nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququnu təsdiq edən sürücülük vəsiqəsi olan, yaşı 21-dən az olmayan, iki ildən artıq müddətdə mülkiyyətində və ya digər qanuni əsaslarla (icarə müqaviləsi, etibarnamə və s.) istifadəsində olan avtonəqliyyat vasitəsini idarə edən sürücülər buraxılırlar. Beynəlxalq hava limanında xidmət üçün istifadə olunan taksi minik avtomobili ilə sərnişin daşımalarına taksi minik avtomobilində sürücü qismində ən azı 2 (iki) il təcrübəsi olan sürücülər buraxılırlar.

7.3. Sərnişin daşımalarında istismar edilən avtobusların sürücüləri peşə fəaliyyətinə və davranışına, iş və istirahət rejiminin xüsusiyyətlərinə dair təsdiq olunmuş xüsusi proqram üzrə hazırlıq keçməli, habelə avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin daşımalarını tənzim-

ləyən normativ hüquqi aktlar barədə zəruri biliklərə malik olmalıdırlar. Taksi minik avtomobillərinin sürücüləri etik davranış və avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin daşımalarını tənzimləyən normativ hüquqi aktlara dair xüsusi hazırlıq, beynəlxalq hava limanında daşıma xidmətləri göstərən taksi minik avtomobillərinin sürücüləri isə hava limanlarında sərnişindaşımanın xüsusiyyətlərinə dair yenidən hazırlıq keçməlidirlər. Avtobusların və taksi minik avtomobillərinin sürücülərinin xüsusi hazırlığı və yenidən hazırlığı Bakı Nəqliyyat Agentliyi tərəfindən müəyyən olunan qaydada və dövrilikdə təşkil edilir və keçirilir.

7.4. Sərnişin daşımalarında istismar edilən avtobusların və taksi minik avtomobillərinin sürücüləri reysqabağı tibbi müayinədən keçməli, idarə edəcəyi nəqliyyat vasitəsinin reysqabağı texniki yoxlamadan keçdiyinə əmin olmalı, zəruri sənədləri əldə etdikdən sonra reysə çıxmalıdırlar.

7.5. Avtobus sürücüsü avtobusu marşrutun hərəkət intervalına uyğun olaraq yalnız ilk və son dayanacaq məntəqəsində sərnişinlərin minib-düşməsi üçün lazım olandan artıq müddətə dayandıraraq gözləyə bilər. Bütün aralıq dayanacaq məntəqələrində avtobus sürücüsü avtobusu yalnız sərnişinlərin minib-düşməsi üçün zəruri olan müddətdə dayandırmalıdır. Sürücü avtobusu marşrut sxemi üzrə bütün dayanacaq məntəqələrində dayandırmalıdır. Dayanacaq məntəqəsində olan son sərnişin mindikdən və ya orada düşməli olan son sərnişin düşdükdən dərhal sonra sürücü avtobusun qapılarını bağlayaraq hərəkətinə davam etməlidir. Avtobusu dayanacaq məntəqəsində çıxışa yaxın yerdə dayandırmaq lazımdır. Avtobusu müvafiq marşrut üzrə nəzərdə tutulan dayanacaq məntəqələrindən

kənarında sərnişini mindirib-düşürmək məqsədi ilə dayandırmaq, habelə dayanacaq məntəqəsində dayanmış avtobus varsa, ondan qaçağa keçərək dayandırmaq qadağandır.

7.6. Sərnişin daşımalarında istismar edilən avtobusların sürücüləri və beynəlxalq hava limanında xidmət üçün istifadə olunan taksi minik avtomobillərinin sürücüləri vahid xüsusi geyim formasında olmalıdırlar (20 nömrəli əlavə). Digər taksi minik avtomobillərinin sürücüləri isə səliqəli geyimə malik olmalıdırlar.

7.7. Taksi minik avtomobilləri ilə sərnişindaşıma xidməti göstərən hüquqi şəxslərin və ikidən artıq minik avtomobili olan fiziki şəxslərin öz sürücüləri üçün vahid geyim forması tətbiq edilə bilər.

7.8. Beynəlxalq hava limanında xidmət üçün istifadə olunan taksi minik avtomobillərinin sürücüləri ingilis dilində sadə ünsiyyət üçün təməl bilgilərə malik olmalıdırlar.

7.9. Sərnişin daşımalarında istismar edilən avtobusların sürücüləri və taksi minik avtomobillərinin sürücüləri sərnişinlərlə nəzakətli rəftar etməli, nəqliyyat vasitəsində, marşrut boyu yol şəraitində yaranan bütün problemlər barədə dərhal daşıyıcının səlahiyyətli şəxsinə məlumat verməli, yol-nəqliyyat hadisəsi, yanğın və başqa fəvqəladə hadisələr baş verdikdə və ya sərnişinin səhhətində ciddi problem olduqda, dərhal müvafiq xidmətlərə (polis, yanğından mühafizə xidməti, təcili tibbi yardım xidməti) məlumat verməli, sərnişinlərin təhlükəsizliyini təmin etməklə yaranmış problemi aradan qaldırmaq üçün mümkün tədbirlər görməlidir.

8. Keçid müddəə

8.1. Bu Tələblərin 2.1.14-cü yarım bəndi 2022-ci il yanvarın 1- dən qüvvəyə minir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NAZİRLƏR KABİNETİ
QƏRAR
№ 145

Bakı şəhəri,

2 aprel 2019-cu il

Sürücülük vəsiqəsinin təsvirinin, spesifikasiyasının və nümunəsinin təsdiq edilməsi haqqında

“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 31 may tarixli 1172-VQD nömrəli Qanununun tətbiqi və “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 22 noyabr tarixli 24 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 26 iyun tarixli 151 nömrəli Fərmanının 1.2-ci bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti **QƏRAR ALIR:**

1. “Sürücülük vəsiqəsinin təsviri” təsdiq edilsin (1 nömrəli əlavə).
2. “Sürücülük vəsiqəsinin spesifikasiyası” təsdiq edilsin (2 nömrəli əlavə).
3. “Sürücülük vəsiqəsinin nümunəsi” təsdiq edilsin (3 nömrəli əlavə).

4. Traktorları və kənd təsərrüfatı texnikası hesab edilən digər mexaniki nəqliyyat vasitələrini idarə etmək üçün sürücülük vəsiqəsinin təsvirini, spesifikasiyasını və nümunəsini Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi ilə razılaşdırmaqla təsdiq etsin.

5. Bu Qərarla dəyişikliklər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 24 avqust tarixli 772 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “İcra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydası haqqında Əsasnamə”nin 2.6-1-ci bəndinə uyğun edilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Baş naziri
Novruz Məmmədov

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il
2 aprel tarixli 145 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.*

1 nömrəli əlavə

SÜRÜCÜLÜK VƏSIQƏSİNİN TƏSVİRİ

**Motosikletləri, kvadrisiklləri, trisiklləri, avtomobilləri, tramvayları
və trolleybusları idarə etmək üçün sürücülük vəsiqəsinin təsviri**

1.1. Motosikletləri, kvadrisiklləri, trisiklləri, avtomobilləri, tramvayları və trolleybusları idarə etmək üçün sürücülük vəsiqəsi (bundan sonra – vəsiqə) 85,60 mm x 53,98 mm ölçüdə olur.

1.2. Vəsiqənin üz tərəfinin:

1.2.1. yuxarı sol küncündə ətrafı gilyoşdan ibarət ellips işarəsi daxilində Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq yol hərəkətində fərqlənmə nişanı - “AZ” yazılır, onun altında Azərbaycan Respublikası Dövlət bayrağının rəngli təsviri verilir, sağında “AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI”, həmin sözlərin altında “SÜRÜCÜLÜK VƏSİQƏSİ”, ingilis dilində “Republic of Azerbaijan” və “Driving licence” sözləri yazılır. Vəsiqənin aşağı sağ küncündə elektron daşıyıcının mövcudluğunu göstərən xüsusi işarə təsvir olunur, yuxarı sağ küncündə (OVI - optically variable ink) müxtəlif rəqəmlər altında rəngini dəyişən təhlükəsizlik elementi ilə hazırlanmış Azərbaycan Respublikasının xəritəsinin təsviri verilir, sol tərəfində 6 rəqəmi ilə nömrələnmiş vəsiqə sahibinin 26 mm x 22 mm ölçüdə fotosəkil üçün yer nəzərdə tutulur və fotosəkilin altında 7 rəqəmi ilə nömrələnmiş vəsiqə sahibinin imzası əks olunur;

1.2.2. orta hissəsində 1., 2., 3., 4a., 4b., 4c., 4d., 5., 8. və 9. rəqəmləri yerləşdirilir və həmin rəqəmlərdə “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 34-cü maddəsinin III hissəsinə uyğun olaraq vəsiqə sahibinin soyadı, adı və atasının adı, doğulduğu tarix və yer, vəsiqənin verildiyi tarix, vəsiqənin etibarlılıq müddətinin qurtardığı tarix, vəsiqəni vermiş qurumun adı, vəsiqə sahibinin fərdi identifikasiya nömrəsi, vəsiqənin nömrəsi, vəsiqə sahibinin yaşayış yeri, vəsiqə sahibinin idarə etmək hüququna malik olduğu nəqliyyat vasitələrinin kateqoriyaları (altkateqoriyaları) qeyd olunur. Sözlə yazılan məlumatlar Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində və ingilis dilində yazılır.

1.3. Vəsiqənin arxa tərəfinin:

1.3.1. sol tərəfində – 1. Soyadı/Surname, 2. Adı və atasının adı/Name and patronymic, 3. Doğulduğu tarix və yer/Date and place of birth, 4a. Vəsiqənin verildiyi tarix/Date of issue, 4b. Etibarlıdır/Date of expiry, 4c. Vəsiqəni vermiş qurumun adı/Issuing authority name, 4d. Fərdi identifikasiya nömrəsi/Personal identification number,

5. Vəsiqənin nömrəsi/Licence number,

6. Fotosəkil/Photo,

7. Vəsiqə sahibinin imzası/Signature of the holder, **8.** Yaşayış yeri/Place of residence, **9.** Kateqoriyalar (altkateqoriyalar)/Categories (subcategories), **10.** Verildiyi tarix/Date of issue, **11.** Etibarlılıq müddəti/Date of expiry, **12.** Əlavə məlumat və ya məhdudiyətlər/Additional information or limitations, **14.** Digər qeydlər/Other information sözləri yazılır;

1.3.2. sağ tərəfində sütunları 9, 10, 11 və 12 rəqəmləri ilə işarələnmiş cədvəl əks olunur, 9 nömrəli sütunda kateqoriyalara (altkateqoriyalara) və hər bir kateqoriyalara (altkateqoriyalara) aid nəqliyyat vasitələrinin növlərini bildirən piktoqramlar göstərilir. Cədvəlin alt hissəsində digər məlumatların əks olunması üçün 14 rəqəmi ilə nömrələnmiş sətir nəzərdə tutulmuşdur.

1.4. Vəsiqənin daxilində təmassız oxuna (yazıla) bilən elektron daşıyıcı (çip) yerləşdirilmişdir. Vəsiqədə mövcud olan məlumatlar həmin elektron daşıyıcıya (çipə) rəqəmsal formatda kodlaşdırılaraq yazılır. Elektron daşıyıcıya (çipə) məlumatlar Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində və ingilis dilində köçürülür.

1.5. Vəsiqədə Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı və xəritəsi, fon şəkli olaraq Azərbaycan Respublikasının Dövlət gerbi, tarixi abidələri və milli naxışları təsvir olunur.

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il
2 aprel tarixli 145 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
2 nömrəli əlavə*

Sürücülük vəsiqəsinin

S P E S İ F İ K A S İ Y A S I

Motosikletləri, kvadrisiklləri, trisiklləri, avtomobilləri, tramvayları və trolleybusları idarə etmək üçün sürücülük vəsiqəsinin spesifikasiyası

1.1. Motosikletləri, kvadrisiklləri, trisiklləri, avtomobilləri, tramvayları və trolleybusları idarə etmək üçün yeni sürücülük vəsiqəsi kartları aşağıdakı minimal xüsusiyyətlərə malikdir:

1.1.1. “ISO/IEC 7810 Kimlik kartları – Fiziki xüsusiyyətlər” beynəlxalq standartının tələblərinə cavab verir;

1.1.2. sürücülük vəsiqəsi kartının ölçüləri – ID-1 formatlı 85,60 mm x 53,98 mm ölçülü, laminasiya olunmamış halda kartın qalınlığı – 0,76 mm, dəyirmi künclərin radiusu bütün küncələr üzrə bərabər olmaqla – 3,18 mm intervalındadır;

1.1.3. vəsiqənin elektron daşıyıcısı (çipi) məlumatların yazılmasını və oxunmasını təmin edir. Elektron daşıyıcı (çip) 64 kilobaytdır və uzunmüddətli hökumət sənədləri üçün modul texnologiyasında induktiv qoşulmanın xüsusi versiyasına uyğun gəlir;

1.1.4. “ISO/IEC 14443 Kimlik kartları - Təmassız inteqrasiya dövrə kartları – Yaxınlaşdırma kartları” beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verir (“A” tipli və ya “B” tipli təmassız kart);

1.1.5. NFC (Near Field Communication – Yaxın Sahədə Kommunikasiya) təhlükəsiz kommunikasiya texnologiyasını tam dəstəkləyir;

1.1.6. “FİPS 140-2” kriptografik modullar üzrə kompüter təhlükəsizliyi standartını ən azı “Səviyyə 2” həddində dəstəkləyir;

1.1.7. təhlükəsizlik alqoritmləri və parametrləri üzrə “ETSİ SR 002 176” standartlarını dəstəkləyir və RSA üçün ən azı 1024 bit, AES üçün ən azı 128 bit, DSA elliptik əyrilər üçün ən azı 160 bit açar uzunluğunu dəstəkləyir;

1.1.8. ən azı “Secure Hash Algorithm SHA – 2” biristiqəmətlili təhlükəsiz heş alqoritmini dəstəkləyir;

1.1.9. sürücülük vəsiqəsi kartının materialı uzunömürlülük və dözümlülük baxımından yüksəkkeyfiyyətli xüsusi təyinatlı materialdan hazırlanır, xüsusi qoruyucu təbəqə çəkilməklə yazılar etibarlı şəkildə mühafizə olunur;

1.1.10. ətrafi gilyoşdan ibarət ellips işarəsi daxilində Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq yol hərəkətində fərqlənmə nişanı – “AZ” hərfləri ilə yazılmış şəffaf holografik pilyonka, “Qobustan qayaüstü” rəsmləri formasında hazırlanmış gilyoş, təhlükəsizlik elementləri ilə tərtib olunmuş arxa fonda Heydər Əliyev Mərkəzinin binasının təsviri, (İRİS print) “göy qurşağı” üsulu ilə hazırlanmış gilyoş, ultrabənövşəyi çap texnologiyası və mikromətn, (OVİ - optically variable ink) müxtəlif rakurslar altında rəngini dəyişən elementdən hazırlanmış Azərbaycan Respublikasının xəritəsi, “Driving licence” sözünün altında yerləşdirilmiş qızılı rəngli eninə

düz xətt (iridescent), arxa tərəfinin alt hissəsində qızılı rəngdə eninə bir- birini təkrarlayan 18 “buta” fiqurundan ibarət elementlər, ultrabənövşəyi işıqda görünən Azərbaycan Respublikasının Dövlət gerbi və səkkizguşəli ulduzun təsviri, o cümlədən bilərəkdən səhvlərlə yazılmış mikromətn vəsiqənin təhlükəsizlik elementlərini özündə cəmləşdirir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NAZİRLƏR KABİNETİ
Q Ə R A R
№ 440

Bakı şəhəri,

8 noyabr 2019-cu il

“Sürücülük vəsiqəsinin təsvirinin, spesifikasiyasının və nümunəsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 2 aprel tarixli 145 nömrəli Qərarında dəyişiklik edilməsi barədə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin səkkizinci abzasını rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti **qərara alır**:

“Sürücülük vəsiqəsinin təsvirinin, spesifikasiyasının və nümunəsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 2 aprel tarixli 145 nömrəli Qərarında (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2019, № 4, maddə 742) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. Həmin Qərarla təsdiq edilmiş 1 nömrəli əlavə - “Sürücülük vəsiqəsinin Təsviri” üzrə:

1.1. 1.2.1-ci yarımbənddə “(OVİ – opticaly variable ink)” sözləri “(OVİ - optically variable ink)” sözləri ilə əvəz edilsin;

1.2. 1.4-cü bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“1.4. Vəsiqənin daxilində təmassız mübadilə oluna bilən elektron daşıyıcı (çip) yerləşdirilir. Vəsiqədə mövcud olan məlumatlar həmin elektron daşıyıcı (çip) vasitəsilə eyniləşdirilir. Elektron daşıyıcıya (çipə) məlumatlar Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində və ingilis dilində köçürülür.”.

2. Həmin Qərarla təsdiq edilmiş 2 nömrəli əlavə – “Sürücülük vəsiqəsinin Spesifikasiyası” üzrə:

2.1. 1.1.1-ci yarımbəndə “İSO/İEC 7810 Kimlik kartları - Fiziki xüsusiyyətlər” sözlərindən sonra “, “İSO/İEC 14443 Kimlik kartları - Təmassız inteqrasiya dövrə kartları - Yaxımlaşdırma kartları” və “İSO 18013 Sürücülük Vəsiqəsi” sözləri əlavə edilsin;

2.2. 1.1.3-cü yarımbənddə “yazılmasını və oxunmasını” sözləri “mübadiləsini” sözü ilə əvəz edilsin və həmin yarımbəndin ikinci cümləsi çıxarılsın;

2.3. 1.1.4-cü yarımbənd ləğv edilsin;

2.4. 1.1.6-cı yarımbəndə “həddində” sözündən sonra “, infor- masiya sistemi “Ümumi Kriteriyalar” (Common Criteria) tələbləri üzrə ən azı EAL4+ təhlükəsizlik səviyyəsini” sözləri əlavə edilsin;

2.5. 1.1.10-cu yarımbənddə “(OVİ - opticaly variable ink)” sözləri “(OVİ - optically variable ink)” sözləri ilə əvəz edilsin.

Azərbaycan Respublikasının Baş Naziri
Əli Əsədov

MÜNDƏRİCAT

<i>İsaxan Vəliyev.</i> Milli dövlətçilik maraqlarının və ictimai-siyasi sabitliyin qorunması başlıca hədəfdir	5
<i>O.Ф. Эфендиев. Ульвия Касумова.</i> О торгово-экономических проблемах стран, не имеющих выхода к открытому морю: международно-правовое регулирование	11
<i>E.Ə. Əliyev, Q.N.Novruzov.</i> Azərbaycan Respublikasının gömrük hüququ: anlayışı və predmeti	27
<i>Z.Q.Quliyev.</i> Kənd təsərrüfatında xammal və emal müəssisələrinin marketing fəaliyyəti və onun təşkilati strukturu	36
<i>Fəridə Mehralızadə.</i> Silahlı münaqişələr dövründə uşaqların beynəlxalq hüquqi müdafiəsi	44
<i>Samir Osmanlı.</i> GUAM və Azərbaycanın iştirakı	51
<i>Qələndər İsbəndiyarov.</i> Cinayətlərin kateqoriyasının dəyişildiyi hallarda cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə məsələləri: cinayət qanununun zamana görə qüvvəsi kontekstində	59
<i>Fərid Mədətli.</i> ÜTT çərçivəsində mübahisələrin həlli mərhələlərinin hüquqi aspektləri	68
<i>M.A. Чыраглы.</i> Основные правовые аспекты двусторонних инвестиционных соглашений	80
<i>Дильбер Мамедова.</i> Некоторые актуальные проблемы экономического сотрудничества Азербайджанской Республики с другими странами	90
<i>Nihal Nuri.</i> Election rights-the integral part of political rights and the implementation of that rights in the Republic of Azerbaijan	100
<i>Сафаров Н., Гусейнов Т., Алиев Э. Бекашев К.А.</i> Международное публичное право	105
Rəsmi sənədlər	111

Jurnal Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən təsdiq olunmuş «Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən elmi nəşrlərin Siyahısı»na daxil edilmişdir.

* * *

Журнал включён в «Список научных изданий, рекомендуемых для публикации основных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике», утверждённый Высшей Аттестационной Комиссией при Президенте Азербайджанской Республики.

* * *

The magazine was inscribed in «The scientific edition list, recommended to publication of main results of the dissertations in Azerbaijan Republic», confirmed by Superior Examination Board under President of Azerbaijan Republic.

* * *

Dergi Azərbaycan Cumhuriyyəti Cumhurbaşkanı yanında Yüksek Tasnif Komisyonu tarafından onaylanmış Azərbaycan Cumhuriyyetinde doktoraterlerin genel sonuclarının yayınlanmasi önerilen bilimsel yayinlarin listesine dahil edilmiştir.

* * *

JURNALDA ÇAP OLUNAN ELMİ MƏQALƏLƏRƏ DAİR ƏLAVƏ TƏLƏBLƏR

Word proqramı

Səhifənin formatı – A4

**Azərbaycan, rus və ingilis dillərində mətnlər «Times New Roman»,
Az_Times_lat şriftləri ilə verilsin**

Əsas mətn – 14 pt

Sətirlərarası məsafə – 1,5 interval

**Vərəqin sağ və sol hissəsindən 2 sm, yuxarı və aşağıdan isə 3 sm
ölçüdə zolaq ayrılısın**

Məqalənin həcmi – 10 səhifəyədək

Məqalə fiziki kağız və elektron versiyada verilməlidir.

